

**TC.
İSTANBUL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
İKTİSAT ANABİLİM DALI**

DOKTORA TEZİ

**EKONOMİK ETKİLİ GÜMRÜK REJİMLERİNİN DIŞ TİCARET
ETKİSİ: BEYAZ EŞYA VE OTOMOTİV SEKTÖRÜNDE DAHİLDE
İŞLEME REJİMİ İLE İHRACAT ÖRNEKLERİ**

**Aynur ÖNÜR ASLAN
2502170604**

**TEZ DANIŞMANI
Prof. Dr. Mithat Zeki DİNÇER**

İSTANBUL –2021

ÖZ

EKONOMİK ETKİLİ GÜMRÜK REJİMLERİNİN DIŞ TİCARET ETKİSİ: BEYAZ EŞYA VE OTOMOTİV SEKTÖRÜNDE DAHİLDE İŞLEME REJİMİ İLE İHRACAT ÖRNEKLERİ

Aynur ÖNÜR ASLAN

Çalışmada, küresel ekonomide ihracata dayalı büyüme açısından önemli bir yer edinmiş ve Avrupa Birliği (AB) ülkeleri ile Türkiye tarafından kullanılan etkin bir ihracat teşvik sistemi analiz edilmiştir. Makroekonomik verilerde gerçekleştirdiği olumlu etkiler sebebiyle de “Ekonomik Etkili Gümrük Rejimi” olarak ifade edilen bu teşvik sistemi “Dahilde İşleme Rejimi”dir (DİR). Çalışmada DİR’in otomotiv ve beyaz eşya sektörlerindeki ihracat ve dış ticaret etkisinin ortaya koyulması amaçlanmıştır. Öncelikle “Gümrük Rejimi” ve “Ekonomik Etkili Gümrük Rejimi” sistemleri ve bu sistemlerin Türkiye dış ticaretindeki önemi incelenmiş, sonrasında ilgili sektörlerde dahilde işleme rejimi ile gerçekleştirilen ihracatın Türkiye dış ticaretine etkisi analiz edilmiştir.

Ekonomik büyüme bir ülkede üretim kapasitesinin dolayısıyla üretimin ve milli gelirin artmasını ifade etmektedir. Dahilde işleme rejimi, üretici ihracatçılara sağladığı bir dizi vergi muafiyetli hammadde ithalatı sayesinde üretim maliyetlerini düşürmüş ve ihracatta yüksek hacimli üretimin gerçekleştirilmesini sağlamıştır. Büyümenin en önemli dinamikleri arasında yer alan üretim ve ihracat ancak doğru teşvik sistemleri ile artırılabilir. İhracatta üretimi artıran Dahilde İşleme Rejimi, bu yönüyle ihracatı ve dış ticaret dengesini olumlu yönde etkileyen ve Türkiye’de AB esaslarıyla uyumlu bir şekilde kullanılan önemli bir teşvik sistemidir.

Anahtar Kelimeler: Dış Ticaret, Ekonomik Etkili Gümrük Rejimi, İhracat, Dahilde İşleme Rejimi, Teşvik.

ABSTRACT

FOREIGN TRADE IMPACT OF ECONOMICAL EFFECTIVE CUSTOMS REGIMES: EXPORT EXAMPLES WITH INWARD PROCESSING REGIME IN WHITE GOODS AND AUTOMOTIVE SECTOR

Aynur ÖNÜR ASLAN

In this study, an effective export incentive system which has an important place in the global economy in terms of export-led growth and also used by The European Union (EU) countries and Turkey, has been analyzed. This incentive system, which is expressed as the "Economically Effective Customs Regime" due to its positive effects on macroeconomic data, is the "Inward Processing Regime" (DIR). In the study, it is aimed to reveal the export and foreign trade effect of DIR in the automotive and white goods sectors. Primarily "Customs Regime" and "Economically Effective Customs Regimes" systems and importance of these systems in Turkey's foreign trade has been analyzed, after that effects of Export process on Turkish foreign trade in the relevant sectors performed by Inward Processing regime has been analyzed.

Economic growth in a country means the increase in production capacity and thus production and national income. The inward processing regime has reduced production costs and ensured the realization of high volume production in exports, thanks to a series of tax-exempt raw material imports provided to producer exporters. Production and export, which are among the most important dynamics of growth, can only be increased with the right incentive systems. Inward Processing Regime that increases production in exports is an important incentive system that affects Exports and trade balance positively and used in line with EU guidelines in Turkey.

Keywords: Foreign Trade, Economically Effective Customs Regime, Export, Inward Processing Regime, Incentive.

ÖNSÖZ

“Ekonomik Etkili Gümrük Rejimlerinin Dış Ticaret Etkisi: Beyaz Eşya ve Otomotiv Sektöründe Dahilde İşleme Rejimi ile İhracat Örnekleri” adlı çalışmada ihracatta en önemli teşvik sistemlerinden ve ekonomik etkili gümrük rejimlerinden biri olan dahilde işleme rejimi incelenmiştir. Rejimin ihracatta öncü sektörlerden beyaz eşya ve otomotiv sektörlerindeki dış ticaret etkisi analiz edilmiştir.

Çalışma ve gerektirdiği motivasyon için hiçbir zaman destek ve katkılarını esirgemeyen Değerli Danışman Hocam Sayın Prof. Dr. Mithat Zeki DİNÇER’ e sonsuz teşekkürlerimi sunarım.

Çalışma konusundaki deneyim ve uzmanlıklarıyla beni destekleyen ve her daim cesaretlendiren Değerli Hocalarım Dr. Öğr. Üyesi Osman Nazif HAZİNEDAR ve Doç. Dr. Demet ÇAK’a teşekkürü bir borç bilirim.

Değerli Hocam Dış Ticaret Danışmanı Sayın Hakan TOKER’e, çalışmaya çok önemli katkılarda bulunan, ilgi ve yardımlarına minnettar olduğum, Arçelik AŞ. Dış Ticaret/Dahilde İşleme Rejimi Uzmanı Sayın Derya Pelin TELLİ’ye sonsuz teşekkürlerimi sunarım.

Tez çalışması süresince desteğini esirgemeyen sevgili aileme de çok teşekkür ederim.

Aynur ÖNÜR ASLAN

İSTANBUL, 2021

İÇİNDEKİLER

ÖZ.....	ii
ABSTRACT	iii
TABLolar LİSTESİ.....	viii
ŞEKİLLER LİSTESİ.....	ix
KISALTMALAR LİSTESİ.....	x
GİRİŞ	1

BİRİNCİ BÖLÜM

GÜMRÜK REJİMLERİ VE GÜMRÜK UYGULAMALARININ GENEL ÇERÇEVESİ

1.1. Gümrük Rejimleri ile İlgili Temel Kavramlar	5
1.1.1. Gümrük Kavramı	5
1.1.2. Gümrük Beyanı	6
1.1.3. Gümrük Tarifesi	7
1.1.3.1. Gümrük Tarife Türleri.....	7
1.1.3.2. Gümrük Tarife Sistemleri.....	8
1.2. Gümrük Rejimlerinin Sınıflandırılması	8
1.2.1. Ekonomik Etkili Olmayan Gümrük Rejimleri	9
1.2.1.1. Serbest Dolaşıma Giriş Rejimi	9
1.2.1.2. Transit Rejimi.....	10
1.2.1.3. İhracat Rejimi	11
1.2.2. Ekonomik Etkili Gümrük Rejimleri.....	11
1.2.2.1. Ortak Kurallar	12
1.2.2.2. Ekonomik Etkili Gümrük Rejimleri	14
1.3. Gümrük Uygulamaları	15
1.3.1. Gümrük Beyannamesi	16
1.3.2. Gümrük Kontrolleri	17
1.3.3. Gümrük Gözetimi	17
1.3.4. Gümrük Denetimi	18
1.3.5. Eşyanın Gümrüğe Sunulması	18

1.3.6. Teslim	18
1.3.7. Geçici Depolama	18
1.3.8. Eşyanın Boşaltılması ve Depolanması	19
1.3.9. Eşyanın Çıkışı	19

İKİNCİ BÖLÜM

EKONOMİK ETKİLİ GÜMRÜK REJİMLERİ

2.1. Yeni Gümrük Kanunu Taslağı ile Birlikte Ekonomik Etkili Gümrük Rejimleri İçin Oluşan Gündem	20
2.1.1. Yeni Gümrük Kanunu Taslağındaki Gündem Değişiklikler.....	21
2.1.2. Yeni Gümrük Kanunu Taslağı Kapsamında Ekonomik Etkili Gümrük Rejimleri ile İlgili Önemli Tartışma Konusu Başlıkları.....	23
2.2. Ekonomik Etkili Gümrük Rejimi Kavramı	24
2.3. Ekonomik Etkili Gümrük Rejiminde Ortak Çıktı ve Kavramlar	25
2.4. Ekonomik Etkili Gümrük Rejimlerinin Çeşitleri	27
2.4.1. Geçici İthalat Rejimi	28
2.4.1.1. Geçici İthalat Rejimine Ekonomik Etkili Gümrük Rejimi Statüsü Katan Temel Esaslar.....	28
2.4.1.2. Geçici İthalat Rejiminin Dış Ticaret Etkisi	30
2.4.2. Hariçte İşleme Rejimi	32
2.4.2.1. Hariçte İşleme Rejimine Ekonomik Etkili Gümrük Rejimi Statüsü Katan Temel Esaslar.....	32
2.4.2.2. Hariçte İşleme Rejiminin Dış Ticaret Etkisi	33
2.4.3. Gümrük Kontrolü Altında İşleme Rejimi	35
2.4.3.1. Gümrük Kontrolü Altında İşleme Rejimine Ekonomik Etkili Gümrük Rejimi Statüsü Katan Temel Esaslar.....	35
2.4.3.2. Gümrük Kontrolü Altında İşleme Rejiminin Dış Ticaret Etkisi.....	36
2.4.4. Gümrük Antrepo Rejimi	38
2.4.4.1. Antrepo Rejimine Ekonomik Etkili Gümrük Rejimi Statüsü Katan Temel Esaslar.....	40
2.4.4.2. Gümrük Antrepo Rejiminin Dış Ticaret Etkisi	45
2.4.5. Dahilde İşleme Rejimi (DİR)	47

2.4.5.1. DİR’e Ekonomik Etkili Gümrük Rejimi Statüsü Katan Temel Esaslar ve DİR İçin Gereklilikler	48
2.4.5.2. DİR Kapsamı Hedefler ve Elde Edilen Çıktılar	49
2.4.5.3. DİR Kapsamında Teşvik Sahibi Olabilme Süreci ve Gereklilikler	52
2.4.5.4. DİR’in Uluslararası Piyasalarla Bütünleşme Sürecinde Önemi ve Dış Ticaret Etkisi	54

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

EKONOMİK ETKİLİ GÜMRÜK REJİMLERİNDEN DAHİLDE İŞLEME REJİMİNİN BEYAZ EŞYA VE OTOMOTİV SEKTÖRÜNÜN DIŞ TİCARETİ ÜZERİNDEKİ ETKİLERİNE YÖNELİK BİR ANALİZ

3.1. Literatür Taraması	60
3.1.1. Teorik Çerçeve	60
3.1.2. Ampirik Çalışmalar	67
3.2. Ekonometrik Bir Uygulama	76
3.2.1. Ekonometrik Yöntem	76
3.2.1.1. Durağanlık Kavramı ve Durağanlık Testi	77
3.2.1.2. Eş Bütünleşme (Koentegrasyon)	79
3.2.1.3. Sahte Regresyon	80
3.2.1.4. Nedensellik Analizi	80
3.2.1.5. VAR Analizi	83
3.2.1.6. Toda-Yamamoto Nedensellik Testi	84
3.2.2. Veri Seti ve Model	85
3.2.3. Bulgular	92
SONUÇ	95
KAYNAKÇA	102
ÖZGEÇMİŞ	111

TABLÖLER LİSTESİ

Tablo 1: HİR Kapsamı Yapılan İhracat ve İthalat Verileri (milyon \$).....	34
Tablo 2: Gümrük Kontrolü Altında İşleme Rejimi İthalat Verileri (milyon \$) ..	37
Tablo 3: Türkiye’de Dahilde İşleme Rejimi Kapsamında Yapılan İhracat Miktarı ve Toplam İhracat İçerisindeki Payı (milyon \$).....	57
Tablo 4: Türkiye’de Dahilde İşleme Rejimi Kapsamında Yapılan İthalat Miktarı ve Toplam İthalat İçerisindeki Payı (milyon \$).....	58
Tablo 5: Arçelik A.Ş. Yıllar Bazında Dahilde İşleme Kapsamındaki İhracat Oranları.....	65
Tablo 6: Literatürde Yer Alan Amprik Çalışmalar.....	70
Tablo 7: Otomotiv Sektörü İçin Değişkenlerin Düzey Değerlerinde ADF ve PP Birim Kök Test İstatistikleri.....	87
Tablo 8: Otomotiv Sektörü İçin Değişkenlerin Birinci Fark Değerlerinde ADF ve PP Birim Kök Test İstatistikleri	87
Tablo 9: Toda-Yamamoto Nedensellik Analizi Sonuçları.....	89
Tablo 10: Beyaz Eşya Sektörü İçin Değişkenlerin Düzey Değerlerinde ADF ve PP Birim Kök Test İstatistikleri.....	90
Tablo 11: Beyaz Eşya Sektörü İçin Değişkenlerin Birinci Fark Değerlerinde ADF ve PP Birim Kök Test İstatistikleri.....	91
Tablo 12: Toda-Yamamoto Nedensellik Analizi Sonuçları.....	92

ŞEKİLLER LİSTESİ

Şekil 1: Gümrük Rejimleri	9
Şekil 2: Gümrük Antrepo Rejimi İşleyişi.....	45
Şekil 3: DİR İzin Başvuru Süreci.....	53
Şekil 4: Dahilde İşleme Rejiminde Şartlı Muafiyet Sistemi ve Geri Ödeme Sistemi.....	55
Şekil 5: Otomotiv İhracat Serisi Grafiği	85
Şekil 6: Otomotiv DIR Serisi Korelogram Grafiği	86
Şekil 7: Beyaz Eşya İhracat Değişken Grafiği	89
Şekil 8: Beyaz Eşya DIR Değişken Grafiği	90

KISALTMALAR LİSTESİ

AB	: Avrupa Birliği
ABD	: Amerika Birleşik Devletleri
DİR	: Dahilde İşleme Rejimi
DTÖ	: Dünya Ticaret Örgütü
HİR	: Hariçte İşleme Rejimi
KDV	: Katma Değer Vergisi
m.	: Madde
ÖTV	: Özel Tüketim Vergisi
TİM	: Türkiye İhracatçılar Meclisi
TÜİK	: Türkiye İstatistik Kurumu

GİRİŞ

20. yüzyılın son çeyreğinden itibaren ülkeler arasındaki ticari engellerin kaldırılmaya çalışıldığı ve sermayenin serbestçe dolaşabildiği yenisünya düzeninde uluslararası ticareti kısıtlayan uygulamalar da hızla azaltılmaya çalışılmaktadır. Ülkeler arasında ikili ticaret anlaşmaları ve çifte vergilendirmeyi önleme anlaşmaları ile dünya adeta bir tek pazar haline dönüşmüştür. Artan rekabet koşullarında gelişmekte olan ülkeler, kendi ekonomilerini gelişmiş ülkelerin ekonomilerine entegre etmek konusunda büyük çaba sarf etmeye başlamıştır. Böylece uluslararası entegrasyona dahil olan firmalar uluslararası piyasa fiyatlarından daha düşük fiyat düzeylerinde hammadde temin edebilmiş ve üretim maliyetlerini minimize etme konusunda büyük fırsatlar elde etmiştir.

Günümüzde tek pazar haline dönüşen ve küreselleşen dünyada firmalar, gelirlerini artırmak ve artan rekabet koşullarında ayakta kalabilmek için üretimde etkinliği sağlamaya çalışmaktadır. Bu yolla elde edecekleri katma değer açısından yüksek ürünler ile uluslararası rekabette farkındalık sağlanmaya gayret edilmektedir. Bu etkinliğin sağlanabilmesi için ülke içerisinde bedeli yüksek olan hammaddeler, zaman zaman daha ucuza yurt dışından temin edilebilmektedir. Küreselleşmenin hız kazandığı günümüz dünyasında kaynakları fazla olandan kaynakları az olan ya da hiç olmayan tarafa doğru bir kaynak ve hammadde akışı sağlanmaktadır. Böylece firmalar uluslararası çapta rekabet edebilir hale gelmektedir.

Türkiye'nin uluslararası ticarete kendisine yer bulma çabalarının gerçek anlamda başlangıcı 24 Ocak 1980 Kararlarına kadar dayanmaktadır. Dönemi itibariyle tamamen devrim niteliğinde olan bu kararlar ile ithal ikameci sanayileşme politikası terk edilmiş ve iç ve dış piyasalarda ihracata dayalı büyüme politikasına geçiş yapılmıştır. Böylece ülke, dışa kapalı yapısını terk ederek dış dünya ile entegre olmaya başlamıştır.

24 Ocak 1980 Kararlarından sonra ihracatın geliştirilebilmesi için bir dizi teşvik uygulamasına geçilmiştir. Ancak Mart 1995'te taraf olduğumuz DTÖ

Anlaşması ile ihracata doğrudan sağlanan nakit teşviklere sınırlama getirilmiş, onun yerine dolaylı teşvik enstrümanları ile ihracatın geliştirilmesine çalışılmıştır. Ocak 1996’da dahil olduğumuz Gümrük Birliği de teşvik mevzuatının AB mevzuatları ile uyumlu hale getirilmesi gerekliliğini doğurmuştur.

Günümüzde Türkiye’de yaygın bir şekilde kullanılan ihracatı teşvik uygulaması, ekonomik etkili gümrük rejimleri kapsamında yer alan Dahilde İşleme Rejimidir (DİR). Ülkenin tüm ihracatının büyük bir bölümünü oluşturan DİR, 1980 sonrasında uygulanmaya başlayan İhracatı Teşvik Mevzuatının, Gümrük Birliği Anlaşması sonrasında AB Gümrük Kodu ile uyumlu hale getirilmesiyle yürürlüğe girmiştir. Dolayısıyla DİR, 1996 yılından bu yana aktif olarak ihracatı teşvik mevzuatlarında yer alan bir tür ekonomik etkili gümrük rejimidir. DİR, ülke ekonomisinin en büyük ihracat kalemleri olan beyaz eşya ve otomotiv sektörlerinde yıllardır uygulanmaktadır.

Türkiye’de beyaz eşya sektörü, küresel pazar içerisinde dünyanın en büyük oyuncularından biri haline gelmiştir. Üretiminde kullanılan girdilerin yaklaşık üçte biri ithal girdilere bağımlı olduğundan, sektör ihracatını genellikle DİR kapsamında gerçekleştirmektedir. Ülke ekonomisinden daha hızlı büyüyen bir sektör olduğu için DİR kapsamındaki ihracatın ülkenin toplam ihracatı içerisindeki payının değerlendirilmesi, ülke ekonomisi üzerinde beyaz eşya sektörü ihracatının etkilerini ortaya koymak açısından önem taşımaktadır.

Ülkemizin ihracatında büyük bir pay sahibi olan bir diğer sektör ise otomotiv sektörüdür. Otomotiv sektörünün dünyadaki üretim ve satışlarına bakıldığında 2017 yılsonu itibarıyla toplam üretimin 97,3 milyon adet, toplam satışların ise 96,8 milyon adet olduğu görülmektedir. Son 10 yılda üretim ise Avrupa ve ABD’den Asya’ya kaymıştır.

Türk otomotiv sektöründe üretim, 2019 yılının ilk üç çeyreğinde %9 azalmış, ihracat ise %6 daralmıştır. Otomobil ihracatı da %8 daralma yaşamıştır. Sektör, 2019’un ilk üç çeyreğinde 23 milyar dolarlık ihracat gerçekleştirirken, otomobil ihracatı %8 azalışla 8,4 milyar dolar seviyesinde gerçekleşmiştir. Sektör

ihracatının toplam ihracat içerisindeki payı 2019'un ilk yarısında %17,4 olarak gerçekleşmiştir. Ancak Türkiye'nin toplam ihracatının yaklaşık beşte birini tek başına üstlenen otomotiv sektörünün üretimi büyük ölçüde ithalata bağımlıdır. Örneğin Ford Otomotiv Sanayi, 11 Temmuz 2018 tarihli teşvik belgesi ile 1,5 milyar dolarlık ihracat yapmak için 887 milyon dolarlık ithalat yapacağını belirtmiş ve teşvik belgesi almıştır. Benzer şekilde lastik üreten Brisa, 76 milyon dolarlık ihracat için 42 milyon dolarlık ithalat, demir-çelik sektöründen İçdaş 199 milyon dolarlık ihracat için 153 milyon dolarlık ithalat yapması gerektiğini belirterek teşvik belgesi almıştır. Kabaca sektör ihracatının %60'ından fazlasının ithalata bağımlı olduğu görülmektedir.

Türk beyaz eşya sektörü ve Türk otomotiv sektörü, dünya pazarlarında ciddi paya sahip olmasına rağmen üretimleri ithalata bağımlıdır. Bu nedenle de ihracatlarının büyük bir kısmını DİR kapsamında gerçekleştirmektedir. Bu nedenle de bu iki sektör özelinde DİR'in ihracat üzerindeki etkisini incelemek yerinde olacaktır.

Araştırmada her iki sektörün son 20 yıllık verileri ile yıllık DİR kapsamındaki ihracat verileri toplanacak ve aynı dönemdeki Türkiye'nin ihracat verileri ile birlikte analize tabi tutularak, DİR kapsamındaki ihracatın toplam ihracat üzerindeki etkisi değerlendirilecektir. Dolayısıyla çalışma, araştırma amacıyla toplanan son 20 yıllık veriler ile sınırlıdır.

Çalışma toplamda üç bölüm olarak tasarlanmıştır. Çalışmanın birinci bölümünde genel hatlarıyla gümrük ile ilgili temel kavramlar, gümrük rejimleri ve gümrük uygulamaları ile ilgili bilgiler verilmiştir.

Çalışmanın ikinci bölümünde çalışmanın ana değişkenlerinden biri olan ekonomik etkili gümrük rejimleri incelenmiştir. Bu amaçla öncelikle ekonomik etkili gümrük rejimi kavramına değinilmiş, ardından ortak kavram ve kurallar anlatılmıştır. Sonrasında ekonomik etkili gümrük rejimleri tek tek ayrıntılı bir şekilde ele alınarak firmalara ve ülke ekonomisine sağladıkları avantajlar ile dış ticarete etkileri değerlendirilmiştir. Bölüm, değişmesi planlanan gümrük kanunu

taslağındaki genel değişiklikler ve gümrük rejimleri kapsamındaki değişiklikler incelenerek tamamlanmıştır.

Çalışmanın üçüncü (son) bölümünde ise dahilde işleme rejiminin beyaz eşya ve otomotiv sektörüne olan etkisi, örnek istatistiki veriler incelenerek ve ekonometrik analiz yapılarak araştırmanın metodolojisine, araştırma sonucunda ulaşılan bulgulara, sonuç ve tartışmaya yer verilmiştir.

Çalışmada gerçekleştirilen yazın taramasında Dahilde İşleme Rejiminin Türk Dış Ticareti üzerindeki etkilerini ortaya koymak üzere farklı sektörlerde yapılan çalışmalar incelenmiştir. Bu çalışmalarda DİR'in ithalata bağımlılık oranını artırdığına yönelik olumsuz nitelikte görüşler olduğu gibi, ihracatı artırıcı etkisi nedeniyle DİR'i savunmaya yönelik olumlu görüşler de dile getirilmiştir. Bu görüşler ve araştırma sonuçları ilerleyen bölümlerde literatür taraması şeklinde irdelenmiş ve tezde yer almıştır.

Literatürden görüldüğü üzere DİR ile ilgili olarak iki farklı görüş söz konusudur. Dış ticarete etkileri kapsamında; DİR'in aleyhinde görüş bildirenler yerli üretimi sekteye uğrattığını ve ihracatın ithalata bağımlılık oranını artırdığını, DİR'in lehinde görüş bildirenler ise ihracatı artırarak ülkeye döviz girdisi sağladığını savunmaktadır.

Bu araştırma ekonomik etkili gümrük rejimlerinden dahilde işleme rejiminin beyaz eşya ve otomotiv sektörlerinin dış ticareti üzerindeki etkisini ortaya koymak amacıyla gerçekleştirilmiştir. Bu nedenle; çalışma ilgili öncü iki sektör üzerindeki ekonomik etkili gümrük rejimlerinden dahilde işleme rejiminin etkilerini ortaya koyan bir analizi içermektedir.

BİRİNCİ BÖLÜM

GÜMRÜK REJİMLERİ VE GÜMRÜK UYGULAMALARININ GENEL ÇERÇEVESİ

1.1. Gümrük Rejimleri ile İlgili Temel Kavramlar

Gümrük rejimlerine ilişkin kavram çerçevesini genel itibariyle gümrük işlemlerinde ortaya çıkan kavramlar belirlemektedir. Bunlar gümrük, gümrük beyanı, gümrük tarifesi gibi ana terminolojiden oluşmakla birlikte bu kavram yelpazesi uygulamada daha da genişleyebilmektedir.

1.1.1. Gümrük Kavramı

Gümrük, Türk Dil Kurumu'nun Güncel Türkçe Sözlüğü'nde *“bir ülkeye giren veya bir ülkeden çıkan mal ve eşya üzerinden alınan vergi, bu verginin alınması işlemiyle uğraşan devlet kuruluşu ve sınır kapılarında denetim ve gözetim işlerinin yapıldığı yer”* olarak tanımlanmaktadır. Tanımdan görüldüğü üzere gümrük, bir vergi türü olmasının yanında bir kuruluşu ve bir mekânı ifade etmektedir.

Gümrük, bir ülkede vergi toplamaktan ve malların ülkeye girişinin kontrolünden sorumlu olan yetkili otoritelerdir. Gümrük kavramı genel olarak insanların ülkeye giriş çıkışından ziyade malların giriş çıkışını akla getirmektedir. Gümrük konusu aynı zamanda ithalat veya ihracattan alınan vergileri inceleyen mali bir konudur. Aynı zamanda Gümrük Kanunu doğrultusunda alınan vergi, resim ve harçları ifade ettiği kadar, bu işlemlerin yapıldığı yer için de “gümrük” ifadesi kullanılmaktadır (Üyümez & Gültekin, 2016).

Türkiye’de gümrükler, Ticaret Bakanlığı bünyesinde yer alan Gümrükler Genel Müdürlüğü’nün sorumluluğundadır. 10 Temmuz 2018 Tarih ve 1 No’lu Cumhurbaşkanlığı Kararnamesi’nde Ticaret Bakanlığı’nın hizmet birimleri

arasında sayılan Gümrükler Genel Müdürlüğü'nün görevleri şu şekilde belirlenmiştir:

1. “Türk Gümrük Tarife Cetvelini, eşyanın menşei, gümrük kıymetini, gümrük rejim ve formalitelerini taraf olunan anlaşmalara ve uluslararası uygulamalara uygun olarak düzenlemek ve uygulanmasını sağlamak,
2. Gümrük vergileri ile gümrüklerce tahsil edilen diğer vergi, fon ve mali yükleri tahakkuk ettirmek ve tahsil etmek,
3. Dahilde işleme, hariçte işleme, gümrük kontrolü altında işleme, geçici ithalat ve antrepo gümrük rejimleriyle ilgili taraf olduğumuz uluslararası anlaşmalar ve gümrük mevzuatı çerçevesinde düzenleme yapmak, izin vermek ve uygulamanın yürütülmesini sağlamak,
4. Serbest dolaşıma giriş, ihracat, yeniden ihracat, imha, gümrüğe terk işlemlerinin uygulanmasını sağlamak ve serbest bölgeler, lojistik dış ticaret bölgeleri, dış ticaret merkezlerindeki gümrük işlemlerini yürütmek,
5. Basitleştirilmiş usul uygulamalarına ilişkin düzenlemeleri yapmak ve işlemleri yürütmek,
6. Tercihli menşe ve tavizli vergi uygulamalarına yönelik işlemleri yürütmek,
7. Gümrüksüz satış mağazaları ile ilgili işlemleri yürütmek,
8. Geri gelen eşya ile ilgili ihracat rejimi kararlarının uygulanmasını sağlamak, çift kullanımlı eşya ve ihracat kontrollerine ilişkin görevleri yapmak,
9. Dış ticaret mevzuatı ve sair mevzuatın gümrükle ilgili hükümlerinin uygulanmasına ilişkin usul ve esasları belirlemek ve uygulanmasını sağlamak,
10. Sınır ve kıyı ticareti ve münasebetleri ile sınır ticaret merkezlerinden yapılacak ticarete ilişkin gümrük işlemlerinin yapılmasını sağlamak,
11. Yolcu beraber, posta ve hızlı kargo taşımacılığı yoluyla gelen ve giden eşya ile bunlarla ilgili elektronik ticarete konu eşyanın gümrük işlemlerinin yürütülmesini sağlamak,
12. Gümrük muafiyetine ilişkin işlemleri yapmak,
13. Konteynerlere ilişkin işlemlerin yürütülmesini sağlamak,
14. Transit rejimi ile ilgili işlemleri düzenlemek, yürütülmesini sağlamak ve uygulamayı kontrol etmek,
15. Teşvik mevzuatının gümrük işlemleriyle ilgili hükümlerinin yürütülmesini sağlamak,
16. Gümrük laboratuvarları kurmak, tahlil metotlarını hazırlamak ve çalışmalarını düzenlemek,
17. Gümrük müşaviri ve yardımcıları ile yetkilendirilmiş gümrük müşavirlerine ilişkin iş ve işlemleri yürütmek,
18. Gümrüklerce alınan vergi ve benzeri yüklere ilişkin uzlaşma usul ve esaslarını belirlemek ve uygulamayı yürütmek,
19. Bakan tarafından verilen diğer görevleri yapmak.”

1.1.2. Gümrük Beyanı

Gümrük beyanı, usul ve esaslara göre bir eşyanın gümrük rejimine tabi tutulmasına yönelik talepte bulunmayı ifade etmektedir. Gümrük beyanları yazılı,

sözlü, bilgisayarlar aracılığı ile ya da eşya sahibinin ilgili eşyayı gümrük rejimine tabi tutma isteğini ifade ettiği herhangi bir şekilde yapılabilmektedir. En sık kullanılan yöntem şüphesiz kullanıcı adı ve şifre ile giriş yapılan bir uygulamanın kullanıldığı bilgisayar aracılığı ile yapılan beyandır. Eşyanın gümrük rejimine girmesine yönelik yazılı beyan Gümrük Beyannamesi aracılığı ile yapılmaktadır. Tüm kişiler, gümrük idarelerindeki işler için bir temsilci tayin edebilmektedir (Üyümez & Gültekin, 2016).

1.1.3. Gümrük Tarifesi

Gümrük tarifesi, geniş anlamıyla dış ekonomi politikasının, dar anlamıyla ise dış ticaret politikasının en eski araçlarından biridir. Gümrük tarifesi denildiğinde iki kavramdan söz etmek gereklidir. Bunlardan birincisi gümrük, ikincisi ise tarifiedir.

Gümrük, yukarıda da değinildiği gibi bir malın gümrükten geçişi esnasında ödenen vergi ve harçları ifade etmektedir. Tarife ise uluslararası ticarete konu olan tüm mallara uygulanan vergileri belirleyen listeleri kapsamaktadır. Gümrük vergisinin hesaplanmasında gümrük tarifelerinden yararlanılmaktadır. Yani gümrük, bir ülkenin gümrüğünden alınan gümrük vergisi ve ithalat ve ihracat vergilerinden oluşmaktadır. Bu vergilerin hangi usul ve esaslara göre tahsil edileceğini belirten cetveller ise gümrük tarifeleri olarak adlandırılmaktadır (Şahin M., 2019a).

1.1.3.1. Gümrük Tarife Türleri

Başlıca gümrük tarifeleri değer esaslı (ad valorem) ve miktar esaslı (spesifik) olmak üzere ikiye ayrılır (Demir, 2018):

Değer Esaslı Tarifeler (Ad Valorem Tarifeler): İthal edilen malın değeri üzerinden belli bir yüzde olarak alınan vergilerdir. Genel olarak pahalı ve imalat sanayi ürünleri için uygun olan değer esaslı tarifeler, yurt içi sanayinin korunmasında kullanılabilir. Bu tarifeler, fiyat hareketlerine duyarlı olduğundan alınan gümrük vergisinin kaybolmasını önler.

Miktar Esaslı Tarifeler (Spesifik Tarifeler): İthal edilen malın her bir adedi için alınan sabit vergilerdir. Ancak bu tip vergiler, düşük kaliteli bir malın, yüksek kalitelilere göre daha fazla vergilendirilmesi sonucunu doğurmaktadır. Spesifik tarife, düşük kaliteli malın düşük fiyatı ve adet olarak çok satılması nedeniyle o mal üzerinde daha fazla gümrük vergisi yükü oluşturmaktadır.

1.1.3.2. Gümrük Tarife Sistemleri

Gümrük tarife sistemleri, tek kolonlu, çift kolonlu ve üç kolonlu sistemlerden oluşmaktadır (Köksal, 2012):

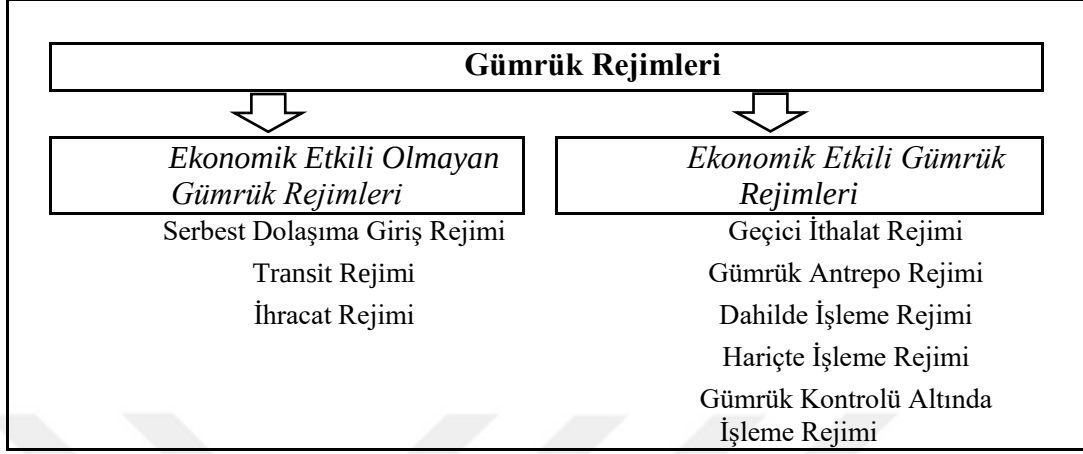
Tek Kolonlu Tarife Sistemi: Gümrük vergilerinin tek taraflı olarak belirlendiği ve yasalarla korunduğu “otonom tarifelerdir”. Her mala orijinine bakılmaksızın tek bir vergi uygulanır. Sadece gelir veya koruma amacı güden ülkeler için yararlıdır.

Çift Kolonlu Tarife Sistemi: Gümrük vergilerinin uluslararası anlaşmalarla belirlendiği “sözleşmeli tarifelerdir”. Sistemde her mal için iki vergi vardır. GATT / WTO’ya üye devletlerin tarife cetvelleri iki kolonludur. Düşük oran üye ülkeler arasında kullanılırken, yüksek olan ise üye olmayan ülkelere uygulanmaktadır.

Üç Kolonlu Tarife Sistemi: Çift Kolonlu Tarife Sistemine daha düşük oranlı bir verginin eklenmesiyle oluşan “tercihli sistemlerdir”.

1.2. Gümrük Rejimlerinin Sınıflandırılması

Gümrük rejimi, gümrük bölgesine giriş yapan ya da gümrük bölgesini terk eden eşyanın hareket şeklini belirleyen işlemlere yönelik tüm süreçleri ifade etmektedir (Şahin, 2019a). Gümrük rejimleri, Gümrük Kanunu’nda serbest dolaşıma giriş rejimi, transit rejimi, ihracat rejimi, gümrük antrepo rejimi, dahilde işleme rejimi, gümrük kontrolü altında işleme rejimi, geçici ithalat rejimi ve hariçte işleme rejimi olarak sınıflandırılmıştır. Gümrük beyanı, bu rejimlerden birine tabi tutulması talebinde bulunmayı ifade etmektedir.

Şekil 1: Gümrük Rejimleri

Kaynak: Yazar tarafından oluşturulmuştur.

1.2.1. Ekonomik Etkili Olmayan Gümrük Rejimleri

Eşyaların gümrük gözetiminde olduğu süre boyunca tarifelerini değiştirecek, eşyanın niteliğini ya da niceliğini değiştirip dönüştürecek ya da eşya üzerinde katma değer yaratacak herhangi bir işleme izin verilmeyen ekonomik etkili olmayan gümrük rejimleri, kanunda serbest dolaşıma giriş rejimi, transit rejimi ve ihracat rejimi olarak düzenlenmiştir.

1.2.1.1. Serbest Dolaşıma Giriş Rejimi

Türkiye Gümrük Bölgesi'ne (Türk toprakları, Türk hava sahası ve Türk karasuları) gelen bir eşya, ticaret politikasının önlemleri uygulandıktan, ithalat için gereken işlemler tamamlandıktan ve kanuna göre ödenmesi gereken vergiler tahsil edildikten sonra serbest dolaşıma giriş yapabilmektedir.¹

Ülkeye giriş yapmasına izin verilen ürünlerin ticaretinin yapılması ve tüketimi serbesttir. Yükümlünün gümrük idaresine beyanıyla mümkün olan

¹ Gümrük Kanunu, Md. 74.

serbest giriş, beyannamenin tescili ile başlayıp gümrükle ilgili vergi ve harçların ödenmesi ile devam etmektedir.

Serbest dolaşıma giriş rejiminde bir taşıma belgesinin içeriği olan eşyanın değişik tarife pozisyonlarına girmesine rağmen her bir eşya için kendi tarife pozisyonuna göre işlem yapılmasının ek bir yük ve masrafa sebep olması durumunda beyan sahibinin talebiyle eşyanın tamamına en yüksek ithalat vergi oranına tabi olan eşyanın tarife pozisyonuna göre vergi uygulanabilir.²

Serbest dolaşımda bulunan eşya,

“serbest dolaşıma giriş beyannamesinin iptali, geri ödeme sisteminin uygulandığı dahilde işleme rejimi çerçevesinde işlendikten sonra ihraç edilen eşyaya ilişkin gümrük vergilerinin geri verilmesi veya kaldırılması, eşyanın kusurlu ya da sözleşme hükümlerine uygun olmaması nedeniyle gümrük vergilerinin geri verilmesi ya da kaldırılması ve eşyanın ihracına, geri gönderilmesine ya da gümrük tarafından onaylanan başka bir işlem ya da kullanıma tabi tutulması nedeniyle gümrük vergilerinin geri verilmesi ya da kaldırılması” durumunda serbest dolaşım statüsünü kaybeder.³

1.2.1.2. Transit Rejimi

İhracına yönelik gümrük işlemleri tamamlanan ve serbest dolaşımda olmayan bir eşyanın, ithalat vergileri ve ticaret politikası önlemlerine tabi tutulmadan Türkiye Gümrük Bölgesi içerisindeki bir gümrük noktasından başka bir gümrük noktasına, yine gümrük gözetimi ve denetimi altında taşınması işlemlerinin uygulandığı rejimdir. Türkiye Gümrük Bölgesi içerisinde yabancı bir ülkeden yabancı bir ülkeye, yabancı bir ülkeden Türkiye’ye, Türkiye’den yabancı bir ülkeye ve bir iç gümrük idaresinden diğer bir iç gümrük idaresine olmak üzere taşınmasına izin verilmektedir. ⁴

Transit rejimde, transit eşyası için tahakkuk edebilecek gümrük vergilerinin ödenmesini sağlamak üzere teminat verilmesi zorunludur. Asıl sorumlu, eşyayı öngörülen süre içerisinde ve gümrük idarelerinin eşyanın ayniyetinin tespiti amacıyla aldığı önlemlere uyarak varış gümrük idaresine

² Gümrük Kanunu, Md. 76.

³ Gümrük Kanunu, Md. 78.

⁴ Gümrük Kanunu, Md. 84.

sağlam ve eksiksiz olarak sunmak ve rejimin gerektirdiği hükümlere uymakla mükelleftir. ⁵

1.2.1.3. İhracat Rejimi

Serbest dolaşımda bulunan eşyanın ihraç amacıyla Türkiye Gümrük Bölgesi dışına çıkışına ilişkin hükümlerin uygulandığı rejimdir. Türkiye Gümrük Bölgesinden ihraç edilecek eşya, ihracata ilişkin gümrük beyannamesi ile yetkili gümrük idaresine beyan edilir. ⁶

“İhraç eşyası, buna ilişkin gümrük beyannamesinin tescili sırasında bulunduğu durum ve niteliğini gümrük kontrolünden çıktığı sırada da aynen muhafaza etmesi ve bu haliyle Türkiye Gümrük Bölgesini terk etmesi koşuluyla fiilen ihraç edilmiş sayılır. Bu durumda, ihraç eşyası üzerindeki gümrük kontrolü sona erer.”⁷

1.2.2. Ekonomik Etkili Gümrük Rejimleri

Ekonomik etkili gümrük rejimleri, gümrüğün gözetimi ve denetimi ile eşyaların üretim sürecine dahil edilmesi ve bu sayede katma değer yaratılmasına izin veren gümrük rejimidir (Saygılıoğlu & Gerçek, 2007). Ekonomik etkili gümrük rejimlerini ekonomik etkili olmayan gümrük rejimlerine göre özel kılan nokta, katma değer yaratma sürecinin gümrük idaresinin gözetimi ve denetimi altında gerçekleştirilmesidir (Ufuk, 2017).

Ekonomik etkili gümrük rejiminden faydalanabilmek için gümrük idaresinden izin almak şartı bulunmaktadır. Ayrıca rejim kapsamında getirilen eşyaya ilişkin gümrük tarifelerinin ödenmeksizin teminata bağlanması zorunluluğu ve gümrük gözetiminin sona ermesi için rejimin sonlandırılması gerekliliği gibi konular ekonomik etkili gümrük rejimlerinin başlıca özellikleridir (Başkol, 2016).

Çalışmanın ikinci bölümünde geniş kapsamlı olarak ele alınacağından, bu kısımda ekonomik etkili gümrük rejimleri ile ilgili bilgilere kısaca değinilecektir.

⁵ Gümrük Kanunu, Md. 86.

⁶ Gümrük Kanunu, Md. 150.

⁷ Gümrük Kanunu, Md. 151.

1.2.2.1. Ortak Kurallar

Türkiye gümrük bölgesine giriş yapan ya da Türkiye gümrük bölgesinden çıkış yapan eşya, beyan sahibinin talebi doğrultusunda gümrük rejimine tabi tutulmak durumundadır. Mevzuatta her bir rejim için farklı kurallar bulunmakla birlikte bütün rejimler için ortak olan kurallar da bulunmaktadır. Özellikle ekonomik etkili gümrük rejimleri içinde işleme faaliyetleri sürecini ya da teminat uygulama sürecini kapsayan rejimler başta olmak üzere bir dizi aynı uygulamayı içeren rejimler söz konusudur. Bu kural ve uygulamaları aşağıdaki şekilde özetleyebiliriz.

Faiz Uygulaması: Geçici ithalat rejimi ve dahilde işleme rejimi şartlı muafiyet yönteminde faiz uygulaması görülmektedir. Rejimlerin başlangıcında serbest dolaşıma konu olmayan mal, serbest dolaşıma sokulması gerektiğinde gerekli izinler alındıktan sonra gümrük vergileri ödenerek ve ayrıca “Faiz” ödemesi gerçekleştirilerek serbest dolaşıma sokulabilirler. İlgili ekonomik etkili gümrük rejimlerinden geçici ithalat örnek alındığında, öncelikle izin süresi dahilinde geçici olarak yurt içi kullanıma tabi olan malın izin süresi sonunda asli niteliği değiştirilmeden yurt dışı edilmesi esastır. Ancak mala olan ihtiyaç devam ettiğinde ve geçici ithalat rejimi dahilinde uygun görülen ek süreler de yetmediği durumda malın serbest dolaşıma sokulması istenebilir ve buna ilişkin talepte bulunulabilir. Mala ilişkin serbest dolaşıma giriş talebi uygun görüldüğü takdirde malı serbest dolaşıma ve nihai kullanıma sokmak isteyen kişi mal için gerekli ithalat vergilerinin yanı sıra faiz ödemesinden de sorumlu olur.

Bu ortak kuralın amacı ülke içinde oluşabilecek haksız rekabetin önüne geçmektir. Çünkü malı başta ekonomik etkili bir gümrük rejimi olan geçici ithalat rejimi altında yurda getirip 24 ay ıla uygun ek süreler dahilinde gümrük vergisi ödemeksizin kullanan kişi, aynı malı direkt serbest dolaşıma sokarak yani gümrük vergilerini ödeyerek getiren kişiye göre avantajlı bir durum elde etmiş olacaktır. Bu iki durumda kişilerin fırsat eşitliği ve rejimin amaçlarından saptırılarak kullanılmasının önüne geçmek için malı başta geçici olarak ve gümrüksüz bir

şekilde ithal eden kişiye, malı geçici ithalat rejim hükümleri altında ayrıca kullandığı süre de dikkate alınarak faiz ödemesi uygulanır.

Gümrük Gözetimi: Ekonomik etkili gümrük rejimlerinde rejime tabi eşyanın gümrük gözetimi devam eder. Çünkü rejimlerin tamamı en az iki aşamayı içerir ve ekonomik etkili olmayan bir serbest dolaşıma giriş rejimi gibi malın direkt serbest dolaşıma girmesini ve nihai kullanıma tabi tutulmasını kapsamaz. Dolayısıyla rejimlerdeki gümrük gözetiminin sona ermesi için malın gümrükçe onaylanmış bir işlem ve kullanıma tabi tutulması gerekir ve bu da ekonomik etkili gümrük rejimlerinin son aşamalarının da sonlanmasıyla gerçekleşir. Örneğin dahilde işleme rejiminde ithal edilen hammadde üzerindeki gümrük gözetimi yurda getirildiğinde sonlanmaz, sonraki süreçlerde hammadde üretim sürecine katılmalı, işlenmiş bir ürün elde edilmeli ve rejim başlangıcında dahilde işleme teşviği verilirken karşılık olarak sunulan ihracat taahhüdü de yerine getirilerek işlenmiş ürünün tamamı tekrar yurt dışı edilmelidir. Ancak bu şekilde dahilde işleme belgesi kapatılarak rejim sonlandırılmış olur.

Teminat: Eşyaların ithali için ödenmesi gereken vergilerden muafiyet sağlayan her ekonomik etkili gümrük rejiminde firmalar ödenmeyen gümrük vergilerine karşılık teminat sunarlar. Sahip oldukları güvenilirlik belgeleri ve şartlarına göre ödenmesi gereken teminatlar da çeşitlilik gösterebilir. Bu uygulama da şüphesiz yine haksız rekabetin önüne geçmek ve teşvik sisteminin de sağlıklı bir şekilde yürütülmesini sağlamak için gerekli ve önemlidir.

İzin: İlgili eşyaların bir gümrük rejimine tabi tutulması için ekonomik etkili olmayan gümrük rejimlerinde sadece işlemlerin gerçekleştirileceği ilgili gümrük müdürlüğünde dosya açtırılıp, işlemlerin buradan takip edilmesi yeterli iken durum ekonomik etkili gümrük rejimine tabi olan eşyalar için farklıdır. Eğer malların bir takım gümrük mufiyetlerinden, teşviklerden ve çeşitli kolaylıklardan yararlanmayı içeren bir ekonomik etkili gümrük rejimine tabi tutulması gerekirse bu durumda her bir ekonomik etkili gümrük rejimi için belirlenen ilgili kurumdan ilgili süreçler takip edilerek izin ve izin belgelerinin alınması gerekmektedir. Rejim sürecinde mala ilişkin tüm gümrük belgeleri ve bilgiler eksiksiz yer alsa da

izin ve izin belgeleri olmadan sürecin işlenmesi mümkün değildir. İşlemler için tanınan ve kanunlarda belirtilen süreler izin belgesi eksikliği halinde dondurulur ve izin alındıktan sonra tekrar işlemeye devam eder.

Verimlilik Oranı: Ekonomik etkili gümrük rejimlerinden işleme faaliyetlerinin gerçekleştirildiği dahilde işleme rejimi, hariçte işleme rejimi ve gümrük kontrolü altında işleme rejimlerinde söz konusu olan bir kuraldır. Verimlilik oranı, üretim sürecinde işleme faaliyetleri sonucu elde edilen işlenmiş ürün miktarı veya yüzde oranını ifade eder. Verimlilik oranı ya da bu oranın hesaplanma yöntemi rejim süresince alınan izinlerde belirtilmeli ve ilgili evraklarla gösterilmelidir.

1.2.2.2. Ekonomik Etkili Gümrük Rejimleri

Ekonomik etkili gümrük rejimleri, Gümrük Kanunu'nda Geçici İthalat Rejimi, Gümrük Antrepo Rejimi, Dahilde İşleme Rejimi, Hariçte İşleme Rejimi ve Gümrük Kontrolü Altında İşleme Rejimi olarak düzenlenmiştir.

Geçici İthalat Rejimi: Rejim olarak Gümrük Kanunu'nun 128 ila 134. Maddeleri ile Gümrük Yönetmeliği'nin 376. Maddesinde açıklanmaktadır. Serbest dolaşıma girmeyen eşyanın ithalat vergilerinden kısmen ya da tamamen muaf ve ticaret politikası önlemlerine tabi tutulmadan Türk gümrük bölgesinde kullanılmasını ve doğal yıpranma hariç olarak yeniden gümrük bölgesini terk etmesini öngören gümrük rejimidir. Sıklıkla dahilde işleme rejimi ile karıştırılsa da uygulamada farklılıklar bulunmaktadır (Ufuk, 2017). Çalışmanın ikinci bölümünde ayrıntılı bir şekilde ele alınacaktır.

Gümrük Antrepo Rejimi: Rejim olarak Gümrük Kanunu'nun 93 ila 107. maddeleri ile Gümrük Yönetmeliği'nin 328 ila 348. maddeleri arasında açıklanmaktadır. Genel anlamda antrepo ise ithalat ya da ihracat sürecine tabi olan eşyanın konulduğu depolardır (Ercan, 2019). Çalışmanın ikinci bölümünde ayrıntılı bir şekilde ele alınacaktır.

Dahilde İşleme Rejimi: İthal edilen girdilerin üretimde kullanılarak elde edilen nihai ürünün ihraç edileceğinin taahhüdü ve gümrük vergilerinin teminata bağlanmasına dayanan rejimdir. Rejim sayesinde üretici gümrük vergilerinden ve dış ticaret politika önlemlerinden muaf olmaktadır (Ercan, 2019). DİR; serbest dolaşımda olmayan ithal girdilerin, bir veya daha fazla sayıda işlem görerek ve özel hükümler saklı kalmak kaydıyla işlendikten sonra ihraç şartını taşıyan bir prosedürdür. İşlenmiş ürün olma şartının yerine getirilmesi durumunda alınan vergiler iade edilmektedir. DİR, üreticileri gümrük vergisi yükünden kurtarmaktır (Selen, 2005). Çalışmanın ikinci bölümünde ayrıntılı bir şekilde ele alınacaktır.

Hariçte İşleme Rejimi: Serbest dolaşımdaki eşyanın hariçte işlenebilmesi için Türk gümrük bölgesinden geçici olarak ihracı ve sonrasında işlem gören ürünün ithalatının gerçekleştirilmesine dayanan, ithalat vergilerinden muaf tutulduğu ve ürünün tekrar serbest dolaşıma girdiği gümrük rejimidir (Ufuk, 2017). Genellikle yurt içindeki işçiliğin yetersizliğinden ya da yurt dışındaki ucuz işgücünden faydalanmak amacıyla gerçekleştirilmektedir. Çalışmanın ikinci bölümünde ayrıntılı bir şekilde ele alınacaktır.

Gümrük Kontrolü Altında İşleme Rejimi: Rejim, serbest dolaşımda bulunmayan bir eşyanın Türkiye Gümrük Bölgesinde vergi muafiyetli olarak ve ticaret politikası önlemlerine tabi tutulmaksızın işleme faaliyetleri içinde yer almasını ve işlenmiş ürün olarak elde edildikten sonra gümrük vergileri tahsil edilerek serbest dolaşıma sokulmasını kapsar. Bu ürünler tıpkı Dahilde İşleme Rejiminde olduğu gibi “İşlenmiş Ürün” olarak adlandırılır. Dahilde işleme rejiminden farklı olarak üretim faaliyetlerinde kullanılan ara mallar yine gümrüksüz bir şekilde kullanılsa da sonrasında elde edilen ürünler ihraç edilmek yerine vergileri ödetilerek serbest dolaşıma sokulmaktadır.

1.3. Gümrük Uygulamaları

Bir eşya, gümrük sahasında birtakım işlemlerden geçmektedir. Gümrük sahasına giriş yapabilmesi için öncelikle gümrük beyannamesi aracılığı ile beyanda bulunmaktadır. Gümrük sahasına giriş yaptıktan sonra ise muayene,

gözetim, denetim, gümrüğe sunum, teslim, geçici depolama, boşaltma ve ambardan çıkartılma gibi işlemlere tabi tutulmaktadır.

1.3.1. Gümrük Beyannamesi

Bir eşyanın gümrük rejimine tabi tutulması talebinde bulunması, gümrük beyanı anlamına gelmektedir. Gümrük beyanı, dış ticaretin yasallığının sağlanabilmesi için devletin bilgilendirilmesi, gümrük işlemleri kaynaklı mali yükümlülüklerin hesaplanması ve eşyanın gümrük rejimine tabi olabilmesi amacıyla bildirimde bulunulması anlamına gelmektedir. Yazılı gümrük beyanı olan Gümrük Beyannamesi, teknolojinin getirdiği imkânlarla bilgisayar ortamına taşınmıştır ve elektronik ortamda verilmektedir (Üyümez & Gültekin, 2016).

Gümrük beyannamesi verilirken malın faturası ibraz edilmek zorundadır. Beyannamenin ekinde (1) “serbest dolaşıma giriş rejimi” için malların teslim şekline göre navlun faturası ve/veya sigorta poliçesi; (2) “transit” ve “antrepo rejimi” için taşıma belgeleri; (3) malların laboratuvar tahlili ya da ekspertize tabi tutulması durumunda buna ilişkin raporlar; (4) diğer rejimler için kıymet bildirim formu; (5) malların tercihli tarife uygulamasından yararlanması halinde gerekli belgeler ile (6) malların gümrük rejimine tabi tutulması için izin ya da belge aranıyorsa bu izin ya da belgelerin ibraz edilmesi gereklidir (Ercan, 2019).

Beyannamenin BİLGE sistemi aracılığı ile Gümrük Müsteşarlığı’nın Ankara’daki Bilgi İşlem Dairesi’nin sistemine girilmesi ile sistem tarafından bir tescil tarihi ve sayısı verilmektedir. Bu yolla beyanname tescil edilmektedir. Tescil edilen beyannameye ilişkin basılı nüshalar ekleri ile birlikte gümrük onay memuruna verilmektedir. Memur tarafından beyannamenin eklerine ilişkin belgeler ile beyannamedeki bilgiler karşılaştırılmaktadır. Karşılaştırmanın ardından eklerde beyan edilen belgelerin eksiksiz olduğunun görülmesi durumunda beyanname sistem tarafından onaylanarak kesin olarak tescil edilmektedir (Dölek, 2017).

Beyanname tescil sonrasında düzeltilemiyorsa da beyan sahibinin talebi ve gümrük idare amirinin izni ile beyannamede yazan malların cinsi, nevi, niteliği,

marka ve numaraları haricindeki bilgiler düzeltilebilir. Yapılan düzenlemenin ardından beyanname yükümlüsünün imzaladığı yeni beyanname, ilgili gümrük memuruna verilir (Ertuğrul, 2013).

Beyannamenin iptali yalnızca beyan sahibinin talebi üzerine eşyanın yanlışlıkla yanlış rejime tabi tutulması ya da beyan edildiği rejime tabi tutulmasının özel nedenler doğrultusunda artık mümkün olmaması (buna ilişkin kanıtlayıcı belgeler sunmak şartıyla) durumunda mümkündür. Bununla birlikte gümrük idaresi tarafından beyan sahibine açıkça eşyanın muayene edileceği bildirilmesi durumunda, muayene sonucu alınmadan beyannamenin iptali mümkün değildir. Beyannamenin iptali talebinin kabulü, yalnızca talebin kanunda öngörülen süreler içerisinde yapılması ve eşyanın muayene sonucunda cezayı gerektiren bir durumun olmaması halinde mümkündür (Ercan, 2019).

1.3.2. Gümrük Kontrolleri

Gümrük idareleri, beyanname ile yapılan beyanın doğruluğunu araştırmak amacıyla beyanname ekinde sunulan belgeleri kontrol edebilir, malı muayene edebilir ve ayrıntılı muayene ve tahlil amacıyla numune alabilir. Malların tabi olduğu gümrük rejimi hükümlerinin uygulanmasında muayene yapılması halinde muayene sonuçları, muayene edilmemesi halinde beyanname esas alınmaktadır. Beyannamenin kontrolünde risk kriterlerine göre sistem otomatik olarak muayene belirleyebilmektedir (Yönetmelik, m. 179).

Muayene kırmızı, sarı ya da yeşil hat olarak yapılabilmektedir. Kırmızı hat, fiziki muayene ile birlikte belge kontrolünü de içermektedir. Sarı hat, fiziki muayene olmadan yalnızca beyanname ve eklerinin uygunluğunun kontrolünü içermektedir. Yeşil hat ise eşyanın muayene edilmediği ve belge kontrolünün yapılmadığı hattır (Yönetmelik, m. 180).

1.3.3. Gümrük Gözetimi

Bir eşya gümrük idaresine geldiği andan itibaren gümrük gözetimine tabi tutulmaktadır. Gümrük gözetimi, gümrük idaresinin mevzuatlar dahilinde

kendilerine gelen eşyaya idare tarafından uygulanan işlemlerin tamamını ifade etmektedir (Yönetmelik, m. 72)

1.3.4. Gümrük Denetimi

Gümrük denetimi, bir eşyanın gümrük gözetimi altındayken eşyanın muayene edilmesi, belgelerinin kontrolü ve gerçekliğinin kanıtlanması, işletme hesaplarının, defterlerinin ve diğer yazılı belgelerin tetkik edilmesi, nakil araçlarının kontrol edilmesi, bagajlar ya da kişilerin üzerinde taşıdıkları eşyanın kontrolü gibi işlemlerin yapılmasını ifade etmektedir (Üyümez & Gültekin, 2016).

1.3.5. Eşyanın Gümrüğe Sunulması

Eşyanın gümrüğü sunulması, gümrük idaresine ya da gümrük tarafından tayin edilmiş uygun görülen herhangi bir yere getirilmesi üzerine, belli usul ve esaslara uygun olarak gümrük idaresine yapılan bildirimini ifade etmektedir (Yönetmelik, m. 73).

1.3.6. Teslim

Eşyanın teslimi, eşyanın tabi olduğu gümrük rejiminin öngördüğü amaçlar doğrultusunda gümrük idaresinin ilgisine teslimidir.

1.3.7. Geçici Depolama

Türk gümrük bölgesine getirilen ancak serbest dolaşımda olmayan eşyalar, gümrüğü sunulmasından önce gümrük tarafından onaylanan bir işlem ya da kullanıma tabi tutulmasına kadar geçen süre içerisinde geçici depolanan eşya statüsünde bulunmaktadır. Geçici depolanan eşya statüsündeki eşyaların geçici olarak depolanması, her türlü dış müdahaleden korunacak şekilde ambar, depo, ardiye ya da hangar gibi yerlerde saklanmasını ifade etmektedir. Bununla birlikte limanlar gibi gümrük işlemlerinin yapıldığı yerlerdeki üstü açık alanlar da geçici depolama bölgesi olarak kabul edilmektedir (Yönetmelik, m. 77-79).

1.3.8. Eşyanın Boşaltılması ve Depolanması

Eşya, bulunduğu araçtan gümrük idaresinin belirlediği ya da uygun gördüğü yerde yine idarenin izni olmak şartıyla boşaltılabilir. Gümrük idaresine özet beyan ya da özet beyan olarak kullanılan belge verilmeden eşyalar bulundukları taşıttan boşaltılamaz. Bununla birlikte eşyanın acilen boşaltılmasını gerektiren bir tehlikenin varlığı durumunda izin aranmamakla birlikte derhal gümrük idaresine durum bildirilir. Gümrük idaresi, eşyanın ve aracın muayenesi amacıyla eşyaların boşaltılmasını ya da kapının açılmasını isteyebilir (Yönetmelik, m. 74).

Gümrük ambar memuru, ambara alınan eşya için kendisine verilmiş giriş listesi ile ekrandaki beyan bilgilerini karşılaştırarak ambara girişi onaylar. Karşılaştırma sonucunda eksik, fazla ya da hasar varsa bu duruma ilişkin bir tutanak hazırlanır (Yönetmelik, m. 74).

1.3.9. Eşyanın Çıkışı

Beyan sahibi, işlemi tamamlanan gümrük giriş beyannamesinin mükellef nüshasını ve ödemeye yönelik belge ve taşıma senedinin alıcı nüshasının aslını gümrük ambar memuruna teslim eder. Gümrük ambar memuru, ambar çıkış kontrol fişinin dökümünü alıp bunu imzalayarak taşıma senedinin alıcı nüshasıyla birlikte işletmenin ambar temsilcisine verir. Ambar çıkış kontrol fişi, gümrüklü sahanın çıkışında görevli gümrük muhafaza memuru tarafından alıkonulur ve eşyanın gümrüklü sahadan çıkışına izin verir (Yönetmelik, m. 94).

İKİNCİ BÖLÜM

EKONOMİK ETKİLİ GÜMRÜK REJİMLERİ

Ekonomik Etkili Gümrük Rejimleri, yürürlükte bulunan 4458 Sayılı Gümrük Kanunu'nda tanımlanmış ve usul ve esaslarına hem yürürlükteki Gümrük Kanunu'nda hem de Gümrük Yönetmeliği'nde yer verilmiştir. Türkiye'nin Avrupa Birliği'ne tam üyelik müzakereleri kapsamında müktesebat uyumu çerçevesinde uyum sağlama zorunluluğu bulunan Birlik Gümrük Kodu'na ilişkin yükümlülükleri ulusal mevzuata yansıtmak üzere yürürlükteki Gümrük Kanunu'nun yerine yeni bir Gümrük Kanunu Taslağı hazırlanmıştır. İlgili taslak, 2016'dan bu yana sektör paydaşlarının görüşlerine açık durumdadır. Çalışmanın ikinci bölümünde öncelikle bu yeni Taslak Kanun'un öngördüğü değişikliklere yer verilmiş, sonrasında ise yürürlükteki Gümrük Kanunu'nda yer verilen ekonomik etkili gümrük rejimlerine ilişkin bilgiler sunulmuştur.

2.1. Yeni Gümrük Kanunu Taslağı ile Birlikte Ekonomik Etkili Gümrük Rejimleri İçin Oluşan Gündem

Türkiye'de fikri mülkiyet haklarının tarihi, 1984 tarihli İhracatı Teşvik Tebliği'ne kadar uzanmaktadır. Türkiye'nin 1996 yılında Gümrük Birliği'ne girmesi nedeniyle, fikri mülkiyet hakları AB Gümrük Kanunu'na uyum sağlamak amacıyla oluşturulmuştur. Bu sözleşme ile Türkiye'de veya birliğin diğer üyelerinde üretilen veya üçüncü bir ülkede üretilip herhangi bir AB ülkesinde dolaşıma giren her ürün serbest ticarete konu olacak ve gümrük vergileri ile uygulanan tüm yasak ve sınırlamalar kaldırılacaktır (Çak ve Çak, 2007). Halen yürürlükte olan 4458 sayılı Gümrük Kanununda mevcut önemli maddelerin yeniden düzenlendiği ve Türkiye'nin Avrupa Birliği'ne tam üyelik müzakereleri kapsamında müktesebat uyumu çerçevesinde uyum yükümlülüğü bulunan Birlik Gümrük Kodu yükümlülüklerinin ulusal mevzuata yansıtıldığı yeni bir Gümrük Kanunu Taslağı hazırlanmıştır. Çalışmanın bu kısmında Yeni Gümrük Kanunu

Taslağı'nın genelindeki değişiklikler ve taslaktaki gümrük rejimleri kapsamındaki değişiklikler ele alınacaktır

2.1.1. Yeni Gümrük Kanunu Taslağındaki Gündem Değişiklikler

Yeni Gümrük Kanunu'nun getirdiği en önemli değişiklik, mükellefle gümrük idaresi arasındaki iletişim ve ilişkinin yöntemine yöneliktir. Taslak doğrultusunda gümrük mevzuatı kapsamına giren bir faaliyeti gerçekleştirecek kişilerin yapacakları tüm beyan, başvuru ya da karara yönelik işlemler elektronik veri işleme tekniği aracılığı ile gerçekleştirilecektir. Mevcut durumda ülkemizdeki beyan süreci büyük ölçüde veri işleme tekniği ile yapılmaktaysa da beyanname ve eklerinin idareye sunumu süreci manuel yürütülmektedir. Taslak, tüm süreçleri manuel olmaktan çıkarmaktadır (Demirel, 2019a).

Taslak, kişilerin gümrük idarelerinden bilgi talebine ilişkin önemli bir kısıtlama da içermektedir. Kişilerin gümrük idaresinden Bilgi Edinme Kanunu çerçevesinde talep edecekleri bilgilerin fiili bir gümrük işlemine dayanmaması halinde gümrük idarelerinin bilgi talebini reddedebileceği düzenlenmiştir. Bu düzenleme, yürürlükteki Gümrük Kanunu'nda yer almamaktadır (Yeşilova, 2018).

Taslak, gümrük idarelerine yapılan başvurularda idarenin karar verme süresini uzatmaktadır. Yürürlükteki kanunda karar alma süresi 30 gün iken, Taslak bu süreyi 60 güne uzatmaktadır. Ayrıca, haklı bir gerekçe sunmak kaydıyla ve bu konuda başvuru sahibine bilgi vermek kaydıyla 60 günlük süreye ek 30 gün daha verilebilmektedir. Ancak her halükârda toplam süre 6 ayı geçemeyecektir (TİM, 2020).

Yeni Gümrük Kanunu Taslağı, itirazları geri çekebilme imkânı da getirmiştir. Yükümlünün itiraz başvurusu neticelenmeden önce dilekçe ile başvurarak itirazından vazgeçerek uzlaşma talep edebileceğine yönelik düzenlemeye yer verilmiştir. Ayrıca itiraz etmeksizin doğrudan dava açma hakkı da getirilmiştir. Yürürlükteki kanunda itiraz sürecini tüketmeden idari dava açma imkânı bulunmamaktadır (Yeşilova, 2018).

Taslak ile getirilen yeni bir düzenleme olarak izaha davet hakkı söz konusudur. Bu hak, yükümlünün aleyhine bir karar vermeden önce kendisini savunmasına imkân tanımaktadır.

Taslak Kanun’da ihracat işlemleri üzerindeki cezaların azaltılması hedeflenmektedir. Her ne kadar cezalarda iyileştirme yapılmışsa da halen 6455 Sayılı Kanun ile Kaçakçılıkla Mücadele Kanunu’ndan çıkarılıp Gümrük Kanunu’na eklenen fiillerle ilgili cezalar ağır yaptırımlar içermektedir. Ayrıca usulsüzlük olarak değerlendirilen tüm işlemler için katlamalı ceza uygulaması yerine tek katmanlı ceza uygulanması ve mükelleflerin kendi tespit ettikleri hata ve eksikleri yine kendilerinin gümrük idaresine beyan etmeleri durumunda ceza uygulanmaması gibi konular Yeni Taslak’ta olumlu değişiklikler olarak göze çarpmaktadır. Ayrıca Taslak Kanun’a göre taksirle işlenmiş hatalar için bu fiillerle gümrüklenmiş değer üzerinden ceza uygulanmaması konusu da eklenmiştir (Demirel, 2019b)

Fikri ve sınai mülkiyet haklarının korunması konusunda Gümrük İdaresi’ne “şüphe üzerine kontrol” yükümlülüğü verilen Taslak’taki bu maddenin, idarelerin iş yükünü artırması, zaman kaybı ve maliyet artışı gibi olumsuzluklara neden olması muhtemeldir. Ayrıca itiraz mekanizmaları ile ilgili olarak uygulamanın askıya alınması hükmü, taslakta yer aldığı haliyle sağlıklı bir şekilde yürütülmesi zor bir konudur (TİM, 2020).

Taslak genel olarak fazla korumacı bir yapıya sahip gibi görülmektedir. Bu yapı, Kanunun birçok yerindeki vergi ve cezalardan birden fazla ilgiliyi sorumlu tutma gayreti olduğu izlenimi yaratmaktadır. Bu nedenle de hatadan sorumlu olan kişinin cezalandırılmasını sağlayacak bir Kanun’un hazırlanması gereklidir (TİM, 2020).

Öte yandan, Gümrük Kanunu uyarınca cezası olan bir fiilin ayrıca Kabahatler Kanunu uyarınca da cezası olması, yani tek bir fiil için iki ayrı cezanın verilmesi söz konusudur. Bu nedenle tek bir fiile iki ayrı cezanın verilmesine neden olacak düzenlemelerin düzeltilmesi gereklidir (TİM, 2020).

Diğer yandan Yeni Gümrük Kanunu taslağında üzerinde hiç durulmamış konular da söz konusudur. E-Beyanname uygulamaları, mikro ihracat, firmaların denetim kriterleri, ithalat ve ihracat beyan ve kayıtlarının bağımsız denetçiler tarafından denetlenmesi gibi konuların Taslak Kanun'da yer almaması eksiklik gibi görülmektedir.

2.1.2. Yeni Gümrük Kanunu Taslağı Kapsamında Ekonomik Etkili Gümrük Rejimleri ile İlgili Önemli Tartışma Konusu Başlıkları

Yeni Gümrük Kanunu Taslağı, gümrük rejimlerinin sistematüğinde önemli değışikliklere yer vermektedir. Taslak'ta Geçici İthalat Rejimi ve Nihai Kullanım Rejimi “*Özel Kullanım Rejimleri*” olarak, Dahilde İşleme ve Hariçte İşleme rejimleri “*İşleme Rejimleri*” olarak, Antrepo rejimi ve serbest bölgeler ise “*Depolama Rejimleri*” olarak isimlendirilmiş, benzer rejimler için ortak kurallar daha bütüncül ve daha sade bir hale getirilmiştir.

Yeni Gümrük Kanunu Taslağında Dahilde ve Hariçte İşleme rejimleri, “İşleme Rejimleri” adı altında birleştirilmiştir. Aynı zamanda “Gümrük Kontrolü Altında İşleme Rejimi” de kaldırılmış ve bu rejim kapsamında uygulanan bazı işlemler Dahilde İşleme Rejimi kapsamına alınmıştır.

Dahilde İşleme Rejimi kapsamındaki eşyanın vergilendirilmesine yönelik değışiklikler de yapılmıştır. Buna göre dahilde işleme rejimindeki vergi yükümlülüğüne yönelik özel düzenleme kaldırılmıştır. Bu rejim kapsamındaki işlem görmüş ürünler için bir vergi yükümlülüğünün doğması durumunda genel kural olarak “işlem görmüş ürüne” ilişkin vergi yükümlülüğünün başladığı tarihteki vergi oranları geçerli olacaktır (Demirel, 2019b)

Öte yandan, beyan sahibinin talebi üzerine ithalat vergileri tutarı, dahilde işleme rejimi kapsamındaki eşyanın bu rejime tabi tutulmasına ilişkin gümrük beyannamesinin tescil edildiğı tarihteki tarife sınıflandırması, gümrük kıymeti, miktarı, niteliğı ve menşei dikkate alınarak belirlenebilecektir.

Yürürlükteki Gümrük Kanunu'nda bulunmayan, ancak yeni Taslak'ta yer verilen bir diğer konu da gümrük idarelerinin eşyanın dahilde işleme ya da nihai kullanım rejimi kapsamında, bu rejimlerde belirtilen koşullara tabi olarak gümrük antrepolarında işlenmesine izin verilebileceğine yönelik düzenlemedir. Yine, yürürlükteki kanunda yalnızca dahilde işleme rejiminde kullanılabilen “eşdeğer eşya”, gümrük antrepo, serbest bölge, nihai kullanım ve bir işleme rejimi kapsamında da kullanılabilecektir (Demirel, 2019b)

Serbest bölgeler, Yeni Gümrük Kanunu taslağında bir tür gümrük rejimi olarak öngörülmüştür. Gümrük idarelerinin serbest bölgelerdeki denetim yetkileri arttırılmıştır. Bu bölgelerdeki tesis inşası da dahil olmak üzere birçok konuda izin yetkisi gümrük idarelerine bırakılmıştır.

Bir eşyanın geçici ithalat rejimi altında kalma süresinin 10 yıla kadar uzatılabileceği hükmü de yeni taslakta getirilen düzenlemelerden biridir. Mevcut Kanun'da bu süre azami 24 ay olarak düzenlenmiştir.

Görüldüğü üzere Yeni Taslak hem genel olarak değişiklikler hem de gümrük rejimleri kapsamında değişiklikler getirmektedir. Bu Taslak hala görüş bildirimine açık olup henüz yürürlüğe girmemiştir.

2.2. Ekonomik Etkili Gümrük Rejimi Kavramı

Dünya ticareti içerisinde rekabetin her geçen gün daha zorlu bir hale gelmesi nedeniyle üretim ucuz girdinin olduğu ülkelere kaymaktadır. Günümüzde özellikle küresel dev firmalar, üretimlerini işçi maliyetinin neredeyse en ucuz seviyede olduğu Çin'e kaydırmış durumdadır. Bu nedenle de girdi maliyetlerini özellikle Çin kadar düşüremeyecek ülkeler, dış ticarette bir avantaj elde edebilmek için ekonomik etkili gümrük rejimlerini gündemlerine almıştır. Ekonomik etkili gümrük rejimleri, katma değer oluşturup ekonomiye katkı sağlama noktasında Türkiye gibi gelişmekte olan ülkeler için önemli bir araç olmaktadır.

İlk kez 26.03.1995 Tarih ve 1/95 Sayılı Ortaklık Konseyi Kararı'nda kullanılan ekonomik etkili gümrük rejimi kavramı, AB Gümrük Mevzuatı'nda

2913/92 ve 2454/93 Komisyon Yönetmeliklerinde düzenlenmiştir. Ekonomik etkili gümrük rejimleri, eşyanın üretime katılması ve bu yolla katma değer yaratılması sürecinin gümrük idaresinin gözetiminde ve hatta denetiminde gerçekleştirildiği gümrük rejimidir. Bu tip rejimlerde gümrük idaresine bilgi verip izin almak şarttır. Rejim kapsamında getirilen eşyaya yönelik gümrük tarifelerinin ödenmediği bu rejimde, getirilen eşya teminata bağlanmaktadır. Ayrıca gümrük gözetiminin sona ermesi için de rejimin sonlandırılması gereklidir (Ufuk, 2017; Saygılıoğlu & Gerçek, 2007; Başkol, 2016).

2.3. Ekonomik Etkili Gümrük Rejiminde Ortak Çıktı ve Kavramlar

Mallar Türk gümrük bölgesine giriş ya da çıkış yaparken beyan sahibinin talebiyle gümrük rejimine tabi tutulmaktadır. Mevzuatta her bir ekonomik etkili rejim için farklı kurallar bulunmaktadır. Ancak tüm ekonomik etkili gümrük rejimlerinde ortak olan kurallar da söz konusudur. Bu ortak kurallar, 4468 Sayılı Gümrük Kanunu’nun Gümrük Rejimleri adlı İkinci Bölümünün “Şartlı Muafiyet Düzenlemeleri ve Ekonomik Etkili Gümrük Rejimleri” adlı Üçüncü Ayrımında yer alan 79. ila 83. maddeleri arasında düzenlenmiştir.

Kanun’un 79. Maddesinin 1. fıkrasının (b) bendinde, “ekonomik etkili gümrük rejimi” ile kastedilenin antrepo, dahilde işleme, gümrük kontrolü altında işleme, geçici ithalat ve hariçte işleme rejimlerinin olduğunu belirtmektedir. Ayrıca 2. ve 3. fıkralarında ise “ithal eşyanın” serbest dolaşıma giren eşya olduğu ve “değişmemiş eşyanın” ise dahilde işleme ya da gümrük kontrolü altında işleme rejimleri uyarınca hiçbir işçilik görmemiş ithal eşyası olduğu belirlenmiştir. Dolayısıyla ithal eşya ve değişmemiş eşya tabirleri, tüm ekonomik etkili rejimlerinde aynı anlama gelecek şekilde kullanılmaktadır.

Kanun’un 80. Maddesinin 1. fıkrasında dahilde işleme ve hariçte işleme rejimine ilişkin usul ve esasların Cumhurbaşkanı tarafından belirleneceği, 2. fıkrasında yararlanılacak ekonomik etkili gümrük rejiminin özel hükümleri saklı kalmak kaydıyla, ekonomik etkili gümrük rejimlerinden faydalanmak için alınan

iznin (a) işlemlerin usulüne uygun olarak yürütülebilmesi için gereken taahhütnamelerin ve teminatların verilmesine ve (b) gümrük idarelerinin rejimi denetim altında tutabilmesi için yapması gereken düzenlemelerin, rejimden hedeflenen ekonomik amaçlarla orantılı olmasına bağlı olduğu hüküm altına alınmıştır.

Kanun'un 81. Maddesinin 1. fıkrası, ilgili rejimin kullanımına ilişkin şartların verilen izinde belirtildiğini hüküm altına almaktadır. Ayrıca izni alan hak sahibinin iznin verilmesinin ardından gelişen ve iznin içeriğini etkileyebilecek her türlü gelişmeyi gümrük idaresine bildirmek zorunda olduğu da belirtilmektedir. Aynı maddenin 2. Fıkrasında ise teminat verme zorunluluğuna atıf yapılmaktadır. Dolayısıyla tüm ekonomik etkili gümrük rejimlerinden yararlanmak için gümrük idaresinden izin alınması gereklidir. Ayrıca bu iznin kullanılmasına etki edecek herhangi bir gelişmenin gümrük idaresine bildirilmesi de zorunludur. Ek olarak bu rejimlerden faydalanabilmek için teminat vermek de zorunludur.

Kanun'un 82. Maddesi, ekonomik etkili gümrük rejimlerinin nasıl sonlandırılacağını hüküm altına almaktadır. Buna göre ekonomik etkili bir şartlı muafiyet düzenlemesi, bu düzenlemeye tabi tutulan eşyadan elde edilen eşyaya veya eşdeğer eşyaya veya işlenmiş ürünlere, gümrük tarafından onaylanan yeni bir işlem ya da kullanım tayin edilmesi halinde sonlanmaktadır. Gümrük idareleri, bir rejimin öngördüğü şartlar altında sona ermemesi halinde cezai işlem uygulamaktadır.

Kanun'un 83. Maddesi ekonomik etkili bir gümrük rejiminden yararlanan hak sahibinin hak ve yükümlülüklerinin devir esaslarını düzenlemektedir. Buna göre hak sahibi olanlar, bu haklarını yönetmelikte belirtilen esas ve usuller çerçevesinde yine bu rejimden faydalanabilme koşullarını taşıyan üçüncü bir kişiye devredebilmektedir. Ayrıca bu hakkı devralan yeni hak sahibi de bu hakkı başka bir kişiye devredebilir.

Kısacası, Kanun'un ilgili maddelerinde de görüldüğü üzere ekonomik etkili gümrük rejimlerinde ortak olan konular şunlardır:

- Ekonomik etkili gümrük rejimlerinden faydalanmak için izin almak şarttır. Bu izin, teminat ve taahhüde bağlıdır.
- İzin alındıktan sonra iznin kullanılmasını etkileyebilecek gelişen her türlü olay gümrük idaresine bildirilmelidir.
- Ekonomik etkili bir şartlı muafiyet düzenlemesi, rejim kapsamında değerlendirilen eşyadan elde edilen eşyaya gümrük tarafından yeni bir kullanım şekli tayin edilmesi halinde sona ermektedir.
- Rejimin öngörülen şartlarla sona ermemesi halinde cezai işlem uygulanır.
- Gümrük idaresinden alınan izinle sahip olunan hak ve yükümlülükler, yine iznin gerektirdiği koşulları taşımak kaydıyla üçüncü kişilere devredilebilir.

2.4. Ekonomik Etkili Gümrük Rejimlerinin Çeşitleri

Ekonomik etkili gümrük rejimleri, Gümrük Kanunu'nda öngörüldüğü üzere Gümrük Antrepo Rejimi, Dahilde İşleme Rejimi, Geçici İthalat Rejimi, Hariçte İşleme Rejimi ve Gümrük Kontrolü Altında İşleme Rejimi'dir.

Geçici İthalat Rejimi, Gümrük Kanunu'nun 128 ila 134. Maddeleri ile Gümrük Yönetmeliği'nin 377 ile 394. Maddeleri arasında;

Hariçte İşleme Rejimi, Gümrük Kanunu'nun 135. ila 149. maddeleri ile Gümrük Yönetmeliği'nin 396. ila 414. Maddeleri arasında açıklanmaktadır.

Gümrük Kontrolü Altında İşleme Rejimi, Gümrük Kanunu'nun 123 ila 127. maddeleri ile Gümrük Yönetmeliği'nin 370 ila 375. Maddeleri arasında;

Gümrük Antrepo Rejimi, Gümrük Kanunu'nun 93 ila 107. maddeleri ile Gümrük Yönetmeliği'nin 329 ila 348. maddeleri arasında;

Dahilde İşleme Rejimi, Gümrük Kanunu'nun 108. ila 127. Maddeleri ile 350 ila 369. Maddeleri arasında yer almıştır.

2.4.1. Geçici İthalat Rejimi

Küresel ekonomilerde hem uluslararası ticaret yapan firma ihtiyaçlarının hem de ülke ihtiyaçlarının karşılanmasına yönelik olan geçici ithalat rejimi, ekonomiye ciddi anlamda katkısı olan pek çok avantaja sahip bir gümrük rejimidir. Firmalara ve ülke ekonomisine getirdiği kolaylıklar ve sağladığı maliyet avantajları sebebiyle yine ekonomik etkili gümrük rejimi olarak adlandırılan geçici ithalat rejimi, farklı ürün grupları için farklı kapsamdaki vergi muafiyetlerini sunar. Rejimin vergi muafiyetlerinden yararlanabilmek için her ekonomik etkili gümrük rejiminde var olan ve ortak kuralları içinde de yer alan bir takım özel şartların firmalarca sağlanmış olması ve yine rejimin kullanımına olanak tanıyan geçici ithalat izninin alınmış olması gerekmektedir. Çalışmanın bu kısmında öncelikle farklı ürün gruplarında farklı uygulamalar ve muafiyetler içeren rejimin bu muafiyetlere ilişkin esasları üzerinde, sonrasında ekonomiye sağladığı katkı üzerinde durulacaktır.

2.4.1.1. Geçici İthalat Rejimine Ekonomik Etkili Gümrük Rejimi Statüsü Katan Temel Esaslar

Geçici ithalat rejimi, Türkiye gümrük bölgesine ithal edilen eşyanın asli niteliğinin değiştirilmeden izin süresi içinde gümrük vergilerinden tam ya da kısmi muafiyet uygulaması ile kullanımını ve süre sonunda yeniden ihraç edilmesini kapsar. Geçici ithalat rejimi aynı zamanda kota, tarife ve miktar kısıtlamaları gibi ticaret politikası önlemlerinden de muafiyet sağlar. Rejim öncesinde bir ithalat çeşidi kapsamında değerlendirilirken, 4458 sayılı Gümrük Kanunu kapsamındaki ekonomik etkili gümrük rejimlerine ilişkin son düzenlemelerle birlikte günümüzde bir gümrük rejimi statüsü kazanmıştır.

Rejim kapsamında geçici süreyle sadece kullanıma konu olan eşya, kiralanamaz, devredilemez, satılamaz, ödünç verilemez ya da bir teminat olarak gösterilemez. Ayrıca tüketilebilir nitelikte olan bir eşya kesinlikle geçici ithalat rejim hükümleri altında yurda sokulamaz. Rejim kapsamı eşya izin süresi dahilinde asli niteliği değiştirilmeden, herhangi bir değişikliğe uğratacak işçiliğe

tabi tutulmadan kullanılır ancak olağan yıpranmalar sonucu işlevini yitirir hale gelmesi vb. sebeplerle tamir amaçlı işlemler uygulanabilir.

Rejim hükümleri dahilinde eşya izin süresi sonunda tekrar yurt dışı edilir, fuar amaçlı yapılan girişler dışında eşyanın serbest dolaşıma giriş rejimi altında ithali ve tüketimi mümkün değildir.

Geçici ithalat rejimi ile yurda çok çeşitli mallar tam muafiyetten yararlanarak getirilebilir. Bu malların başlıcaları, firmaların kullanımında yarar sağlayan birtakım mesleki teçhizatlar, sağlık kurumlarında kullanılan cihazlar, ülkenin uluslararası ve ulusal sosyokültürel etkinliklerinde kullanılan materyaller, yardım malzemeleri, ambalajlar, sanat eşyaları ve üretim araçlarının parçaları gibi ürünlerdir. Tam muafiyet kapsamında rejimden yararlanacak eşya örneklerini aşağıdaki şekilde özetleyebiliriz (Gümrük Yönetmeliği [GY], 2000: madde 452):

- Toplantı ve fuar amaçlı getirilen eşyalar ile bunların tanıtımında ihtiyaç duyulan reklam malzemeleri (görüntü, ses kayıt aletleri, gösteri malzemeleri, film ve slaytlar vb.),
- Pedagojik materyaller ile kültürel ve bilimsel faaliyetler için getirilen eşyalar,
- Ülkede yeterli miktarda bulunmadığında ve acilen ihtiyaç duyulduğunda ithal edilen tıbbi cihazlar,
- Sel, çığ, deprem gibi doğal afetlerde Türkiye'ye gönderilebilecek yardım eşyaları,
- Ambalajlar,
- Mesleki teçhizat,
- Özel nitelikteki numuneler,
- Üretim araçlarının tamirinde ya da değiştirilmesinde gerekli parçalar ve makineler,
- Deneme amaçlı yurda getirilen sanayi ürünleri,
- Sergilenmek üzere yurda getirilen antika eşyalar, sanat eserleri, halı, mücevher vb. ürünler,

- Ticari nitelik arz etmeyen ve kullanım öncesinde görülmesi için ithal edilen sinema filmleri,
- Yarışma, antreman ve gösterilerde kullanılacak spor malzemeleri ve sportif amaçla yurda sokulan kişisel eşyalar,
- Turistik tanıtım eşyaları,
- Canlı hayvanlarla bunlara ait teçhizatlar,
- Gemi adamlarının ihtiyaç malzemeleri,
- Ticari ve özel kullanıma dahil kara taşıtları ile diğer taşıt araçları,
- Binek ve yük hayvanları.

Tam muafiyet ile getirilebilecek yukarıda belirtilen ürün grupları dışında kalan eşyaların geçici ithali uygun bulunduğu kısmi muafiyetten yararlandırılır. Geçici ithalat rejimi kapsamında kısmi muafiyetten yararlanacak eşyalardan yurt içinde kullanıma tabi tutuldukları her ay için eşyanın serbest dolaşıma girmesi durumunda ödenmesi gereken vergi toplamının %3'ü tahsil edilir.

Gerek tam muafiyet gerekse kısmi muafiyet kapsamı getirilen eşyanın geçici ithalat kapsamında kalabilme süresi 24 ay ile sınırlandırılır ve eşyaya olan ihtiyacın devam etmesi durumunda izin süresine ek süre talep edilebilir.

2.4.1.2. Geçici İthalat Rejiminin Dış Ticaret Etkisi

Geçici ithalat rejimi dış ticaret firmalarına öncelikle bir dizi vergi indirim ve muafiyetleri sunar. Bunun dışında eşyaların ithalat sürecinde de çeşitli beyan şekilleri ve ek izin süreleri ile de firmalara çeşitli kolaylıklar sağlar. Örneğin sözlü beyana uygun görülen mallar gümrüklü sahada sadece sözlü beyan belgesi ile beyan edilebilir. Bunun dışında geçici ithalat rejimi altında mallar ata karnesi ile de yurda getirilebilir (fuar ve sergi amaçlı yurda getirilen mallar vb.). Yolcu salonlarında yolcu beraberli yurt içine sokulan ancak ticari nitelik taşımayan kişisel eşyalar da rejim sayesinde “Başka Bir Tasarruf Yoluyla Beyan” şeklinde sadece yolcuların salonlardaki yeşil hattan geçmesi ile de yurda sokulabilir. Bu beyan şekilleri ile yurda sokulamayacak özellikle bir geçici ithal eşyası ise normal

usulde beyanla yani bir gümrük beyannamesi ile gümrük idarelerine beyan edilerek yurda getirilebilir.

Geçici ithalat rejiminde ayrıca gümrük muafiyetli ya da vergi indirimli yurda sokulan mallar için teminat uygulaması söz konusudur. Belli güvenilirlik kriterlerini sağlamış firmalar onaylandığı takdirde bu teminat miktarı üzerinden belli oranlarda sorumlu tutulurlar. Bunun dışında rejim dahilinde teminat alınmayacak işlemler de vardır (kamu kuruluşlarının ilgili işlemlerinde ve transit rejimde uygulanan sıfır teminat uygulaması gibi).

Geçici ithalat rejimi sayesinde dış ticaret firmaları bir malı serbest dolaşıma sokmadan ve vergi yükümlülüğü altına girmeden ya da kısmi vergi yükümlülüğüne tabi olarak malları ihtiyaçları süresince kullanır ve geri gönderebilir. Bu sayede sürekli ihtiyaç duymayacağı bir malı ithal etmek, bedelini ve vergilerini ödemek durumunda kalmaz. Sanayi ürünlerinin deneme parçaları ve sipariş öncesi istenen numuneler için de uygulanan rejim hükümleri firmaları korumuş ve üretim süreçlerine destek sağlamış olur. Bunun yanı sıra ulusal ve uluslararası etkinliklerde kullanılan mallar, pedagojik materyaller, tıbbi yardım cihazları ve doğal afetler esnasında ülkeye gönderilen yardım malzemeleri gibi ürünlerin geçici ithalat rejimi altında vergilerden tam muaf bir şekilde yurda sokulması sayesinde ülke ekonomisi de sosyokültürel alandaki ilişkiler de olumlu yönde etkilenir.

Geçici ithalat rejimi aynı zamanda şartlar ve usulüne uygun başvuru da uygun bulunduğu takdirde, firmaların mala olan ihtiyaçlarının devamı halinde firmalara, malları izin süresi sonunda serbest dolaşıma sokma hakkını tanır.

“Geçici ithalat rejimi kapsamında getirilen eşyanın kesin ithalinin yapılması durumunda; gümrük vergilerinin tutarı, geçici ithalat rejimine ilişkin beyanda bulunulduğu tarihte söz konusu olan vergi oranı ve diğer vergilendirme unsurlarına istinaden tespit edilir. Sergi ve fuar amacıyla getirildiğini düşündüğümüz bir eşyanın fuarlarda sergilendiği esnada satışının yapılarak serbest dolaşıma girmesi durumunda eşya için ödenecek vergilerin hesaplanmasında eşyanın geçici olarak ülkeye girdiği tarihteki vergi oranlarının dikkate alınacağı belirtilmektedir. Aynı zamanda eşya serbest dolaşım statüsü kazanacağı için eşyaya ticaret politikası önlemlerinin uygulanması ve ithali için öngörülen diğer işlemlerin tamamlanması gerekmektedir. Rejim kapsamında geçici ithal edilecek eşya, kısmi ve tam

muafiyet kapsamında Türkiye Gümrük Bölgesi'ne giriş yapabilmektedir” (Tekin, 2017).

Ülke içinde ilgili malın aynısını üreten yerli üreticinin çıkarlarının korunması ve haksız rekabetin oluşmaması için malı izin süresi sonunda serbest dolaşıma ve kullanıma tabi tutma talebinde bulunan firmalara, talepleri kabul edildiği durumda bir faiz uygulaması getirilir. İlgili malı öncelikle tüm vergilerini ödeyerek serbest dolaşıma sokan bir firma ele alınsın. İkinci olarak da aynı malı iki yıl boyunca vergilerini ödemedi ya da kısmi muafiyetten yararlanarak yurda sokup kullandıktan sonra talep ettiği serbest dolaşıma esas vergilerini ödeyecek olan firma ele alınsın. Faiz uygulaması, bu iki firma arasında oluşabilecek ciddi haksız rekabet durumunu ortadan kaldırmış olur.

2.4.2. Hariçte İşleme Rejimi

Ekonomik etkili gümrük rejimlerinden hariçte işleme rejimi, serbest dolaşımda bulunan bir malın belirlenen amaçlar dahilinde geçici olarak yurt dışı edilmesi ve izin süresi sonunda tekrar yurda sokulmasını kapsar. İlgili eşya yurda tekrar girişinde gümrük vergilerinden tam ve kısmi muafiyetten yararlanır. Belirlenen başlıca çıkış sebepleri eşyanın tamir ve işleme faaliyetlerine tabi tutulmasıdır. Bu kapsamda dış ticaret firmalarına ve ülke dışı ticaretine pek çok avantaj yaratılmaktadır.

2.4.2.1. Hariçte İşleme Rejimine Ekonomik Etkili Gümrük Rejimi Statüsü Katan Temel Esaslar

Rejim hükümleri altında serbest dolaşımdaki malların yurt dışına çıkarılmasında tamir ve işleme faaliyetleri olmak üzere temel iki amaç söz konusudur. Özellikle daha önce ithal edilen bir malın yurt içinde tamirinin mümkün olmadığı bir durumda üretim yerine gönderilmesi için hariçte işleme rejiminin kullanılarak yurt dışı edildiği görülür. Mallar tamir edildikten sonra rejim kapsamında tekrar yurt içine sokulur. Ayrıca malların yurt dışında asli niteliğini değiştiren ve işlenmiş ürün elde edilmesini sağlayan bir dizi işleme

faaliyetine tabi tutulmak üzere rejim kapsamında geçici süre ile yurt dışına çıkarılması da mümkündür.

On iki ay ile sınırlı olan hariçte işleme izni için de ihtiyaç halinde uygun görüldüğünde ek süre (on iki ay) verilebilir. İzin geçerlilik süresi talep ve işleme faaliyetlerinin kapsayacağı süre dikkate alınarak belirlenir ve hariçte işleme izin belgesinde belirtilir. Belirlenen izin sürelerinin başlangıç tarihi olarak da hariçte işleme rejimine ilişkin sunulan gümrük beyannamesinin tescil tarihi baz alınır.

Hariçte işleme rejimi kapsamında “Standart Değişim Sistemi” ve “Üçgen Trafik” süreçlerinden de yararlanılır ve dış ticarete büyük maliyet avantajı ve kolaylıklar içeren bu sistemler rejimin sunduğu başlıca avantajlar içinde de sayılır. Standart değişim sistemi, rejim kapsamında yurt dışına tamir amaçlı çıkarılan eşyanın yerine tamir süreci tamamlanana kadar kullanılmak üzere serbest dolaşımda bulunmayan bir ikame malın geçici olarak yurt içine sokulmasını ve kullanılmasını sağlar. Bu süreçte özellikle üretici ihracatçıların, rejim hükümleri altında tamire konu olan eksik mallar sebebiyle üretim süreçlerinde yaşayacakları olası sıkıntıları ortadan kalkmış olur. Üçgen trafik ise, birlik (Gümrük Birliği) parçası bir ülkeden birlik dışı üçüncü bir ülkeye geçici olarak gönderilen ve işleme faaliyetlerine tabi tutulan malların işlenmiş ürün şeklinde tekrar birliğin farklı bir parçasından serbest dolaşıma sokulmasını kapsar. Üçgen trafik sayesinde ise bu malların serbest dolaşıma girdiği esnada ödenmesi zorunlu vergilerinden tam ve kısmi muafiyet sağlanır.

2.4.2.2. Hariçte İşleme Rejiminin Dış Ticaret Etkisi

Rejim sayesinde öncelikle ülke içinde üretimi mümkün olmayan bir ürünün, AB ülkelerinden getirilen ara mallar kullanılarak işçilik maliyetlerinin daha düşük olduğu üçüncü ülkelerde işlenmesi ile yeniden serbest dolaşıma sokulma sürecinde de gümrük vergilerinden muafiyet sağlanır. İşlenmiş ürünün yeniden serbest dolaşıma sokulmak istendiği tarihteki ödenmesi zorunlu vergi toplamından öncesinde yurt dışı edilen ve vergileri öncesinde ödenmiş olan

serbest dolaşımdaki malın vergileri düşölür ve sadece kalan miktar ödenerek hariçte işleme rejiminde kısmi vergi muafiyetinden yararlanılmış olur.

Rejim aynı zamanda dış ticaret firmalarına iş süreçlerindeki formaliteler açısından da kolaylıklar sağlar. Rejimler arası geçiş ve işlemlerin birden fazla ülkeyi içererek devam etmesi söz konu olduğu için sistemin kontrolü konusuna da büyük önem verilir.

Rejimin en büyük amacı, üretimi yurt içinde mümkün olmayan ya da yüksek maliyetlere yol açan bir ürünün direkt ithal edilmesi yerine AB ülkelerinden gümrüksüz ithal edilen girdilerin rejim sayesinde yurt dışındaki ucuz işgücü fırsatları kullanılarak işlenmesinin ardından işlem görmüş ürün olarak yeniden ithali ile döviz tasarrufu yaratmasıdır. Özetle rejim amaçları ve hükümleri doğrultusunda ülke dış ticareti ve firmaların sağladığı pek çok avantaj söz konusudur. Gerek ülke ekonomisi ve üretici ihracatçıların üretim süreçlerinde rejim sayesinde sağladıkları döviz tasarrufu, gerekse ülke içinde tamiri mümkün olmayan bir ürünün ya da satış sözleşmesinde tamir sorumluluğunun ürünün ihracatçısı olarak belirlenen bir malın rejim sayesinde tamiri ve tamiri sonrası tam vergi muafiyetli ülkeye yeniden sokulabilmesi, rejimin en önemli dış ticaret etkileridir.

Tablo 1: HİR Kapsamı Yapılan İhracat ve İthalat Verileri (milyon \$)

YILLAR	GEÇİCİ İHRACAT (Milyon \$)	İTHALAT (Milyon \$)	GEÇİCİ İHRACAT +İTHALAT (Milyon \$)	İTHALAT / GEÇİCİ İHRACAT+İTHALAT ORANI (%)
2007	642	298	940	0,32
2008	758	369	1127	0,33
2009	235	205	440	0,47
2010	204	176	380	0,46
2011	260	225	485	0,46
2012	229	229	458	0,50
2013	317	245	562	0,44
2014	362	415	777	0,53
2015	315	292	607	0,48
2016	232	443	675	0,66
2017	225	276	501	0,55
2018	260	225	485	0,46
2019	310	260	570	0,45
ORTALAMA	335	281	615	0,46

Kaynak: (TUİK)

Tablo 1’de 2007-2017 yılları arasında hariçte işleme rejimi kapsamında yapılan ithalat ve ihracat değerleri milyon \$ olarak sunulmuştur. Rejimin en çok kullanıldığı yıllar olan 2007 ve 2008 yıllarında sırasıyla toplam 642 milyon dolar ve 758 milyon dolar geçici ihracat gerçekleşmişken, toplam 298 milyon dolar ve 369 milyon dolar ithalat gerçekleşmiştir. Yine 2008 yılında hariçte işleme rejiminin dış ticarete katkısının ciddi boyutlara ulaştığı görülmekte ve gerçekleşen toplam geçici ihracat ve ithalat rakamının da 1127 dolara ulaştığı görülmektedir.

2007-2017 yılları arasında hariçte işleme rejimindeki ithalat ve ihracat işlemlerine bir bütün olarak bakıldığında ortalama değerlerde geçici ihracatın ithalatı 112 milyon dolar değerle aştığını görüyoruz. Tabloda belirtilen ilgili 11 yılın ortalaması alındığında ise rejim kapsamında toplam geçici ihracat işlemleri ile ithalat işlemleri değerinin 612 milyon dolar olduğu görülmektedir. Ekonomik etkili gümrük rejimleri içinde azımsanmayacak oranda kullanılan ve dahilde işleme rejiminde olduğu gibi yine işleme faaliyetlerine ilişkin kolaylıkları, vergi muafiyetlerini ve üretim maliyetlerini düşürücü avantajları içeren hariçte işleme rejiminin firma ve ülke dış ticaretine katkısı, Tablo 1 verilerinde de değer bazında teyit edilmiş olmaktadır.

2.4.3. Gümrük Kontrolü Altında İşleme Rejimi

Gümrük kontrolü altında işleme rejimi, serbest dolaşımda bulunmayan eşyanın Türkiye Gümrük Bölgesi sınırları içinde gümrük vergisi ve ticaret politikası önlemlerine tabi tutulmadan işleme faaliyetlerine dahil edildiği ve niteliğini değiştiren işleme faaliyetleri sonucunda elde edilen işlenmiş ürünlerin gümrük vergilerinin ödenerek serbest dolaşıma sokulduğu sistemi ifade eder.

2.4.3.1. Gümrük Kontrolü Altında İşleme Rejimine Ekonomik Etkili Gümrük Rejimi Statüsü Katan Temel Esaslar

En önemli amaçları içinde istihdam artışının da yer aldığı rejim, gümrük bölgesinde gerçekleşen işleme faaliyetleri ve rejimin son bulması için yine belli süreler ve şartları içerir. İşleme faaliyetlerinin niteliği de göz önünde bulundurularak rejim izni gümrük idarelerince iki yıl olarak belirlenir. Ancak

mücbir sebeplerle ek süre talep edildiği durumda, talep uygun görüldüğü halde süre 3 aya kadar uzatılır.

Diğer ekonomik etkili gümrük rejimlerinde de görülen teminat uygulaması gümrük kontrolü altında işleme rejiminde de mevcuttur. Rejime giriş sürecinde beyan esnasında eşya için ödenmesi gereken zorunlu vergiler için teminat alınır. Bunun dışında rejimin en önemli temel esaslardan biri de ürünlerin işleme faaliyetleri sonucunda eski haline dönüşemeyecek durum ve nitelik kazanması gerekliliğidir.

2.4.3.2. Gümrük Kontrolü Altında İşleme Rejiminin Dış Ticaret Etkisi

Rejim sayesinde işleme faaliyetlerine tabi tutulmak için yurda getirilen serbest dolaşımda olmayan eşya ithalat vergileri ile ticaret politikası önlemlerine tabi tutulmaz. Yine rejim sayesinde serbest dolaşıma giriş esnasında sadece işleme faaliyetleri sonucu elde edilen işlem görmüş ürünlerin vergilendirmesi yapılmış olur.

Gümrük kontrolü altında işleme rejiminin dış ticaret firmaları ve ülke ekonomisine sunduğu avantajlar aşağıdaki gibi özetlenebilir:

- İstihdam artırma amacı taşır,
- Nihai kullanım ve Serbest dolaşıma girişe olanak tanır,
- Hammaddelere gümrük vergisi ve ticaret politikası önlemleri uygulanmadan işlenmiş ürün elde edilir,
- Vergilendirmeler sadece işlenmiş ürün üzerinden yapılır,
- İthal eşyasının tabi olduğu ticaret politikalarını olumsuz etkilemeyeceği denetlenir ve kesinliğe kavuşturulur,
- Türkiye'deki benzer eşya üreticilerinin temel ekonomik çıkarlarının olumsuz etkilememesi ve haksız rekabete yol açmaması için gerekli kayıt ve denetimler yürütülür.

Tablo 2: Gümrük Kontrolü Altında İşleme Rejimi İthalat Verileri (milyon \$)

YILLAR	G.K.A.I.R. İTHALAT (Milyon \$)	TOPLAM İTHALAT (Milyon \$)	EKONOMİK ETKİLİ GÜMRÜK REJİMLERİ İTHALAT (Milyon \$)
2007	12	170.062	25.261
2008	15	201.963	32.262
2009	10	140.928	21.103
2010	11	185.544	27.301
2011	21	240.841	32.911
2012	35	236.545	32.836
2013	76	251.661	32.915
2014	337	242.177	33.217
2015	56	207.234	28.752
2016	54	198.618	27.943
2017	44	190.217	24.266
2018	52	195.542	29.466
2019	58	215.650	31.732
ORTALAMA	44	171.284	24.577

Kaynak: (TÜİK)

Tablo 2’de görüldüğü gibi rejimin esasları gereği sınırlı miktarda gerçekleştirilen gümrük kontrolü altında işleme rejimi kapsamında yapılan ithalat değerinin, ülke geneli toplam ithalat ve diğer ekonomik etkili gümrük rejimlerinin toplam ithalat değerlerine göre oldukça düşük olduğu görülmektedir. Rejimden en çok 2014 yılında faydalandığı ve 337 milyon dolarlık ithalat yapılarak üretimde ilgili vergi muafiyetlerinden yararlanıp ciddi miktarda döviz tasarrufu yapılmış olduğu anlaşılmaktadır. Diğer taraftan 2009 yılı da rejimin en az kullanıldığı yıl olarak ortaya gözükmektedir. Ancak aynı yıl diğer ekonomik etkili gümrük rejimlerindeki düşüş de göze çarpmakta ve yaşanan küresel krizin olumsuz etkileri ekonomik etkili gümrük rejimleri kullanım oranı ile üretim ve ihracatta da gözlemlenmiş olmaktadır.

Genel konjonktürdeki olumlu seyir, dış ticaret açısından özellikle 2014 yılında ekonomik etkili gümrük rejimleri süreçlerinde de kendini göstermiş ve rejimler kapsamında gerçekleştirilen vergi muafiyetli ithalat hacmi 33,217 milyon dolara ulaşmıştır.

2.4.4. Gümrük Antrepo Rejimi

Gümrük Kanunu'nda düzenlenen ekonomik etkili gümrük rejimlerinden biri de Gümrük Antrepo Rejimidir. Bu rejim, dış ticaretin ayrılmaz bir parçası olan ve dış ticareti destekleyen dağıtım ve depolama faaliyetlerine ilişkindir. Dağıtım ve depolama, yeni pazarlara açılıp müşteri ihtiyaçlarına anında cevap verebilmenin anahtarı konumundadır. Bu nedenle de özellikle ihracat yapan işletmeler, gümrük sınırları içerisinde mallarını depolamak amacıyla kendilerine ait ve depo işlevi gören antrepolardan faydalanmaktadır. Gümrük antrepo rejimi de bu antrepolara ilişkindir (Özeroğlu, 2011).

Gümrük Kanunu'nun ilgili maddesine göre gümrük antrepo rejimi, ithalat vergisi ve ticaret politikası önlemlerine tabi olmayan, aynı zamanda serbest dolaşıma da girmemiş eşyanın ya da gümrük antreposuna girmesi halinde ihracata ilişkin önlemlerden faydalanabilecek serbest dolaşımdaki eşyanın gümrüklü saha içerisindeki antrepolarda nasıl depolanacağını düzenlemektedir. Kanuna göre gümrük antreposu, gümrük gözetimindeki eşyanın konulması için kurulan ve kuruluşunda aranacak koşullar ve nitelikleri yönetmelikle belirlenen yerlerdir. Bununla birlikte gümrük antreposu olmayan, fakat gümrük idaresi tarafından antrepo addedilebilecek yerlerde de gümrük antrepo rejiminin hükümleri uygulanabilmektedir.

Antrepo, malların gümrüklü sahada depolanabilmesi ve muhafaza edilebilmesi için konulan, açık ya da kapalı mahallerdir ve bu mahaller depo görevi görmektedir. Antrepolar, gümrük idaresinin gözetimi ve denetimi altında bulunmakta ve yine gümrük idaresinin izni ile açılabilir.

Faaliyet ve yetkileri yasalar tarafından belirlenen ve sınıflandırılan, gümrük vergisine ya da gümrük kontrollüne tabi olan malların ülkeye girişinde, transit taşınmasında, aktarım için beklemesinde ve bekleme anında basit imalat, ön / son montaj, bakım-onarım, mal bölge, sıralama ya da yeniden paketleme gibi izin verilen işlemlerin yapılmasına olanak sağlanan depolama alanlarına antrepo

denilmektedir. Bu alanlarda gümrük idarelerinin izin verdiği işlemler haricinde mallara yönelik herhangi bir işlem yapılamaz.

Gümrük bölgesine getirilen eşyaların antrepoda kalmasını gerektirecek ya da bu tip depolamanın tercih edilmesine neden olacak bazı durumlar söz konusudur. Örneğin eşyanın alıcısının henüz belli olmaması ve alıcısı belli olup satış işlemi yapılana kadar depolanması gerektiğinde; getirilen eşyanın elleçlenmesi gerektiğinde ya da eşyanın serbest dolaşıma sokulması halinde ödenmesi gereken vergi ve resimleri ödeyecek durumda olmaması nedeniyle serbest dolaşıma girmeksizin antrepolarda bekletilmesi düşünülebilir. Böylece gümrük bölgesine gelen eşya, serbest dolaşıma girmeden gümrük idaresinin gözetimi ve denetimi altında muhafaza edilecektir.

“Serbest dolaşıma girmemiş eşya, ithalat vergilerine ve ticaret politikası önlemlerine tabi tutulmadan” ve “Gümrük antreposuna konulması halinde ihracata bağlı önlemlerden yararlanabilen serbest dolaşımda bulunan eşya” antrepolarda depolanabilmektedir. Bununla birlikte “parlayıcı, patlayıcı, yanıcı ya da yanmayı kolaylaştırıcı eşyalar” ile “korunmaları için soğuk hava depolarında olduğu gibi özel tertibat gerektiren eşyaların”, eşyanın niteliğine ve özelliğine uygun ve eşyanın ihtiyaç duyduğu tertibata sahip özel antrepolara konulması zorunludur.

Öte yandan, Türkiye’ye girmesi ya da Türkiye’den transit geçirilmesi yasak olan; iç ya da dış ambalajlarında üretildiği ülkenin haricindeki üçüncü bir ülke ürünü olduğu izlenimi yaran isim ya da simgeler taşıyan; yerli ürünlerin yabancı bir ülkeye aitmiş olduğu izlenimi yaratacak ve yabancı dilde hazırlanmış zarf, şerit, proforma fatura, etiket gibi eşyalar; fikri ve sınai mülkiyet haklarının korunmasına yönelik mevzuat hükümleri uyarınca hak sahibinin hakkına tecavüz eder nitelikteki eşya ile geçici depolama yerinde ya da gümrük idaresinin izin verdiği herhangi bir yerdeki kanuni depolama süresinin sona ermesi nedeniyle tasfiyesine karar verilen eşyalar özel izin ile antrepoya konulabilmektedir.

2.4.4.1. Antrepo Rejimine Ekonomik Etkili Gümrük Rejimi Statüsü Katan Temel Esaslar

Antrepolar, “Genel Antrepo” ve “Özel Antrepo” olmak üzere iki tipte sınıflandırılmıştır. Buna göre *Genel Antrepo*, eşyanın konulması için herkes tarafından kullanılabilen antrepoları, *Özel Antrepo* ise yalnızca antrepo işleticisine ait olan eşyanın konulması amacıyla kurulan antrepoları ifade etmektedir. Uygulamada ise antrepo tiplerinin farklı tipleri bulunmaktadır (Tanyaş & Baskak, 2012).

Genel Antrepolar, uygulamada A, B ve F tipi olmak üzere üç sınıfa ayrılmaktadır. Buna göre;

A Tipi Antrepo; İşletmecisinin stok kayıtlarını tuttuğu ve stoklarda herhangi bir eksiklik olması durumunda eksik olan malın gümrük vergisinden sorumlu tutulduğu genel antrepo tipidir.

B Tipi Antrepo; İşletmecisinin stok kayıtlarını tutmadığı, bu nedenle sorumluluğunun sınırlı olduğu ve yalnızca antrepoyu kiraladığı genel antrepo tipidir. Bu tip antrepolarda stok kayıtları tutulmadığı için beyanname ve belgeler gümrük kontrolünün temelini oluşturmaktadır.

F Tipi Antrepo; Doğrudan doğruya gümrük idareleri tarafından işletilen antrepolardır.

Özel Antrepolar ise uygulamada C, D ve E tipi olmak üzere üç sınıfa ayrılmaktadır. Buna göre;

C Tipi Antrepo; İşleticisinin ve kullanıcısının aynı kişi olduğu, bu nedenle de antrepoya alınan eşyadan tamamen sorumlu olduğu özel antrepo tipidir.

D Tipi Antrepo; İşleticisi ile kullanıcısının aynı kişi olduğu, eşyanın antrepoya alındığı tarihteki kıymet miktarına göre vergilerinin hesaplandığı ve buraya konulan eşyanın basitleştirilmiş usul çerçevesinde serbest dolaşıma sokulabildiği özel antrepo tipidir.

E Tipi Antrepo; İşleticisi ve kullanıcısının aynı kişi olduğu, antrepo olmamasına rağmen antrepo olarak addedilen ve eşyaya antrepo rejimi hükümlerinin uygulandığı özel antrepo tipidir.

Gümrük Yönetmeliği'nin ilgili maddesi uyarınca serbest dolaşımda olmayan eşyanın sergilendiği fuar ve sergiler de antrepo olarak sayılmaktadır. Posta idaresinin sorumluluğu altında yabancı menşeli kolilerin konulması için ayrılan kapalı yerler de genel antrepo sayılmaktadır. Bununla birlikte eşyanın tehlike arz etmesi ya da yanında bulunduğu başka bir eşyaya zarar verme ihtimalinin olması durumunda özel yapılara ihtiyaç duyulabilir. İhtiyaç duyulan bu özel yapılar için izin belgesinde yalnızca o özel eşyanın depolanabileceği hususuna yer verilebilir.

Gümrük antrepo rejiminde antrepo açma izni, Gümrük Kanunu'nun 95. Maddesinde yer verilen bir konudur. Buna göre; gümrük antrepolarının yanı sıra gümrük kapısında eşya satışı yapmak amacıyla özel antrepo statüsüne haiz mağaza ve depoların açılması ve işletilmesine Müsteşarlık yetkilidir. Bu yetkinin nasıl kullanılacağı ise Gümrük Yönetmeliği'nde belirlenmiştir.

Antrepo Açma İzni alabilmek için, antrepo açmak isteyen kişinin izin verilmesi için gereken bilgileri içeren ve antrepoya ekonomik açıdan ihtiyaç olduğunu ortaya koyan yazılı bir talepte bulunması gereklidir. Bu antreponun nasıl işletileceğine yönelik şartlar, verilen izinde açıkça belirtilmektedir. Bu izin yalnızca Türkiye'de yerleşik kişilere verilmekle birlikte, elde edilen hak ve yükümlülükler, Gümrük Müsteşarlığının izni doğrultusunda başka bir kişiye devredilebilir.

Antrepo açma izni, Türkiye'de iki yıldır faaliyette bulunan, gelişmiş, normal ve kalkınmada öncelikli yöre kapsamındaki iller için farklı miktarlarda ödenmiş sermayesi bulunan anonim ve limitet şirketlere verilebilmektedir. Bu izne başvuran gerçek kişi ya da tüzel kişi temsilcisinin affa uğramış dahi olsa hırsızlık, dolandırıcılık, hileli iflas, sahtecilik, cürüm işlemek için teşekkül

oluşturma, ihaleye fesat karıştırma, zimmet, rüşvet, iftira, suç uydurma, yalan tanıklık ve yalan yemin gibi suçları şilememiş olması gereklidir.

Eşyanın antrepo rejimi kapsamında antrepoda kalabileceği süre, eşya serbest dolaşıma giriş rejimine konu oluncaya kadardır. Bu tanım, sınırsızlığa işaret etmektedir. Yani eşya serbest dolaşıma ne zaman konu olursa, o zamana kadar o eşya o antrepoda kalabilmektedir.

Bununla birlikte gümrük idaresi tarafından gerekli görölmesi durumunda eşyaya gümrük tarafından onay verilmiş yeni bir işlem ya da kullanım tayin edilmesi için bir süre belirlenebilir. Ayrıca ihracata bağlı önlemlerden faydalanacak tarım ürünleri için Müsteşarlık tarafından özel süreler belirlenebilmektedir.

Gümrük antrepolarında depolanan eşya, satışı geręekleřtirilerek başkasına devredilebilir. Ancak satışa engel olabilecek haciz ya da ihtiyati tedbir kararı gibi hukuki bir engelin varlığı durumunda bu problem çözülene ve durum açıklığa kavuşturulana kadar satış ve devir işlemi yapılamaz. Eşyanın devri, gümrük vergileri ve para cezaları da dahil olmak üzere eşyaya ilişkin tüm hukuki sorumlulukların da devralana geğtiği anlamına gelmektedir.

Antrepo işleticisi, eşyanın gümrük antreposunda yer aldığı süre zarfında eşyanın gümrük gözetimi altında kalmasını sağlamaktan; gümrük antrepo rejimi kapsamında eşyanın muhafaza edilmesine yönelik yükümlölüklerini yerine getirmekte ve gümrük kanununun ilgili maddelerince de izinde belirtilen özel şartlara uymaktan sorumludur.

Bir genel antrepo işletimi için izin verildiğinde, antrepoya konulan eşyalardan kullanıcının da münhasıran sorumlu olduğu, antrepo işletim izninde belirtilebilir. Bununla birlikte kullanıcılar, eşyanın antrepo rejimine tabi tutulmasına yönelik yükümlölükleri yerine getirmekten her koşulda sorumludur.

Gümrük idareleri, işleticinin anılan sorumlulukları için antrepo işleticilerinden teminat istemektedir. Ancak, fuar ve sergilere konu ya da ithalat

vergisinden muaf tutulmuş veya ihraç edilmek amacıyla antrepolara konmuş eşyalar için bir teminat aranmamaktadır. Öte yandan teminat alınmış olsa da gümrük idaresinin izni olmaksızın mallar antrepolardan kısmen ya da tamamen çıkartılamaz. Ayrıca işleticiler ve kullanıcılar, antrepoya konan eşyanın gümrük idaresi tarafından miktarı belirlenmiş olması durumunda belirlenen miktarından, belirlenmemiş olması durumunda ise belgede yazılı miktar üzerinden idareye karşı sorumludur.

Eşyanın antrepo rejimine girişinde beyan esastır ve bu beyan, gümrük beyannamesi aracılığı ile yapılmaktadır. Beyannamede eşyanın tarifesi ve kıymetinin yer alması gereklidir.

Gümrük antrepolarında depolanan eşyalar, elleçleme işlemi yapılmak üzere antrepodan geçici olarak çıkarılabilir. Ancak bu işlemin yapılabilmesi için gümrük idaresinden izin alınması gereklidir. İzin başvurusu, gümrük idaresine yazılı olarak yapılmak zorundadır. Eşyanın geçici olarak antrepodan çıkarılmasının rejimin uygulanması açısından bir sakınca yaratmayacağının anlaşılması halinde gümrük idaresi tarafından eşyanın antrepodan geçici çıkarılması için izin verilir (Yönetmelik, m. 338).

Eşyalar, antrepo rejiminden kesin olarak çıkmadan antrepolar arasında nakledilebilmektedir. Eşyanın çıkış ya da varış yerinin B tipi antrepo olması halinde nakil mümkün değildir. Nakil işlemleri normal usullerle yapılabileceği gibi basitleştirilmiş usule göre de yapılabileceği hüküm altına alınmıştır. Basitleştirilmiş usulün uygulanabilmesi için ayrıca eşyanın çıkış yapacağı antrepo ile giriş yapacağı antreponun bağlı olduğu gümrük idaresinin kayıt yoluyla beyan usulünü kullandırma yetkisinin olması, aynı kişinin hem giriş hem de nakledilecek antrepodan sorumlu olması ve her iki antreponun stok kayıtlarının bilgisayar ağı aracılığı ile birbirine bağlı olması gereklidir.

Gümrük antrepo rejimine tabi tutularak depolanan bir eşyanın antrepodan kesin çıkışı ise rejimin sona erdiğinin ilanı niteliğindeki gümrük tarafından onaylanan başkaca bir işlem ya da kullanım hükümlerine tabi tutulması ile

mümkündür. Bu gibi bir durumda eşya, yeni işlem ya da kullanım hükümlerine tabi tutulmaktadır. Antrepo rejimi, serbest dolaşıma giriş, transit, yeniden ihracat, dahilde işleme ve gümrük kontrolü altında işleme işlemlerine tabi tutulması halinde sona ermektedir.

Genel ve özel antrepo işleticilerinin her yılsonunda antrepo mevcuduna yönelik listeyi gümrük idaresine vermek zorunluluğu bulunmaktadır. Gümrük idareleri ise her yılın başında antrepodaki eşyanın sayımını yapmaktadır. Verilen liste ve yapılan sayımın karşılaştırılması sonucunda eşyanın bir kısmının eksik çıkması halinde, eksik çıkan eşyanın ithalat ya da ihracat vergileri duruma göre işleticiden ya da kullanıcıdan tahsil edilmektedir. Verilen liste ile yapılan sayımın karşılaştırılması sonucunda eşyanın fazla çıkması durumunda ise bu eşya tasfiyeye tabi tutulur ve fazla çıkan eşyaya ait ithalat ve ihracat vergileri tutarı kadar para cezası alınır.

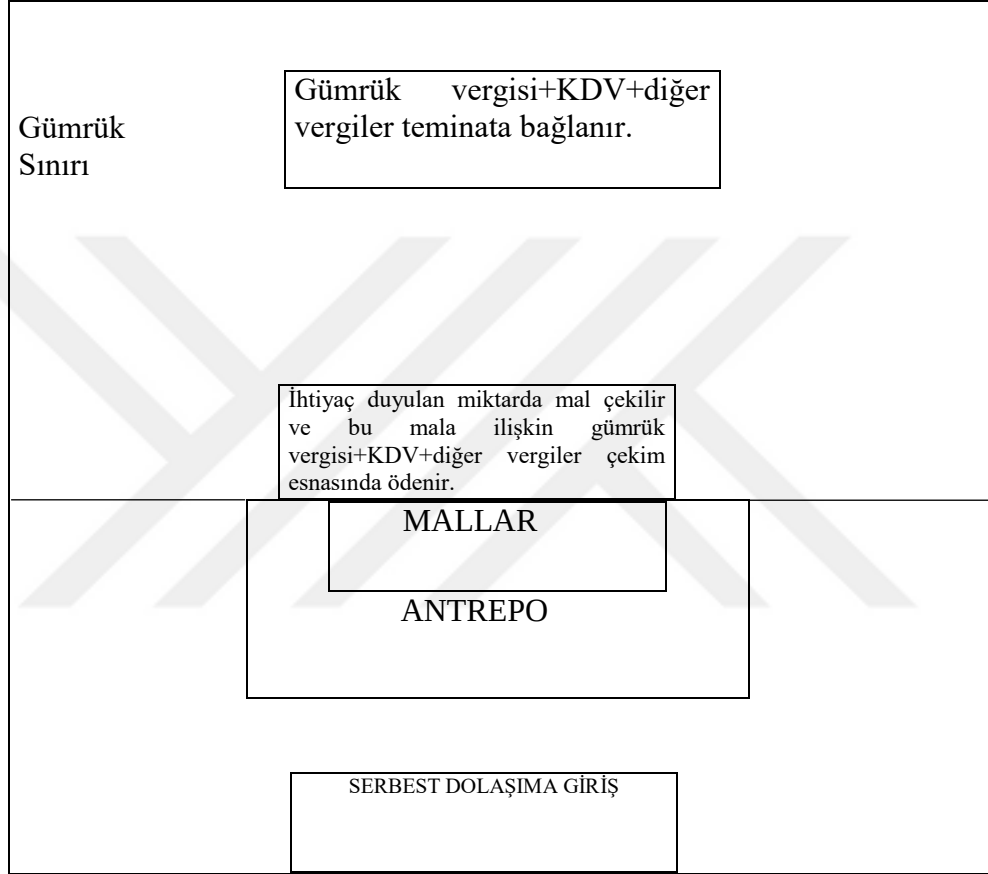
Eşyanın niteliğinden kaynaklanan kayıp ve fireler ile gümrük kontrolü altında yapılan işleme faaliyeti sonucunda ortaya çıkan eksiklikler, antrepo işleticisinin ya da kullanıcısının hatasından ileri gelmediği sürece gümrük vergilerinden muaftır.

Eşyanın gümrüklenmiş kıymeti üzerinden sigorta ettirilmiş olması halinde eksik çıkan eşyanın vergileri, sigorta ettirenden ya da lehine sigorta ettirilenden tahsil edilmektedir.

Gümrük antrepo rejiminin uygulanmasında rejimin ihlal edildiği birtakım durumlarda yaptırımlar öngörülmüştür. Örneğin antrepoların teknik donanımlarında noksanlık bulunması durumu gümrük antrepolarına konulan eşyanın konulduğu tarihteki işleticiler tarafından kayda geçirilmemesi durumu kanun ve yönetmelikçe yaptırıma konu edilmiştir ve özel usulsüzlük cezası iki kat olarak uygulanmaktadır. Gümrük idaresinden izin alınmadan yapılan elleçlemeye tabi tutulması durumu ise yine yaptırıma konu edilmiştir ve bu ihlal durumunda özel usulsüzlük cezasının dört kat olacağı hüküm altına alınmıştır.

2.4.4.2. Gümrük Antrepo Rejiminin Dış Ticaret Etkisi

Temel esaslar itibariyle anlaşılabacağı üzere rejimin firmalara sağladığı öncelikli avantajı ekonomik etkili bir rejim olan gümrük antrepo rejimi hükümleri altında eşyaların gümrük vergilerinden muaf bir şekilde sınırsız süreyle depolanmasını sağlamasıdır.

Şekil 2: Gümrük Antrepo Rejimi İşleyişi

Kaynak: Yazar tarafından oluşturulmuştur.

Şekil 2’de de görüldüğü gibi ancak ihtiyaç duyulan miktar kadarı ile çekim yapıldığında antrepodan çıkarılan mal için vergi yükümlülükleri yerine getirilir ve serbest dolaşıma giriş sağlanır. Gümrük antrepo rejiminin ekonomik etkili bir rejim statüsünde olmasını sağlayan temel nedenler aynı zamanda antrepoları geçici depolama yerlerinden ayıran farklılıklarda yatmaktadır. Geçici depolama yerlerinde korunan eşyaların kalış süresi sınırlıdır ve eşyalar belli bir süre sonra çıkışa tabi olacağı için bir rejim hükümleri uygulanmaz. Dolayısıyla geçici depolama yerleri gümrük rejimi statüsüne sahip değildir ve buralarda geçici

süreyle korunan eşyalar için uygulanması gereken elleçleme gibi koruma işlemleri de ancak sınırlı kapsamda gerçekleştirilebilir. Diğer taraftan antrepolarla korunan eşyaların saklanma süresi sınırsız olduğu gibi eşyaların korunması amacıyla gerçekleştirilen elleçleme faaliyetleri de (eşyaların havalandırılması, kalburlanması, kurutulması, ayrılması, karıştırılması, basit temizlik işlemlerine tabi tutulması, ambalajlarının değiştirilmesi vb.gibi asli niteliğini değiştirmeden yapılan koruma işlemleri) sınırsız bir şekilde gerçekleştirilebilir. Bununla beraber antrepolar rejim statüsüne sahiptir.

Gümrük antrepo rejimine tabi tutularak saklanan eşyalar firmalara sadece gümrük vergi muafiyeti sağlamazlar. Firmalar bu rejim sayesinde ithal eşyalarını sınırsız süre ile vergi muafiyetli saklayabilecekleri için uluslararası piyasalardan uygun fiyatlı bir hammadde temini gerçekleştirdiklerinde ilgili dönem için uygun fiyat üzerinden ihtiyaçlarından fazla miktarda ürün alma ve saklama fırsatını elde edebilecektir. Gümrük antrepo rejimi aynı zamanda kısmi çekime de izin verir. Firmalar satın aldıkları ve antrepo rejimi hükümleri altında sakladıkları ihtiyaç fazlası mallarını tek seferde serbest dolaşıma sokarak gümrük vergi yükünün tamamına katlanmak zorunda kalmazlar, mallarına ihtiyaç duyduklarında ihtiyaç miktarları kadarıyla antrepodan kısmi çekim gerçekleştirerek gümrük vergisi ile serbest dolaşıma giriş için gerekli diğer zorunlu vergi ve masrafları çektikleri miktar kadarıyla öderler. Antrepo rejim hükümleri altında gümrük antrepolarında korunmaya devam eden kalan mal da gümrüksüz bir şekilde saklanmaya devam eder. Bu şekilde üretim ve tedarik sürecinde maliyet avantajı elde eden dış ticaret firmaları üretimlerini artırabilir.

Gümrük antrepo rejiminin ekonomik etkilerini özetlediğimizde sonuç itibariyle hem firmalara hem de ülke dış ticaretine pek çok katkısı olduğu görülür. Özellikle üretici ihracatçıların hammadde tedarik zincirine önemli katkı sağlayan rejim aynı zamanda ihracata da katkı sağlamış olur. Firmalar uluslararası piyasalardan uygun fiyatlı hammadde temin edebildikleri dönemde ihtiyaçtan fazla malı satın alıp stoklayarak üretimde hem maliyet avantajı elde eder hem de müşteri ihtiyaç ve siparişlerine dönüş süreci mevcut stoklar ile hızlandırabilir.

2.4.5. Dahilde İşleme Rejimi (DİR)

Dahilde işleme rejimi (DİR), yurt içinde üretim ve ihracatın artırılması için düzenlenen en önemli ve en etkili teşvik sistemlerinin başında gelmektedir. Özellikle dış ticaret sermaye şirketleri tarafından yoğun olarak kullanılan rejim, üretim, istihdam, ihracat rakamları ve ödemeler dengesi başta olmak üzere birçok makroekonomik göstergede olumlu etki yaratması sebebiyle, Avrupa Birliği ile Gümrük Birliği çerçevesinde düzenlenen uyum politikalarıyla birlikte Dış Ticaret Mevzuatında “Ekonomik Etkili Gümrük Rejimi” olarak düzenlenmiştir.

Çalışmada tüm detaylarıyla incelenecek olan DİR, yurt içinde yapılacak üretim için gerekli ara malı ithalatında zorunlu vergilerden muafiyet sağlamaktadır. Bu sayede düşen üretim maliyetleriyle birlikte görülen üretim artışı ihracat rakamlarını da artırmaktadır çünkü rejimin en önemli koşulu bu muafiyet hakkı ile gerçekleştirilen üretimin tamamının ihraç edilmesidir. Ancak bu şart ile rejimden yararlanılabilir. Örneğin, rejimin işleyiş yöntemlerinden biri olan “Şartlı Muafiyet Sistemi”nde ödenmesi gereken vergilere karşılık verilen teminat ancak üretim sonucu elde edilen nihai ürünlerin ihraç edilmesi şartıyla çözülür. 2019 sonu itibarıyla Türkiye’nin DİR kapsamındaki toplam ithalatı, rejim kapsamında yapılan toplam ihracatın yüzde ellisinin altında kalmıştır. DİR, Türkiye’nin dış ticaret açığını yaklaşık 50 milyar \$ azaltmaktadır.

“DİR; ihracat sanayilerinin teşvik edilmesini ve verimliliğinin artırılmasını ve olağan gümrük tarifelerinin ihracat sanayileri açısından kolaylaştırmasını teminat altına almaktadır. İhracat sanayicileri, bazı malzemeleri yurt içinden temin ederken karşılaştıkları güçlükler nedeniyle yurt dışından temin etmek zorunda kalabilirler. DİR, ihracatçıların mallarını dünya pazarlarına satarken, ithal etmek zorunda kaldıkları hammaddeleri vergi ödemeden ithal etmek suretiyle bir avantaj sağlarlar” (Nural ve Akçin, 1996:25).

Rejimin işleyiş şekli, kapitalist düzende ve dış açık her ekonomide uluslararası ticari ilişkinin doğal bir sonucu olarak gerçekleşen ve yüzyıllardır uygulanan bir üretim biçimini kapsamaktadır.

2.4.5.1. DİR'e Ekonomik Etkili Gümrük Rejimi Statüsü

Katan Temel Esaslar ve DİR İçin Gereklilikler

DİR kapsamında muafiyetten yararlanmak ve ilgili işlemi rejime tabi tutabilmek için yetkili kuruluştan izin belgesi alınması, izin süresi içinde işlemlerin tamamlanması, vergilerden muaf olabilmek için ihracat taahhüdünün yerine getirilmesi ve işlem sonunda taahhüt hesaplarının kapatılması gerekmektedir. Başlıca temel esaslara değinirken rejim içinde sıklıkla kullanılan terimlere de yer vermek gerekecektir. Üretilmesi amaçlanan ürünlerden toplam çıktılara, çıktılardan işleme faaliyetlerinin içeriğine kadar ilgili terimler aşağıdaki şekilde açılabilir (Gümrük Kanunu [GK], 1999: madde 135):

- **İşleme faaliyetleri;** eşyanın işçiliğe tabi tutulması, montajı, işlenmesi, yenilenmesi veya tamir edilmesi,
- **İşlem görmüş asıl ürün;** işleme faaliyetleri sonucunda elde edilmesi amaçlanan ürünlerin toplamı,
- **İşlem görmüş ikincil ürün;** işleme faaliyetleri sonucunda ortaya çıkan asıl işlem görmüş ürün haricindeki çıktılar,
- **İşlem görmüş ürün;** işleme faaliyetleri sonucunda elde edilen toplam ürün,
- **Verimlilik oranı;** belirli miktardaki geçici ihracat eşyasının işlem görmüş ürünler içindeki miktarı veya yüzde oranıdır.

İşleme faaliyetlerinin gerçekleştirildiği diğer ekonomik etkili gümrük rejimlerinden “Hariçte İşleme Rejimi” ve “Gümrük Kontrolü Altında İşleme Rejimi”nde de aynı terimler kullanılmakta ve aynı anlamı ifade etmektedir.

“Örneğin yurt dışından ithal edilen buğdayın ülke içerisinde işlenerek makarna, un haline getirilmesi nedeniyle bunlar asıl işlem görmüş ürün olarak görülmektedir. Bu işlem esnasında çıkartılan kepek ise ikincil işlem görmüş ürün olarak kabul edilmektedir. Burada ithal edilen buğday miktarı ile üretilen makarna veya unun miktarına oranı, dâhilde işleme rejimi kapsamında yapılan işlemin verimlilik oranını göstermektedir” (Ceyhan, 2006).

2.4.5.2. DİR Kapsamı Hedefler ve Elde Edilen Çıktılar

Dahilde İşleme Rejim Kararında da net bir şekilde belirtildiği gibi rejimin başlıca amacı uluslararası piyasa fiyatlarından uygun hammadde temininin sağlanarak düşük maliyetlerle yüksek hacimli üretim ve ihracat gerçekleştirmedir. Vergi muafiyetleriyle de desteklenen düşük maliyetli, yüksek hacimli üretim sayesinde aynı zamanda ihraç ürünlerini uluslararası pazarlarda geliştirmek, ihracatta ürün çeşitliliğini sağlayabilmek, uluslararası rekabet gücünü artırmak, ihracatı ve istihdamı artırmak, rejim çerçevesinde oluşturulan diğer önemli hedefler arasında bulunmaktadır.

“Türkiye’nin dışa açık ve ihracata dayalı sanayileşme ve büyüme modelini seçtiği 1980 sonrası dönemde, ihracatın teşvik edilmesi amacıyla; ihracatta vergi iadesi, navlun ödemesi, destekleme fiyat istikrar fonu primi ödemesi, enerji desteği ve kaynak kullanımı destekleme fonu ödemesi gibi doğrudan parasal ödemeler şeklinde teşvik tedbirleri uygulanmıştır” (Şenol, 2007:31). Benzer hedefleri yurt içinde siyasi sınırlar dahilinde olsalar da gümrük hattı dışında kabul edilen “Serbest Bölgeler”de de görmekteyiz. Serbest bölgelerde de yapılan tüm ithalat işlemlerinde gümrük vergisi, gelir ve kurumlar vergisi ile KDV’den muafiyet sayesinde benzer şekilde ihracatın ve istihdamın artırılması hedeflenmiştir. Yine ilgili bölgelerde bu muafiyetler sayesinde üretimde kullanılan ithal girdi maliyetleri düştüğü için üretim artmasının yanı sıra, yabancı sermaye de artmıştır. Yabancı sermaye için cazip üretim ve ticaret merkezleri oluşturulmuş olduğu için aynı zamanda yeni teknoloji kazanımı da sağlanmıştır. Ancak Serbest Bölgelerde bu muafiyetlerden yararlanabilmek için öncelikle Serbest Bölge Faaliyet Ruhsatına tabi olmak, Serbest Bölgelerde iş yeri kurmak ya da kiralamak ve bu bölgeler için ayrıca düzenlenmiş olan “Serbest Bölgeler Kanunu” ve “Serbest Bölgeler Yönetmeliği”nin gerektirdiği kurallara titizlikle uymak gerekmektedir.

Dahilde işleme rejimi çerçevesinde serbest bölgelerde belirlenen benzer amaçlara ulaşabilmek için firmalara sunulan muafiyet şartlarında ise bir dizi güvenilirlik kriteri belirlenmiş ve muafiyetlerden Gümrük Hattı dahilinde ve

alışlagelmiş prosedürler çerçevesinde “Gümrük Kanunu” şartları ile yararlanabilmeleri sağlanmıştır. Fiziki faaliyet yeri olarak bir kısıtlama getirilmeden gerekli şartların sağlanması ile sadece ihtiyaç duyulan işlemler çerçevesinde “Dahilde İşleme İzin Belgesi”nin teminiyle işlemlere başlatılabilmesi sağlanmıştır.

Dahilde işleme rejiminde sayılan tüm bu amaçlara, rejimin hükümleri aksatılmadan ve muafiyet şartları eksiksiz bir şekilde yerine getirildiğinde ulaşmak mümkündür. Bunun yanı sıra makroekonomik dengesizliklerin ve konjonktürel dalgalara yaşanmadığı dönemlerde en önemli teşvik sistemlerinin ihracata katkısı daha net bir şekilde gözlemlenmektedir. *“DİR ihracat sanayilerinin teşvik edilip, olağan gümrük tarifelerinin ihracat sanayicileri açısından kolaylaştırılmasını sağlamaktadır. Rejim, işleyiş itibariyle yurt içindeki üreticilerin temel ekonomik çıkarlarının olumsuz olarak etkilen- memesini de teminat altına almaktadır”* (Nural, 1996:113).

Rejimde firmalar yararlanacakları vergi muafiyetlerine karşılık taahhüt ettikleri ihracatın tamamını gerçekleştirirlerse hedeflenen ihracat rakamlarına ulaşmak ve üretimde de artışı sağlamak çok daha mümkün olacaktır. Dahilde işleme rejiminin yarattığı en önemli avantajlar, üretim artışına paralel olarak firmaların hem üretim hem de bu üretimi yurt dışı etme sürecinde ihtiyaç duydukları aracı firmalara ihtiyaçları artacak dolayısıyla tedarik zincirindeki hareketlilik de hızlanacak ve istihdam artacaktır. Özellikle süreçlerde mal ve para akışını sağlayan başlıca aracı firmalar olan banka, gümrükleme ve lojistik şirketlerinin işlem hacimleri artacak. Daha çok depolama, uluslararası pazarlama, taşıma, uluslararası ödeme işlemleri, akreditif açma vb. operasyonel işlemler artacak ve dolayısıyla bu işlemlerin sağlıklı yürütülmesinde gerekli olan insan kaynağı temini ile de istihdam artacaktır.

Rejimin ihracatçı firmalara ve ülke ekonomisine sağladığı avantajları aşağıdaki gibi özetlemek mümkündür:

- Üçüncü ülkelerden yapılan hammadde ithalatında gümrük vergisi, ÖTV, KDV, anti dumping vergisi, ilave gümrük vergisi, diğer vergiler, resim ve harçlardan muafiyet,
- AB ülkelerinden yapılan hammadde ithalatında ÖTV, KDV, anti dumping vergisi, diğer vergiler, resim ve harçlardan muafiyet,
- Kota, gözetim ve tarife kontenjanı gibi ticaret politikası önlemlerinden muafiyet,
- Dış Ticarete Standardizasyon ve Teknik Düzenlemeler mevzuatına tabi olmama,
- Yurt içi alımlarda KDV Tecil-Terkin uygulaması
- Yurt içi satış ve teslimlere müsaade edilmesi
- İthalat sırasında alınması gereken vergilere ilişkin teminat indirimi
- Eşdeğer Eşya kullanımının sağlanması.
- İstihdam artışı.

Yukarıda rejimin avantajları arasında yer alan ticaret politikası önlemlerinden muafiyette, bu muafiyete dahil olan başlıca hükümlerin yer aldığı mevzuatlar ise aşağıdaki gibidir (Orta Anadolu İhracatçı Birlikleri,2020):

- *“İthalatta Haksız Rekabetin Önlenmesi Hakkında Mevzuat,*
- *İthalatta Korunma Önlemleri Hakkında Mevzuat,*
- *İthalatta Kota ve Tarife Kontenjanı İdaresi Hakkında Mevzuat,*
- *İthalatta Gözetim Uygulanması Hakkında Mevzuat,*
- *Belirli Tekstil Ürünleri İthalatında Gözetim ve Korunma Önlemleri Hakkında Mevzuat,*
- *İkili Anlaşmalar ve Protokoller veya Diğer Düzenlemeler Kapsamı Dışında, Belirli Ülkeler Menşeli Tekstil Ürünleri İthalatında Gözetim ve Korunma Önlemleri Hakkında Mevzuat ve*
- *Türkiye’nin Ticari Haklarının Korunması Hakkında Mevzuat ve Çin Halk Cumhuriyeti Menşeli Malların İthalatında Korunma Önlemleri Hakkında Mevzuatdır”.*

Yine rejimin avantajları içinde sayılan “Eşdeğer Eşya Kullanımının Sağlanması”nda belirtilen “Eşdeğer Eşya” esası ise bazı kaynaklarda rejim için bir uygulama yöntemi olarak kabul edilirken, bazı kaynaklarda sadece firmaların yararlanabildiği bir rejim olanağı olarak ele alınmıştır. Çalışmada bu kavram yukarıda da yer aldığı gibi rejimin işleyiş sistemi yerine bir avantajı olarak değerlendirilecektir. Eşdeğer eşya terimi ile ithal edilecek hammadde GTİP (Gümrük Tarife İstatistik Pozisyonu)’ine sahip serbest dolaşımda bulunan eşya kastedilmektedir. İki mal da ticari kalite ve teknik özellikleri açısından aynı niteliğe sahip olmalıdır.

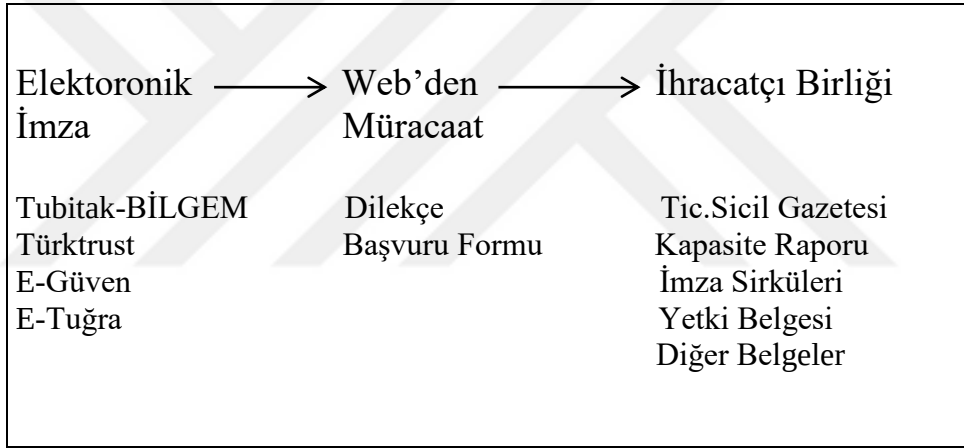
Eşdeğer eşya kullanım olanağı ile firmalar muafiyetle ithal edebilecekleri hammadde yerine serbest dolaşımda bulunan ve aynı tarife pozisyonuna sahip eşdeğer eşyayı üretim sürecinde kullanarak işleme faaliyetlerine tabi tutabilirler. İhracat gerçekleştirildikten sonra hammadde vergi muafiyetli olarak ithal edilebilmektedir.

2.4.5.3. DİR Kapsamında Teşvik Sahibi Olabilme Süreci ve Gereklikler

Rejimden faydalanabilmek için dahilde işleme izni ya da dahilde işleme izin belgesine sahip olmak gerekmektedir. Ayrıca izin kapsamında ithal edilen girdiler serbest dolaşıma sokularak yurt içinde nihai kullanıma tabi edilmemeli, üretimde girdi olarak kullanılmalı ve kapasite kullanım oranını artırmalıdır. Dolayısıyla dahilde işleme rejimi, yurt içi pazarı bozmadığı ve yurt içindeki işletmeler için haksız rekabete yol açacak şekilde kullanılmadığı takdirde ekonomik anlamda amaçlanan hedeflere tam anlamıyla ulaşılabilir. Aynı zamanda rejim başvurusundan, ek süre ve revize taleplerine varıncaya kadar tüm işlemleri elektronik ortama aktaran rejim, yazışma ve evrak trafiğini ortadan kaldırarak, dijital süreçlerin maddi anlamda tasarruf yaratma ve bilgiyi en hızlı şekilde ulaştırma gibi belli başlı en önemli avantajlarını ihracatçı firmalara sunmuştur. 1 Ocak 2006 tarihi itibari ile ilk kez Dahilde İşleme Rejimi çerçevesinde oluşturulan otomasyon projesi ile rejime ilişkin işlemler elektronik imza ile mümkün olmaktadır.

Gümrük uygulamalarında izlenen ilk kapsamlı otomasyon uygulaması olması açısından da önem taşıyan DİR Otomasyon Projesine aynı zamanda Gümrük ve Ticaret Bakanlığı, İhracatçı Birlikleri, Türkiye Odalar ve Borsalar Birliği ile Türkiye Bankalar Birliği gibi kurumlar da taraftır ve proje hala başarı ile yürütölmeye devam etmektedir.

DİR izin belgesini alma hakkına sahip olan imalatçı ihracatçılar ya da gerekli görölen belirli esasları yerine getirmiş olan tedarikçi ihracatçılar, yetkilendirilmiş elektronik sertifika hizmet sağlayıcıları (ESHS) tarafından verilen nitelikli elektronik imza sertifikasına sahip olmalı ve bu sertifikayı kullanarak Ekonomi Bakanlığı'na elektronik ortamda rejim için yetkilendirme başvurusu yapmalıdır.

Şekil 3: DİR İzin Başvuru Süreci

Kaynak: Yazar tarafından oluşturulmuştur.

Şekil 3'de göröldüğü gibi izin sürecinde öncelikle yetkili kurumlardan nitelikli elektronik imza sertifikası alınır, gerekli program kurulumları yapılarak elektronik ortamda Ekonomi Bakanlığı web sitesinden, yetkilendirme başvuruları linkinden DİR uygulaması seçilerek yetkilendirme başvurusu yapılır. Yine Şekil 3'de gözüken belgeler de bağılı bulunan İhracatçı Birlikleri Genel Sekreterliğine verilir.

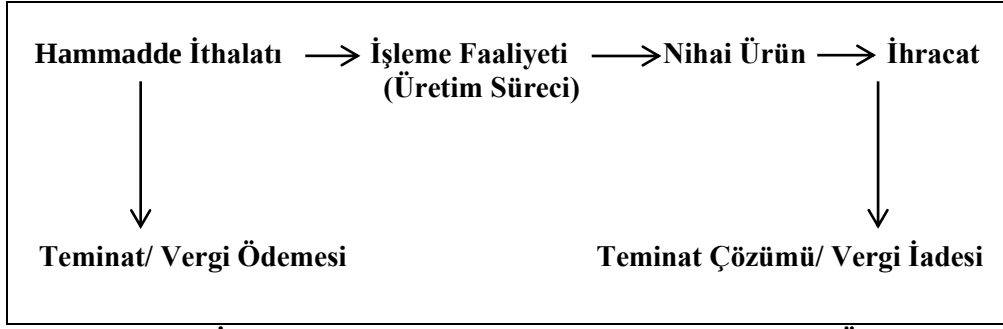
DİR izin belgesi çerçevesinde azami döviz kullanım oranı %80'dir. Rejim, tarım ve işlenmiş tarım ürünleri ile tekstil ve konfeksiyon ürünleri ihracatında izin kullanımına ilişkin kısıtlamalardan Dış Ticaret Sermaye Şirketleri ve Sektörel Dış

Ticaret Şirketlerini istisna tutmuştur. Rejim izin süresi 12 ay olarak belirlenmiştir ancak üretimi uzun bir süreci alan ürünlerde ve gemi inşaa vb. projelerde DİR izin süresi, proje süresi kadar tutulmuştur. Ek süre talepleri uygun görüldüğü takdirde ise izin 3 aya kadar uzatılabilir. İzin belgesi D1, D3 ve D5 kodlu olmak üzere üçe ayrılmaktadır. D1 kodlu belge, ihracat işlemlerinde kullanılan dahilde işleme izin belgesini; D3 kodlu belge, ihracat sayılan satış ve teslimler ile yurt içi satışlar kapsamındaki dahilde işleme izin belgesini; D5 kodlu izin belgesi ise geri ödeme sisteminde kullanılan dahilde işleme izin belgesini ifade etmektedir.

Son olarak izin belgesinin şartları yerine getirildiğinde belge kapatılır ve teminat iadesi için ilgili gümrük idaresine bildirim yapılır. Ancak rejim gereklilikleri yerine getirilmemiş ve taahhüt edilen ihracat gerçekleştirilmemişse bir dizi müeyyide uygulamasına gidilir. Öncelikle ithalat esnasında tahsil edilmeyen vergiler (Gümrük vergisi, KDV ve varsa diğer kesintiler), sonrasında gecikme faizleri ve ithalat vergilerinin iki katına kadar para cezası alınır.

2.4.5.4. DİR'in Uluslararası Piyasalarla Bütünleşme Sürecinde Önemi ve Dış Ticaret Etkisi

DİR sayesinde firmalar iki farklı yöntem üzerinden farklı yollarla vergi muafiyeti sağlayarak maliyet avantajı elde ederler. Rejim, “Şartlı Muafiyet Sistemi” ve Geri Ödeme Sistemi” olmak üzere iki farklı şekilde uygulanmaktadır. Şartlı muafiyet yönteminde ithal edilecek girdiler için ödenmesi gereken vergilerin karşılığında teminat verilir. Girdiler işleme faaliyetlerine tabi tutulup işlenmiş ürünler elde edilir ve bu ürünler ihraç edilir. İlgili yöntemde, ihracat taahhüdünün de içerdiği gibi malların tamamının ihracından sonra başlangıçta ödenen teminat çözülerek ihracatçı vergi muafiyetinden yararlandırılmış olur. Geri ödeme yönteminde ise girdilerin ithali için gerekli vergiler ödenmekte, işlenmiş ürünlerin tamamı ihraç edildikten sonra da ödenen tüm vergilerin ihracatçıya iade edilmesiyle ihracatçı vergi muafiyetlerinden yararlandırılmaktadır. Şekil 4’te de iki yöntemin de işleyişi en önemli adımlarıyla özetlenmiştir.

Şekil 4: Dahilde İşleme Rejiminde Şartlı Muafiyet Sistemi ve Geri Ödeme Sistemi
Kaynak: Yazar tarafından oluşturulmuştur.

İki yöntem arasındaki en önemli farklılıklardan biri ithal edilen malın gümrük statüsünün geldiği durumdur. Gümrük statüsü bir eşyanın serbest dolaşımda olup olmadığı yönünden durumunu ifade eder. İlk açıklanan yöntem olan şartlı muafiyet sisteminde, ithal eşyası için ödenmesi gereken zorunlu vergiler teminata bağlanmıştır. Dolayısıyla ithal girdiler serbest dolaşıma sokulmamıştır. Gümrük statüsü hala “Serbest Dolaşımda Bulunmayan Eşya” olarak ifade edilmelidir. Diğer taraftan ikinci yöntem olan geri ödeme sisteminde ithal eşyasının yurt içine sokulması esnasında ödenmesi gereken vergiler tahsil edilmiş dolayısıyla ilk yöntemdeki tersine ithal eşyası serbest dolaşıma sokulmuş olmuştur. Serbest dolaşımdaki bu eşya üretim sürecinde kullanılacak, bunun sonucunda nihai ürün elde edilerek tekrar yurt dışı edilecektir.

Her iki yöntemde de ihracat taahhüdü gerçekleştirildiğinde sonuç itibarıyla vergi muafiyetlerinden yararlanılmış olacaktır. Sadece geri ödeme yönteminde, dahilde işleme rejimi sürecinin başlangıcı olan hammadde ithalatında alınan vergiler, şartlı muafiyet sisteminde hiç ödenmeden sadece teminata bağlanmaktadır. İhracat tahhüdü gerçekleştirildiğinde ise teminat çözülmektedir.

İki yöntem de rejim süreci içerisinde barındırdığı farklı işleyişlerle ihracatçı firmalara ilgili gümrük vergisi ve zorunlu diğer vergilerden muafiyet tanıdığı için üretim maliyetlerinde ciddi avantajlar sağlamak ve ihracatta da büyümeyi gerçekleştirmektedir. Diğer taraftan uluslararası piyasalara ayak uydurabilme yolunda ihracata dayalı büyüme modelleri küresel ekonomide büyük önem kazanmaktadır. Dahilde işleme rejimi ihracatta bu anlamda da en önemli

teşvik sistemlerinden biri haline gelmiştir. Uluslararası piyasaların makul fiyatlarından uygun kalitedeki hammaddelerin temin edilebilmesi sayesinde üretim maliyetleri düşürüldüğünde bile üretim kalitesinin artırılabilmesi sağlanmıştır. Bunun yanı sıra uluslararası piyasalar takip edilerek, ürünlerdeki teknolojik açıklar da bu rejimin avantajları sayesinde daha fazla düzeyde kapatılabilir bir duruma gelmiş ve bu sayede ürün çeşitliliğine de gidilerek uluslararası rekabet gücü artırılabilmiştir. Öte yandan ülke içinde üretimi gerçekleştirilmeyen bir hammadde de yine bu rejim sayesinde ülkeye getirilebilir olmuştur. Yurt dışında talep potansiyeli yüksek ürün kalemleri keşfedilerek de bu ürünlerin üretimi, dahilde işleme rejiminin uluslararası pazarlara açılma yolunda sağladığı imkanlar kullanılarak gerekli hammadde teminleri ile çok daha kolay gerçekleştirilebilir. “OECD tarafından yapılan bir çalışma; kimi gelişme yolundaki ülkelerde hükümetlerin ihracata dönük ve ticareti kolaylaştırıcı politikalar geliştirmesi yoluyla geleneksel olmayan endüstrilerin, yüksek büyüme hızlarını sağlayabile-ceklerini göstermiştir” (Andersson, 2005:9).

Rejim uluslararası pazarlarla bütünleşebilmek için yukarıda sayılan bu önemli avantajları sağlamakta ve bu teşvik sistemi dahilinde gerçekleştirilen ihracat, Türkiye’nin toplam ihracatı içinde büyük bir oranı oluşturmaktadır. Performans ve güvenilirlik kriterleri onaylanmış pek çok ihracatçı firma ile “Dış Ticaret Sermaya Şirketi” statüsüne sahip sektörlerin öncü firmaları ihracatının %90’ına yakını bu rejim ile gerçekleştirmektedir. Aşağıdaki tabloda dahilde işleme rejimi kullanılarak gerçekleştirilen ihracatın, 2007-2017 yılları arasında gerçekleşen toplam ihracat içindeki payı görülmektedir.

AB’de dahilde işleme prosedürü, işletmelere, tamamlanmış ürünleri Birlik içinde veya dışında satıp satmayacağına lojistik, ticari veya diğer koşullara göre karar vermeden önce, Birliğin gümrük bölgesi dışından ithal edilen malları işleme imkânı vermek için tasarlanmıştır. Dahilde işleme prosedürü, onları korumak, görünümelerini veya pazarlanabilir kalitelerini iyileştirmek veya dağıtım veya yeniden satış için hazırlamak amacıyla standart elleçleme yöntemlerinden geçmesi gereken mallar için de kullanılabilir (EC, 2012).

Ortalama AB düzeyi ve sektörel ticaret rakamlarının gerisinde AB Üye Devletleri, işleme ticaretinde önemli ölçüde değişiklik gösterir. Özellikle Almanya, Slovakya, Malta, Estonya, Polonya, İsveç ve Ticaret akışları işleme payının AB ortalamasının üzerinde olan Birleşik Krallık tersine, İspanya, Slovenya, Lüksemburg, Yunanistan gibi diğer AB Üye Devletleri ve Portekiz, işleme ticaretinde çok düşük bir katılım oranına sahiptir (Cernat ve Pajot, 2012).

Tablo 3: Türkiye’de Dahilde İşleme Rejimi Kapsamında Yapılan İhracat Miktarı ve Toplam İhracat İçerisindeki Payı (milyon \$)

	Diğer İhracat		DİR Kapsamında İhracat		Toplam İhracat
	Toplam	Oran (%)	Toplam	Oran (%)	
2007	55.109	51,4	52.163	48,6	107.272
2008	69.231	52,4	62.796	47,6	132.027
2009	55.746	54,6	46.397	45,4	102.143
2010	60.164	52,8	53.720	47,2	113.884
2011	70.711	52,4	64.196	47,6	134.907
2012	87.194	57,2	65.267	42,8	152.461
2013	83.720	55,1	68.148	44,9	151.868
2014	89.055	56,5	68.555	43,5	157.610
2015	85.027	59,1	58.812	40,9	143.839
2016	84.361	59,2	58.168	40,8	142.529
2017	91.990	58,6	65.006	41,4	156.996
2018	102.646	57,9	74.522	42,1	177.169
2019	106.173	58,7	74.662	41,3	180.834

Kaynak: (Nakiboğlu & Aydın, 2018, s. 384).

Tablo 3’te görüldüğü üzere, 2007-2017 yılları arasında Türkiye’de gerçekleştirilen toplam ihracatın neredeyse yarısı DİR kapsamında gerçekleştirilmiştir. Ancak 2015 ve 2016 yıllarında üretim ve ihracatta yaşanan azalma ile birlikte DİR kapsamındaki ihracat oranının da sırasıyla %40,9 ve %40,8 olmak üzere en düşük seviyelere indiği görülmektedir. Bunun dışında tabloda yer alan on bir yıl için DİR oranları ortalaması hesaplandığında %44,6 gibi bir oran ortaya çıkmaktadır ki bu rakam da Türkiye ihracatı açısından DİR’in önemini ve dış ticaret dengesine katkısını ortaya koymaktadır. Yine 2017 yılına bakıldığında 156,9 milyar dolar olarak gerçekleşen toplam ihracatın içinde DİR ile gerçekleştirilen ihracat 65 milyar doları bulmuştur. DİR kapsamı ihracatın en çok paya sahip olduğu yıllardan biri olan 2007 yılında ise gerçekleşen toplam 107

milyar dolarlık ihracatın 52 milyar dolarının DİR kapsamında gerçekleştirildiğini görüyoruz. Son olarak geçen yıl (2019) ise rejim kapsamında yapılan ihracatın toplam ihracat içindeki payının küçük bir düşüşle %41,3 olarak gerçekleştiğini görüyoruz.

Tablo içinde belirtilen ve değerlendirilen tüm rakam ve oranlar DİR'in, Türkiye dış ticareti ve ekonomisi açısından hem rejimin AB uyum süreci içinde edindiği yer hem de ihracatçılara sağladığı avantajlar sayesinde son derece önemli bir teşvik sistemi haline geldiğini göstermektedir. Öte yandan DİR sistemine getirilen en büyük eleştirilerden biri ithalatı artırdığı ve üretimde firmaları ithalata bağımlı hale getirdiği yönündedir. Ancak bu eleştirinin yersiz olduğu aşağıdaki tablo incelenerek görülebilir. Tablo 4'te bu kez ilgili yıllar itibarıyla ithalata ilişkin miktar ve oran bilgileri sunulmuştur.

Tablo 4: Türkiye’de Dahilde İşleme Rejimi Kapsamında Yapılan İthalat Miktarı ve Toplam İthalat İçerisindeki Payı (milyon \$)

	Diğer İthalat		DİR Kapsamında İthalat		Toplam İthalat
	Toplam	Oran (%)	Toplam	Oran (%)	
2007	145.778	85,7	24.285	14,3	170.063
2008	171.182	84,8	30.782	15,2	201.964
2009	119.528	84,8	21.400	15,2	140.928
2010	159.495	86,0	26.049	14,0	185.544
2011	209.992	87,2	30.850	12,8	240.842
2012	204.912	86,6	31.633	13,4	236.545
2013	219.567	87,3	32.084	12,7	251.651
2014	210.619	87,0	31.558	13,0	242.177
2015	181.070	87,4	26.164	12,6	207.234
2016	174.077	87,6	24.541	12,4	198.618
2017	205.367	87,8	28.432	12,2	233.799
2018	204.710	88,86	26.442	11,4	231.152
2019	183.167	87,10	27.178	12,9	210.345

Kaynak: (Nakiboğlu & Aydın, 2018, s. 386).

Türkiye’nin ilgili yıllar bazında toplam ithalat miktarı, DİR kapsamı yapılan ithalat miktarı ve bunun yanı sıra DİR kapsamı gerçekleştirilen ithalat miktarının toplam ithalat miktarı içindeki payı gösterilmiştir. Tablo 4’te görüldüğü gibi 2007-2017 yılları arasında DİR kapsamı gerçekleştirilen ithalatın toplam ithalata oranı %12,2 ile %15,2 aralığında kalmıştır. 2007’den 2010 yılına

kadar DİR kapsamı yapılan ithalat oranı %14,3 den %15,2'lere kadar çıkmışken, sonraki yıllarda 2017'ye kadar toplam ithalat içindeki DİR kapsamı gerçekleştirilen ithalat payının %13 ve %12 küsürlere gerilediği görülmektedir. Bu gerilemenin sebeplerinden biri aynı dönemde DİR kapsamı üretim ve ihracatta da yaşanan azalmadır. Son olarak geçen yıla (2019) bakıldığında rejim kapsamı gerçekleştirilen ithalatın toplam ithalat içindeki payının küçük bir artışla yükseldiğini ve %12,9'a ulaştığını görüyoruz.

Sonuç itibariyle Tablo 3 ve Tablo 4 verileri değerlendirildiğinde DİR sürecinin ithalatı değil, ihracatı artırdığı ve 2017 yılı içinde DİR kapsamında yapılan işlemlerde 37 milyar dolar dış ticaret fazlası verildiği görülmektedir. DİR kapsamında üretim sürecinde, belirli sektörlerde ithal hammadde oranının kısıtlanması DİR kapsamı yapılan ithalat miktarını daha da azaltacak ve gerçekleştirilen dış ticaret fazlasını artıracaktır. Türkiye'ye gerçekleştirdikleri ihracat işlemleri sayesinde önemli miktarda döviz girdisi sağlayan ihracatta öncü firmalar ve çoğunun DİR kapsamı ihracatının toplam ihracat miktarının yüzde doksanını oluşturduğu dış ticaret sermaye şirkettir. DİR'i yoğun bir şekilde kullanan ve Türkiye'ye bu kapsamda döviz girdisi sağlayan başlıca sektörler içinde ise otomotiv ve beyaz eşya sektörü yer almaktadır. Çalışmanın son bölümünde bu iki sektörde aktif biçimde kullanılan DİR'e bağlı olarak oluşan ihracatın DİR ile ilişkisi analiz edilecektir. Türkiye'nin başlıca ihracat kalemlerinin üretimini gerçekleştiren beyaz eşya ve otomotiv sektör üreticileri ağırlıklı olarak bu iki sektörde ihracat işlemlerinin neredeyse tamamını DİR kapsamında gerçekleştirmektedirler.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

EKONOMİK ETKİLİ GÜMRÜK REJİMLERİNDEN DAHİLDE İŞLEME REJİMİNİN BEYAZ EŞYA VE OTOMOTİV SEKTÖRÜNÜN DIŞ TİCARETİ ÜZERİNDEKİ ETKİLERİNE YÖNELİK BİR ANALİZ

3.1. Literatür Taraması

Dahilde işleme rejiminin Türkiye uygulamalarının en yoğun yer aldığı sektörler olan otomotiv ve beyaz eşya sektörlerinde, ihracattaki artışın temelinde rejim kapsamındaki teşvikle birlikte ortaya çıkan üretim artışı yatmaktadır. Öte yandan bu iki sektörün üretim biçimlerinde dahilde işleme uygulamaları büyük pay ihtiva etmektedir. Sektör verileri ve literatür doğrultusunda bu iki üretim alanında Türkiye'nin ihracatının büyük bir bölümü gerçekleşmekte ve buna bağlı olarak hammadde ve yarı mamul ithalatı da artış sergilemektedir. Dolayısıyla otomotiv ve beyaz eşya sektörlerinde yoğun ithal girdi ile gerçekleşen ihracatın dış ticaret açığına farklı yönde etkilerinin olabilmesi de ihtimal dahilindedir.

Türkiye beyaz eşya ve otomotiv sektörü, dünya pazarlarında ciddi paya sahip olmalarına rağmen ithalata bağımlı üretim söz konusudur. Bu nedenle de ihracatlarının büyük bir kısmı DİR kapsamında gerçekleştirilmektedir. Bu iki sektör özelinde DİR'in ihracat üzerindeki etkisini incelemek yerinde olacaktır. Bu araştırma ekonomik etkili gümrük rejimlerinin dış ticarete etkisi kapsamında dahilde işleme rejiminin beyaz eşya ve otomotiv sektörlerinin ihracatı üzerindeki etkisini ortaya koymak amacıyla gerçekleştirilmiştir. Bu nedenle çalışma ihracat verileri ışığında öncü iki sektör üzerinde dahilde işleme rejiminin etkilerini ortaya koyan bir analizi içermektedir.

3.1.1. Teorik Çerçeve

Dahilde işleme rejimi ekonomik etkili bir gümrük tarife uygulaması olup ihracata dayalı ekonomik büyüme yaklaşımının kullandığı enstrümanlardan birisi

niteliğindedir. Türkiye’de ekonomi politikaları içerisinde ihracata dayalı büyümenin varlığı itibariyle dahilde işleme rejimi son derece etkin bir biçimde kullanılmaktadır. İthalat ve ihracat şeklinde iki temele dayalı olan dahilde işleme, yarattığı sonuçlar itibariyle de bu iki dış ticaret ögesini doğrudan etkilemektedir.

Yılları itibariyle değerlendirildiğinde ve diğer ürün kalemleri ile kıyaslandığında ara mal gruplarında Türkiye ithalatının her zaman yüksek oranda gerçekleştiği görülmektedir. Bazı ekonomi çevreleri bu aramal ithalatının sebebi olan dahilde işleme rejimini aynı zamanda dış ticaret açığının direkt sebebi olarak değerlendirmektedir. Dahilde işleme rejimi ihracata destek sağlamanın yanı sıra ithalatın artmasında da önemli bir katkı sağlamaktadır (Cebeci, ve Yılmaz, 2013:206).

Dış ticaret işlemlerinin konusuna giren birçok mali yükümlülük söz konusu olup konu itibariyle yalnızca “Gümrük Vergisi” dış ticaret işlemleriyle birebir bağlantı içerir. Öte yandan ihracat ve ithalat yapılması halinde alınan maktu vergiler ile ürün ve ticaret yapılan ülke bazında işlemlere yansıyan vergiler de söz konusu olabilmektedir. Ancak, alım satım konusuyla ilgili olan KDV, belirli ürün grupları için tanımlanmış olan ÖTV ve yerli üreticinin aynı zamanda ekonominin korunması adına uygulanan “Anti-Damping Vergisi” gibi ödenekler de dış ticaretle dolaylı bağlantılı olanlar olup dahilde işlemede, işlem türüne bağlı olarak bu yükümlülük kalemlerinde muafiyet söz konusu olmaktadır. Daha önce de değinildiği üzere, ithalatta bir kısım vergiler söz konusu olup bunların başlıcaları, Gümrük Vergisi, Katma Değer Vergisi (KDV), Özel Tüketim Vergisi (ÖTV), Anti-Damping Vergisi, Kaynak Kullanımını Destekleme Fonu (KKDF), Ek Mali Yükümlülük, Toplu Konut Fonu (TKF), İlave Gümrük Vergisi olarak sayılabilmektedir.

Sayılan tüm bu vergi ve fonlar, eşyanın serbest dolaşıma girmesiyle birlikte uygulama esaslarına bağlı olarak bankalara veya gümrük idarelerinin saymanlık müdürlüklerine ödenmektedir. Dolayısıyla üretimi hammadde ihtiyacına dayalı olan üreticiler açısından bu ödentiler maliyeti yükselttiği gibi istihdamı azaltmakta ve rekabette de fiyat avantajını beraberinde getirmektedir.

Dahilde işleme rejimi ise bu hususlara bir çözüm niteliği taşımaktadır. Ancak, üreticinin bu çözümden faydalanabilmesi için ihracat yapmak durumundadır. Firmaların dahilde işleme kapsamında ithal ettiği hammadde veya ara malları yurt içerisinde işleyerek daha kapsamlı bir ürüne dönüştürmeleri ve bu ürünleri de ihraç etmeleri söz konusudur. Bu zorunluluk üretici bakımından ihracat çabası, düşük maliyetler, sağlanan muafiyetle yeni yatırımlar yapma olanağı, ihracat faaliyetlerine kaynak oluşturma imkânı gibi birçok avantaj yaratmaktadır. Rejimin işleyişi ve temel esesları kapsamında ülke ekonomisine ihracat şartıyla kaynak kazandırmak ve dış ticaret açığını daraltmak için ihraç amacıyla yönlendirmiş üretim faaliyetlerini gerçekleştirmek de firmalarca yararlanılan muafiyet ve sağlanan avantajların karşılığı olarak değerlendirilmektedir. Temelde DİR'in ihracatı artırmak adına rekabette yerli üreticiyi güçlendirme amacı aslında dış ticaret firmalarının uluslararası piyasalara yönlendirilmesi ve rejim kapsamında dış ticaret işlem hacimlerinin artırılmasıyla desteklenmektedir.

Dahilde işleme rejiminde yararlanıcı konumundaki firmalara bakıldığında ithalat vergilerinin teminata bağlandığı ve taahhüt edilen ihracatın gerçekleşmesiyle birlikte teminatların iadesinin söz konusu olduğu görülmektedir. İkinci yöntem olarak ise üretimde kullanılacak hammaddelerin ithali sürecinde gümrük vergilerinin ödendiği ve firmalarca taahhüt edilen ihracatın tamamı gerçekleştirildiğinde ödenen tüm vergilerin geri alındığı görülür. Rejim kapsamında sağlanan her iki muafiyet de işletme açısından kazanç olarak kaydedilir.

Devletin bahsedilen vergi ve fonlardan gelir kaybı yaşadığı görünür olsa da burada asıl belirleyici olan yapılan dış ticaretin ne kadarının ithalatla karşılandığı olacaktır. Nitekim ülkede üretilen ara malların üretim süreçlerine dahil edilmesi ne denli yoğun olursa, devletin bu gelirlerinden olan kaybı da daha düşük seviyelerde olacaktır. Türkiye’de bu durum sektörlere bağlı olarak geniş bir perspektif sergilemektedir. Özellikle otomotiv sektöründe yoğun ithalatın söz

konusu olması, bu durum için örnek teşkil edebilecektir. Ancak, ara malların üretimi ne denli artarsa bu açığın kapatılması da o derece mümkün olur.

Diğer taraftan DİR kapsamı dışındaki ithalatlarda KDV iadesi söz konusu iken DİR kapsamındakilerde iade söz konusu olmayıp devletin KDV’de DİR kapsamında bir kaybı da bulunmamaktadır.

Nitekim devletlerin ihracat temelli büyüme politikalarını gözetmeleri halinde bir kısım vergilerden feragat etmeleri kaçınılmazdı. Bu noktada Türkiye’de de bu durum tartışmalı da olsa dahilde işleme sistemi ihracatı artırıcı bir rejim olarak kendini göstermektedir.

Öte yandan DİR’in diğer amaçları arasında uluslararası piyasalardan uygun fiyatlı hammadde temini sayesinde ara malı maliyetlerinin düşürülerek ürün kalemlerinin ve ihraç pazarlarının çeşitlendirilmesidir. Üretimdeki maliyetler firmaların karşısına ilk olarak ihraç ürün fiyatının belirleyicisi olarak çıkmakta ve rekabette fiyat üstünlüğü de önemli bir parametre olarak dış ticarete kendini göstermektedir. Ülke üreticilerinin pazarda söz sahibi olabilmeleri ve diğer ülke üreticileriyle rekabet edebilmeleri adına maliyetlerinin ana kalemini oluşturan hammaddelerin temininde mümkün olan en yüksek kazancı elde edebilmeleri ve aynı düzeyde de fiyat üstünlüğünü yakalayabilmiş olmaları gerekmektedir. Diğer taraftan hammadde maliyetlerinin düşürülmesiyle sağlanan tasarruf miktarı da yine ihracat pazarlamasında arge faaliyetleri, marka tanıtım ve tutundurma faaliyetleri, uluslararası mevzuatlara uygun çevre koruma uygulamaları, kalite yönetimi gibi konularda ayrılan bütçelere ciddi bir finansal kaynak olarak aktarılabilecek ve böylelikle firmalar uluslararası pazarlamada avantaj kazandıran bir profil yaratarak ihracat olanaklarını genişletebileceklerdir.

Öte yandan, hammaddenin yurtiçi fiyatlarıyla teminine gidilmesi halinde ithal fiyatlardan daha yüksek seviyelerde fiyatlama söz konusu olabildiğinden bu durumlarda işletmeler üretimi artırabilmek için diğer kalemlerde kesintiye gitmek zorunda kalabileceklerdir. Bu da zamana bağlı olarak ister istemez üretimin

azalmasını gündeme getirecektir. Yeterli üretimin olmadığı ekonomilerde ihracat artışından bahsetmek de mümkün olmayacaktır.

Türkiye’de dahilde işleme rejiminden faydalanan çeşitli sektörler bulunmakla birlikte rejime en yoğun talep gösteren firmaların otomotiv ve beyaz eşya sektörlerinde yoğunlaştığı görülmektedir. Öte yandan Türkiye ihracatının önemli bir kısmını da bu iki sektörde faaliyet gösteren firmalar gerçekleştirmektedir. Bu noktada belirtmekte fayda var ki her iki sektör ürünleri de fiyat bakımından görece diğer sektörlerle (tekstil, gıda, tarım vb.) göre daha yüksek fiyatlı ürünler ürettikleri için ihracatın rakamsal bazda daha yüksek hacimlere ulaşması mümkün olabilmektedir. Otomotiv sektörünün 2019 yılında toplam ihracat içerisindeki payı %17,4 olarak gerçekleşmiştir (OSD 2020 Raporu). Öte yandan beyaz eşya sektörü ihracatta dünya ikincisi ve Avrupa birincisi olacak şekilde konumlanmış ve üretimin %75’i ihraç edilmiştir. Her iki sektörde de ihracatın yaklaşık %50’si dahilde işleme sistemi kapsamında tamamlanmakta ve bu oran daha da artabilmektedir.

Otomotiv sanayi, ürettiği katma değer ve istihdama sağladığı dolaylı/doğrudan katkısıyla birlikte teknolojiye gelişmelerin de öncülüğünü yapan bir sektör niteliğindedir. Bu itibarla, ülke ekonomisi açısından önemli bir yere sahiptir. Diğer taraftan sektör girdileri birçok sektörün çıktılarından oluştuğu gibi satış sonrası hizmetler (servis, yedek parça vb), sigorta gibi uygulamalarla da diğer sektörler için de iş üreten bir yapı sergilemektedir.

Firmalar bazında da DİR verilerine bakıldığında 2015-2019 yılları arasında DİR kapsamında en fazla ihracat yapan ilk beş firmanın otomotiv sektöründen olduğu görülmektedir. Dahilde işleme rejimi kapsamında 2019 döneminde, 4,9 milyar dolarlık ihracat miktarı ile Ford ilk sırada gelmektedir. Aynı dönem için firmanın ihracat miktarı 5,7 milyar dolar olarak açıklanmıştır. Bu da toplam ihracat içerisinde dahilde işleme sistemi kapsamındaki ihracatın %85 gibi bir orana sahip olduğunu ortaya koymaktadır.

Beyaz eşya sektöründe de durumun otomotiv sektörüyle benzerlik gösterdiği söylenebilir. Beyaz eşya üretiminde demir, çelik ve metal ithalatı önemli bir yer tutmakla birlikte bazı ürünler için de çeşitli aksamlar yine ithalat yoluyla temin edilmektedir. Demir, çelik ve çeşitli metallerin üretiminde ülkemiz Çin ve Hindistan'ın ardından üçüncü sırada yer almaktadır. Oysa üretim süreçlerinde özellikle de ihracat kayıtlı üretimde dahilde işlemenin oldukça büyük bir paya sahip olduğu görülmektedir (Turkbesd, 2020)

Öte yandan, dünya nüfusunun hızlı artışı, aile yaşantısından bireysel yaşama dönüş gibi hususlar beyaz eşya sektörünün gelişmesinin temelindeki hususlar olarak görülmektedir. Bu durum da beyaz eşya pazarının genişlemesi ve ihtiyacın gün geçtikçe artması anlamını taşımaktadır. Türkiye, beyaz eşya üretiminde gelişmiş ülkelerin tedarikçisi konumuna ulaşmıştır anca teknoloji ve hammaddeyi bu ülkelerden ithal etmesi sektörün gelişmesi açısından negatif bir etki doğurmaktadır (Cebeci, ve Yılmaz, 2013:206).

Türkiye'de yerleşik beyaz eşya üreticilerinin dahilde işleme kapsamında yaptıkları ihracat, toplam ihracatlarının neredeyse tamamına karşılık gelmektedir. Yerli üretici firmalar da dahil edilecek olursa bu ortalama yine %80 civarında oluşmaktadır. Tablo 5, bu duruma örnek olarak Arçelik A.Ş.'nin sunduğu bilgiler ile oluşturulmuş, dış ticaret hacmi içinde rejimin sahip olduğu önemi teyit eder nitelikte olduğu ve aynı zamanda dahilde işleme kapsamında sektörde gerçekleştirilen ihracat içinde önemli paya sahip bir örnek olduğu için çalışmada yer almıştır. Tabloda toplam ihracatın neredeyse tamamının dahilde işleme rejimine bağlı olarak gerçekleştirildiği görülmektedir.

Tablo 5: Arçelik A.Ş. Yıllar Bazında Dahilde İşleme Kapsamındaki İhracat Oranları

YIL	DİR KAPSAMINDA GERÇEKLEŞEN İHRACAT FOB DEĞERİ (USD)	DİR KAPSAMINDA GERÇEKLEŞEN İHRACATIN TOPLAM İHRACATA ORANI (%)
2009	622.336.256,07	94%
2010	1.461.778.112,73	97%
2011	1.476.484.082,05	96%
2012	1.859.055.267,99	98%
2013	2.219.468.135,69	99%
2014	1.784.307.277,08	96%
2015	2.379.253.433,04	99%
2016	1.632.025.420,76	97%
2017	1.685.172.468,56	98%
2018	1.709.092.733,18	98%
2019	1.488.926.451,73	96%
2020	1.698.389.622,35	98%

Kaynak: Kurumla yapılan görüşme neticesinde yetkililerce oluşturulmuştur.

Netice itibariyle otomotiv ve beyaz eşya sektörlerinde dahilde işleme rejimi ile ihracat arasında sıkı bir ilişki söz konusu olmasının yanı sıra hacimsel

olarak değerlendirildiğinde bu iki sektör ihracatının toplamı ülke ihracatının neredeyse yarısına karşılık gelmektedir.

Çalışmanın bu kısmına kadar açıklanan tüm sebeplerle, dahilde işleme rejiminin özellikle en çok kullanıldığı ve dış ticarete öncü bu iki sektör kapsamında değerlendirilmesi, rejimin incelenabilirliği açısından daha sağlıklı sonuçlar doğuracaktır. Araştırmada dahilde işleme rejimi ile ihracat arasındaki ilişki otomotiv ve beyaz eşya sektörleri özelinde incelenecektir.

3.1.2. Ampirik Çalışmalar

Dahilde işleme rejiminin ithalat ve ihracat üzerindeki etkilerine ilişkin yapılan literatür çalışmaları incelendiğinde;

Sayılğan ve Şenol (2010), 2003-2007 arasındaki 5 yıllık dönemi incelemiş ve bu dönemde toplam ihracatın %51'inin, toplam ithalatın ise %14,9'unun DİR kapsamında yapıldığını ve DİR kapsamındaki toplam 88,2 milyar dolarlık ithalata karşılık 192,1 milyar dolarlık ihracat gerçekleştirildiğini, bunun da gerçekleştirilen ithalatın ihracata oranının (döviz kullanım oranının) %46'sı olduğu anlamına geldiğini belirlemiştir. Bunun sonucunda DİR'in Türk işletmelerinin ucuz girdi sağlama olanaklarını geliştirerek dünya pazarındaki rekabet potansiyelini artıracakını dile getirmişlerdir.

Takım ve Ersungur (2010) ise DİR'in ihracatın ithalata bağımlılık oranını arttırdığını ve katma değer açısından düşük nitelikteki ürünlerin üretimine neden olduğu eleştirisinde bulunmuş, 1996-2007 dönemi için her 100 dolarlık ihracat için lastik sektöründe 66 dolarlık, otomotiv sektöründe 64 dolarlık, demir-çelikte ise 72 dolarlık ithalat yapılması gerektiğini ortaya koymuştur. Yazarlar, ihracat artışının ithalatı da artırdığını ve ithal ara malları kullanımını teşvik ettiğini, bunun da yerli üretimi büyük sekteye uğrattığını dile getirmiştir.

Kocaeffe-Cebeci ve Yılmaz (2013), Türkiye'de DİR'in firmaların girdi maliyetlerini düşürmesi ve yurt içinde üretilen hammaddelerin alıcı firmalar tarafından istenen kalitede olmaması ya da zamanında ürün teslimatı

yapılamaması durumunda düşük maliyetle yurt dışından temin imkânı sağlaması nedeniyle yaygın olarak kullanıldığını, ancak bu yöntemin ihracatı ithalata bağımlı hale getirdiğini ve yerli üretime olumsuz etkileri olduğunu belirtmiştir. Bu nedenle de DİR'in revizyona ihtiyaç duyduğunu dile getirmiştir.

Eryüzlü (2013), DİR'in cari açık üzerine etkisini incelemiştir. Araştırmada ihracatın %40'ının dahilde işleme rejimi kapsamında yapıldığı ve rejim kapsamında öncelikle ithalat yapılması gerektiği için DİR'in cari açık ile arasında nedensellik ilişkisi olduğunu ortaya koymuştur.

Başkol (2016) 1996-2011 dönemini incelediği çalışmasında bu yıllar içerisinde toplam 345,1 milyar dolarlık ihracat için 168 milyar dolarlık ithalat yapıldığını ve net olarak 179,3 milyar dolarlık ihracatın gerçekleştiğini ve buna bağlı olarak ülkeye döviz girdisi sağlandığını belirtmiştir. Buna göre DİR kapsamında yapılan 509,2 milyar dolarlık ihracatın toplam ihracat içerisindeki payı %48,1, DİR kapsamında yapılan toplam 313,2 milyar dolarlık ithalatın toplam ithalat içerisindeki payı ise %18,6'dır. Ancak yazar, öngörülen döviz kullanım oranının 2011 yılında %61,7 olduğunu, yani her 100 dolarlık ihracat için 61,7 dolarlık ithalat yapılmasının öngörüldüğünü ortaya koymuş, ancak gerçekleşen döviz kullanım oranının %57,3 olduğunu, dolayısıyla her 100 dolarlık ihracat için 57,3 dolarlık ithalatın yapıldığını belirlemiştir. 1996 yılı ile karşılaştırıldığında (öngörülen döviz kullanım oranı %56,6, gerçekleşen döviz kullanım oranı %43,9) ihracatın ithalata bağımlılığının arttığı açıktır. Bu nedenle de yazar, DİR rejiminin bir revizyona tabi tutulması gerektiğini savunmuştur.

Gençosmanoğlu (2016), 2002-2014 dönemi için dahilde işleme rejiminin Türkiye'de dış ticaretin, istihdamın ve rekabet gücünün geliştirilmesine katkılarını incelemiştir. Araştırmadan elde edilen bulgular, dahilde işleme rejiminin istihdamda ve rekabet gücünde ortalamasının üzerinde artışa neden olmadığını göstermektedir.

Esen, Şimdi ve Kocabaş (2016), DİR'in firmaların finansal performansına etkisini dokuma, giyim ve deri sektörleri özelinde incelemiştir. Panel veri analizi

yardımıyla gerçekleştirilen çalışmada, DİR kapsamında yapılan ihracat işlemlerinin firmaların karlılığı üzerinde olumlu ve anlamlı etkiler yarattığını, ithalatın ise ekonomik karlılık üzerinde etkisi olmadığını ortaya koymuştur.

Kocatürk (2016), DİR'in bölgesel gelişmeye etkilerini panel veri analizi yardımıyla incelemiştir. DİR'in İzmir'in bölgesel gelişmişlik düzeyine etkisinin 2002-2014 döneminin verilerinin kullanılmasıyla incelendiği bu çalışmada plastik mamuller ile kauçuk eşyaların üretiminde karşılaştırmalı üstünlüğe sahip olunmamasına rağmen üretimin yapıldığı ve kaynakların etkinsiz kullanıldığı, kaynakların İzmir'in karşılaştırmalı üstünlüğe sahip olduğu inci, kıymetli taş, kıymetli metal ve bunlardan elde edilen eşyalara aktarılması durumunda DİR uygulamalarının bölgesel ihracatı ve dolayısıyla bölgesel gelişmeyi daha da arttıracığı ortaya konulmuştur.

Parlakay ve Duru'nun (2017) gerçekleştirdiği bir başka çalışmada işlenmiş tarım ürünlerinin dış ticaretinde dahilde işleme rejiminin etkileri trend analizi yöntemiyle incelenmiştir. Araştırmadan elde edilen bulgular doğrultusunda DİR sistemi, işletmelerin atıl kapasitelerini değerlendirmelerini ve işletmelerin daha fazla kazanç elde etmesini sağlamaktadır.

Duru, Konuşkan ve Parlakay (2017) dahilde işleme rejimi teşvik sisteminin bitkisel yağ endüstrisinde incelemiştir. Araştırmada bitkisel yağ üretimi ve dış ticareti yapan işletmelerde dahilde işleme rejiminin uygulanabilirliği ve etkilerinin araştırılması amacıyla anket analizinin yanı sıra üretim, ihracat ve ithalat verileri kullanılmıştır. Araştırmadan elde edilen bulgular, dahilde işleme rejiminin uygulanmasıyla işletmelerin hammaddeyi kolay ve ucuz temin edebildiklerini, kapasite kullanım oranının arttığını, pazar payı ve ihracat değerlerinin de arttığını göstermektedir.

Tekin (2017), DİR'in ithalat ve ihracat üzerine etkilerini 1996-2016 yılları arasındaki 20 yıllık veriler ile incelemiştir. Araştırmada DİR'in etkileri net ihracat, döviz kullanım oranı, toplam ithalat içerisinde DİR ile yapılan ithalat ve ihracat verileri üzerinden incelenmiştir. Yazar, çalışmasında toplam ithalat içerisinde DİR

kapsamındaki ithalatın %10 düzeyinde seyretmesi ve döviz kullanım oranının da %40 olmasının toplam ihracat üzerinde ithal ara mal, yarı mamul ya da hammadde bağımlılığının DİR’den kaynaklanmadığını gösterdiğini savunmuştur.

Karakahya (2018), dahilde işleme rejiminin tekstil ve hazır giyim sektörünün ihracatı üzerindeki etkilerini incelemiştir. 2006-2017 yıllarını kapsayan istatistiksel verilerin yorumlandığı çalışmada DİR’in tekstil ve hazır giyim sektörü ihracatını olumlu yönde etkilediği gözlemlenmiştir.

Daşçılar (2019), dahilde işleme rejiminin ihracat üzerine etkilerini halı sektörü özelinde incelemiştir. Araştırmadan elde edilen bulgular, halı sektöründe DİR kapsamında gerçekleştirilen ihracat oranının her geçen gün arttığını ve %80’e ulaştığını, bununla birlikte döviz kullanım oranının da %36 gibi düşük bir oranda gerçekleşmesi nedeniyle ülkeye döviz kazandırdığını göstermektedir.

Şahin (2019), Türkiye’de dahilde işleme rejiminin etkilerini ambalaj sektörü özelinde incelemiştir. Araştırmadan elde edilen bulgular, dahilde işleme rejiminin hem genel ihracata hem de ambalaj sektörünün ihracatına pozitif ve anlamlı etki ettiğini göstermektedir.

Tablo 6’da literatürde bahsi geçen çalışmaları; konuları, yöntemleri ve temel sonuçları bakımından özetlemektedir.

Tablo 6: Literatürde Yer Alan Ampirik Çalışmalar

Yazar	Konu	Yöntem	Araştırma Sonucu
Sayılğan ve Şenol (2010)	Dahilde İşleme Rejimi ve Türk İşletmelerinin İhracatı Üzerine Etkileri	Analitik Analiz	2003-2007 arasındaki 5 yıllık dönemi incelemiş ve bu dönemde toplam ihracatın %51’inin, toplam ithalatın ise %14,9’unun DİR kapsamında yapıldığını ve DİR kapsamındaki toplam 88,2 milyar dolarlık ithalata karşılık 192,1 milyar dolarlık ihracat gerçekleştirildiğini, bunun da

			gerçekleştirilen ithalatın ihracata oranının (döviz kullanım oranının) %46'sı olduğu anlamına geldiği sonucuna ulaşıldığı bildirilmiştir.
Takım ve Ersungur (2010)	Dahilde İşleme Rejimi: İhracat ve İthalat Üzerindeki Etkisi	Analitik Analiz	DİR'in ihracatın ithalata bağımlılık oranını arttırdığını ve katma değer açısından düşük nitelikteki ürünlerin üretimine neden olduğu eleştirisinde bulunmuş, 1996-2007 dönemi için her 100 dolarlık ihracat için lastik sektöründe 66 dolarlık, otomotiv sektöründe 64 dolarlık, demir-çelikte ise 72 dolarlık ithalat yapılması gerektiği sonucuna ulaşıldığı bildirilmiştir.
Kocaeffe-Cebeci ve Yılmaz (2013)	Dahilde İşleme Rejimi ve Türk Dış Ticareti Üzerine Etkilerinin Analizi (1996-2011)	Analitik Analiz	Türkiye'de DİR'in firmaların girdi maliyetlerini düşürmesi ve yurt içinde üretilen hammaddelerin alıcı firmalar tarafından istenen kalitede olmaması ya da zamanında ürün teslimatı yapılamaması durumunda düşük maliyetle yurt dışından temin imkânı sağlaması nedeniyle yaygın olarak kullanıldığını, ancak bu yöntemin ihracatı ithalata bağımlı hale getirdiğini ve yerli üretime olumsuz etkileri olduğu bildirilmiştir.

Eryüzlü (2013)	Dahilde İşleme Rejimi ve Cari Açık Üzerindeki Etkileri	Engle- Granger Eşbütünleşme Analizi	İhracatın %40'ının dahilde işleme rejimi kapsamında yapıldığı ve rejim kapsamında öncelikle ithalat yapılması gerektiği için DİR'in cari açık ile arasında nedensellik ilişkisi olduğu bildirilmiştir.
Başkol (2016)	Türkiye İhracatının İthalata Bağımlılığının Dahilde İşleme Rejimi Açısından Analizi	Analitik Analiz	1996-2011 dönemini incelediği çalışmasında bu yıllar içerisinde toplam 345,1 milyar dolarlık ihracat için 168 milyar dolarlık ithalat yapıldığını ve net olarak 179,3 milyar dolarlık ihracatın gerçekleştiğini ve buna bağlı olarak ülkeye döviz girdisi sağlandığını belirtmiştir. Buna göre DİR kapsamında yapılan 509,2 milyar dolarlık ihracatın toplam ihracat içerisindeki payı %48,1, DİR kapsamında yapılan toplam 313,2 milyar dolarlık ithalatın toplam ithalat içerisindeki payı ise %18,6'dır. Ancak yazar, öngörülen döviz kullanım oranının 2011 yılında %61,7 olduğunu, yani her 100 dolarlık ihracat için 61,7 dolarlık ithalat yapılmasının öngörüldüğünü ortaya koymuş, ancak gerçekleşen döviz kullanım oranının %57,3 olduğunu, dolayısıyla her 100 dolarlık

			ihracat için 57,3 dolarlık ithalatın yapıldığını belirlemiştir. 1996 yılı ile karşılaştırıldığında (öngörülen döviz kullanım oranı %56,6, gerçekleşen döviz kullanım oranı %43,9) ihracatın ithalata bağımlılığının arttığı açıktır. Bu nedenle de yazar, DİR rejiminin bir revizyona tabi tutulması gerektiğini savunmuştur
Gençosmanoğlu (2016)	Dahilde İşleme Rejiminin Türkiye’de Dış Ticaret, İstihdam ve Rekabet Gücüne Etkileri	Analitik Analiz	2002-2014 dönemi için dahilde işleme rejiminin Türkiye’de dış ticaretin, istihdamın ve rekabet gücünün geliştirilmesine katkılarını incelemiştir. Araştırmada dahilde işleme rejiminin istihdamda ve rekabet gücü ortalaması üzerinde artışa neden olmadığını bildirmektedir.
Esen, Şimdi ve Kocabaş (2016)	Dahilde İşleme Rejiminin Firmaların Finansal Performansına Etkisi: Dokuma Giyim ve Deri Sektörü Örneği	Panel Veri Analizi	DİR kapsamında yapılan ihracat işlemlerinin firmaların karlılığı üzerinde olumlu ve anlamlı etkiler yarattığını, ithalatın ise ekonomik karlılık üzerinde etkisi olmadığı bildirilmiştir.
Kocatürk (2016)	İhracata Yönelik Teşvik Politikalarının Bölgesel Gelişmeye	Panel Veri Analizi	İzmir’in bölgesel gelişmişlik düzeyine etkisinin 2002-2014 döneminin verilerinin kullanılmasıyla incelendiği bu çalışmada plastik mamuller ile

	Etkileri: Ekonomik Etkili Gümrük Rejimleri ve Dahilde İşleme Rejimi		kauçuk eşyaların üretiminde karşılaştırmalı üstünlüğe sahip olunmamasına rağmen üretimin yapıldığı ve kaynakların etkinsiz kullanıldığı, kaynakların İzmir'in karşılaştırmalı üstünlüğe sahip olduğu inci, kıymetli taş, kıymetli metal ve bunlardan elde edilen eşyalara aktarılması durumunda DİR uygulamalarının bölgesel ihracatı ve dolayısıyla bölgesel gelişmeyi daha da arttıracığı bildirilmiştir.
Parlakay ve Duru (2017)	Türkiye'de İşlenmiş Tarım Ürünleri Dış Ticaretinde Dâhilde İşleme Rejiminin Etkilerinin Trend Analizi Yöntemiyle İncelenmesi	Trend Analizi	DİR sistemi, işletmelerin atıl kapasitelerini değerlendirmelerini ve işletmelerin daha fazla kazanç elde etmesini sağlamakta olduğu bildirilmiştir.
Duru, Konuşkan ve Parlakay (2017)	Inward processing regime promotion system in vegetable oil industry : A case study of Turkey	Frekans Analizleri (Analitik Analiz)	Dahilde işleme rejiminin uygulanmasıyla işletmelerin hammaddeyi kolay ve ucuz temin edebildiklerini, kapasite kullanım oranının arttığını, pazar payı ve ihracat değerlerinin de arttığı bildirilmiştir.
Tekin (2017)	Dahilde İşleme	Analitik	Toplam ithalat içerisinde DİR

	Rejimi'nin İhracat ve İthalat Üzerine Etkileri (1996-2016)	Analiz	kapsamındaki ithalatın %10 düzeyinde seyretmesi ve döviz kullanım oranının da %40 olmasının toplam ihracat üzerinde ithal ara mal, yarı mamul ya da hammadde bağımlılığının DİR'den kaynaklanmadığı sonucuna ulaşıldığı bildirilmektedir.
Karakahya (2018)	Türkiye'de dahilde işleme rejiminin tekstil ve hazır giyim sektörü ihracatı üzerindeki etkileri	Analitik Analiz	2006-2017 yıllarını kapsayan istatistiksel verilerin yorumlandığı çalışmada DİR'in tekstil ve hazır giyim sektörü ihracatını olumlu yönde etkilediği sonucuna ulaşıldığı bildirilmektedir.
Daşçılar (2019)	Türkiye genelinde ve Gaziantep özelinde dahilde işleme rejiminin önemi: Sınır testi analizi	Sınır Testi Analizi	Halı sektöründe DİR kapsamında gerçekleştirilen ihracat oranının her geçen gün arttığını ve %80'e ulaştığını, bununla birlikte döviz kullanım oranının da %36 gibi düşük bir oranda gerçekleşmesi nedeniyle ülkeye döviz kazandırdığı bildirilmiştir.
Şahin (2019)	Türkiye'de Dahilde İşleme Rejimi, Etkileri: Ambalaj Sektörü Örneği.	Analitik Analiz	Dahilde işleme rejiminin hem genel ihracata hem de ambalaj sektörünün ihracatına pozitif ve anlamlı etki ettiği sonucuna ulaşıldığı bildirilmiştir.

Kaynak: Yazar tarafından oluşturulmuştur.

3.2. Ekonometrik Bir Uygulama

Bu çalışmada dahilde işleme rejimi ile ihracat ilişkisi ampirik bir yaklaşımla test edilecektir. Zaman serileriyle gerçekleştirilen çalışmalarda sıklıkla tercih edilen VAR modeli, herhangi bir iktisat teorisini temel alarak değişkenlerde içsel-dışsal ayrımına gidilmesini gerektirmemesi itibariyle aş anlı denklem sistemlerinden ayrılmaktadır. VAR model yaklaşımlarında her bir değişkenin kendisi ve onu etkileyen diğer değişkenlere ait gecikmeli değerleri regresyona tabi tutulur. Gecikme değerleri belirlenirken hata terimleri arasında otokorelasyonun oluşmamasına dikkat edilir. Yapısı itibariyle VAR analizinde optimal gecikme uzunluğunun tespiti önem taşımaktadır.

Öte yandan, VAR modelde bağımlı değişkenlere ait gecikmeli değerlerin varlığı, gelecek perspektifi oluşturulmasında ve bu yönde güçlü tahminlerin ortaya konmasında imkân sağlayıcı bir etken niteliğindedir. Etki-tepki analizi ve varyans ayrıştırması araçları VAR analiziyle kurulan modelde bulunan değişkenlere ilişkin hata terimlerinde oluşacak olan çokların diğer değişkenlere etkisi, etki-tepki analiziyle ölçülürken varyans ayrıştırmasıyla istatistiksel olarak değişkenler üzerinde oluşan şok etkileri görülebilecektir. (Akbulut ve Terzi, 2013:51).

Yukarıda açıklanan yaklaşım paralelinde, bu çalışmada da Türkiye’de otomotiv ve beyaz eşya sektörleri için dahilde işleme rejimi ile ihracat ilişkisi ampirik bir yaklaşımla test edilecektir.

3.2.1. Ekonometrik Yöntem

Araştırmada kullanılan ekonometrik ölçüm yönteminin basamakları ve bunlara ilişkin izahlarla birlikte elde edilen ara değerlendirme sonuçlarına, bu başlık altında yer verilmiştir. Araştırmanın modelini oluşturan ana analiz aşamaları ise Veri Seti ve Model olarak bir sonraki başlık altında ele alınmış ve analiz çıktıları değerlendirilmiştir.

3.2.1.1. Durağanlık Kavramı ve Durağanlık Testi

Zaman serilerinin kullanıldığı çalışmalarda serilerde durağanlık kavramı önem arz etmektedir. Bu serilerle yapılan analizlerde durağan olmayan (non-stationary) serilerin kullanılması halinde ortaya çıkarılacak olan regresyonun gerçekçi sonuçlar içermemesi söz konusu olmakta ve bu durumda değişkenler arasında sahte regresyon (spurious) varlığından söz edilebilmektedir (Terzi, 2004:70).

Böylesi bir durumda standart t istatistikleri ve R^2 değerleri olması gerekenden daha yüksek seviyelerde ortaya çıkacaktır. Öte yandan değişkenler arasında istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki olmasa da varmış gibi görünecek ve sonuçlar olması gerekenden sapmış olacaktır. Bu tür analiz hatalarının oluşmaması için zaman serileri analizinde durağan serilerin kullanılması ve bunun için de analiz öncesinde durağanlık test/testlerinin yapılması gereklilik arz etmektedir. Bununla birlikte durağan olmayan serilerde geçici bir şokun kalıcı belleğe dönüşmesi söz konusudur. Bunun meydana gelmesi de serinin belirli bir değere yakınsamasını yani durağanlığını engelleyecektir. Bu sebepler, durağanlık analizlerinin gerekliliğinin gerekçeleri olmanın yanı sıra durağan serilerde ortalama, varyans ve kovaryans zamana bağlı olarak sabit durumdadırlar (Terzi, 2004:66-68).

Herhangi bir Y_t serisinin (t =zaman) durağanlık şartları aşağıdaki şekliyle özetlenebilmektedir (Gujarati, 2004:797):

Sabit aritmetik ortalama: $E(Y_t) = \mu$

Sabit varyans: $Var(Y_t) = E(Y_t - \mu)^2 = \sigma^2$

Gecikme mesafesine bağlı kovaryans: $y_k = E[(Y_t - \mu)(Y_{t-k} - \mu)]$

k : bütün t değerleri için gecikme uzunluğunu ifade eder.

Durağan zaman serilerinde ardışık değerler arasında oluşan fark, zamanın kendisinden değil değerler arasındaki zaman farkından oluşmaktadır. Bu sebepten,

serinin ortalaması zamana bağılı olarak değişmemektedir. Ancak reel olarak zaman serilerinin çoğunlukla durağan olmamasının yanı sıra ortalamaları da zamana bağılı olarak değişmektedir. Bu değişimden ötürü, seri analizinde uygun bir model oluşamayacağından öncelikle serinin durağan hale dönüştürülmesi ve sonrasında uygun bir model oluşturulması gerekir (Kutlar, 2005).

Yukarıda sayılan durağanlık koşullarından birisinin dahi oluşmadığı hallerde serinin durağanlığı oluşmamaktadır ve en az bir birim kök içerirler. Birim kök, serinin durağan hale dönüşüne kadar alınması gereken fark sayısına eşittir. Yani serinin durağanlaştırılması için farkının alınması gerekmele birlikte birinci farkta durağan olan seride bir birim kök bulunmaktadır. Bu seri, birinci dereceden durağan olarak ifade edilir ve $I(1)$ olarak gösterilir. Genel bir ifadeyle seri d defa farkı alınması durumunda durağanlaşıyorsa bu seriye d 'inci dereceden durağandır denir ve $I(d)$ ile gösterilir (Gujarath, 2004).

Serilerde durağanlığın tespiti için genel olarak iki yöntem başvurulur. Bunlar (Sevüktekin ve Nargeleçekenler, 2010:107);

1. Serinin korelogramının incelenmesi,
2. Birim kök testleri uygulanması.

Şeklinde ifade edilir. Bunun yanı sıra serinin grafiğinin incelenmesi suretiyle de gözlemsel olarak durağan olup olmadığı belirlenebilmektedir.

VAR analizinde sağlıklı model tahmininin oluşabilmesi için serinin durağan olması yani birim kök içermemesi gerekmektedir. VAR analizi noktasında literatürde farklı yaklaşımlar söz konusudur. Bu kapsamda, Sims (1980), VAR analizinin yalnızca parametre tahmin amaçlı olarak değil değişkenler arasındaki ilişkilerin belirlenmesinde de kullanılabileceğini ifade etmektedir. Zaman serileri ile yapılan analizlerde değişkenler arası ilişkinin belirlenmesinde eş bütünleşme (koentegrasyon) analizine başvurulabilmektedir.

3.2.1.2. Eş Bütünleşme (Koentegrasyon)

Koentegrasyon, değişkenler arasındaki uzun dönem ekonomik notasyonlar perspektifinden kavramsal olarak ifade etmek için kullanılan istatistiksel bir yaklaşımdır ve zaman serilerinin kullanıldığı araştırmalarda, Johansen (1991) ve Johansen ve Jeselius (1990) verilerin özelliklerini tasarlamışlardır. Koentegrasyon modeli, aşağıdaki formül üzerinden modellenir.

$$\Delta Z_t = \pi Z_{t-1} + \Pi \Delta Z_{t-1} + \dots + \Pi_{p-1} \Delta Z_{t-p+1} + \mu + \psi D_t + u_t \quad (1)$$

Modelde,

μ : sabit vektör,

D: merkezi mevsimsel değişkenler matrisi,

Z Nx1'lik değişkenler vektörü,

$\Pi_1, \dots, \Pi_{p-1}$: NxN'lik bilinmeyen parametreler matrisi,

Π : katsayılar uzun dönem matrisi ve

u_t : çok değişkenli dağılım dönemlerini ifade eder.

1 nolu eşitlikte, $0 < r < N$ eşitsizliğine bağlı olarak r ile gösterilmesine karşın $0 < r < N$ için $\pi = \alpha\beta'$ şeklinde ifade edilen π rankına (α ve β Nxr'lik matrisin sütun derecesini gösterir) rağmen dengede değildir. Bu şekilde düzenlenen model, sırasıyla Π_1 ve π tahminleriyle Z_t içerisinde düzeltilmiş kısa ve uzun dönemli bilgi içermektedir. Uzun dönem katsayı matrisi β olup denge durumunda olmayan düzeltilmiş uzun dönemlik ilişki matrisi $\pi = \alpha\beta'$ olarak ifade edilmektedir. Diğer taraftan burada verilen β , $r < N-1$ koentegrasyon vektörü şeklinde de ifade edilmektedir. Bu sebeple, α katsayısının önemsiz hal aldığı en son (N-r) sütunun eşdeğerliğindeki π matrisinde sütundan bağımsız r değeri koentegrasyonun varlığının tespiti test edilmektedir.

r rankı, değişkenler arası sabit düzey ilişkisini ortaya koyan, lineer olarak bağımsızlığı belirleyen ve uzun ekonomik ilişki dönemlerinin açıklanmasına işaret eden ilişki de koentegrasyondur. Eğer π rankı sıfıra eşit olursa bu noktada veriler arası ilişkinin lineer sabitlik ve uzun dönem için ilişkinin oluşmaması durumu

sözkonusu olmaktadır. Özetlenecek olursa $\text{rank}(\pi) = N$ durağan proses olarak ifade edilen ve $\text{rank}(\pi) = 0$ tanımının $\text{rank}(\pi) < N$ tanımlaması karşısında durağanlık sergilememesi ve her iki durumun karşılığında r değerinin $(N-r)$ aralığında durağansızlığı söz konusu olacaktır (Johansen, 1988: 231-253).

3.2.1.3. Sahte Regresyon

Daha önce de değinildiği üzere zaman serileriyle yapılan analizlerde durağan olmayan serilerin kullanılması halinde sahte (spurious) regresyon ortaya çıkmaktaydı (Baltagi, 2003:557). Araştırmada yapılan analiz neticesinde regresyon çıktıları incelendiğinde değerinin yüksek olduğu ve t istatistiklerinin anlamlılık sergilediği tespit edilmiştir. Bununla birlikte DW (Durbin Watson) istatistik değerinin R^2 den küçük olduğu saptanmıştır. Ancak bu sonuçlar ekonometrik olarak bir anlam ifade etmemektedir. Bu noktada nedenselliğin araştırılması genel yaklaşım olarak kendini göstermektedir. Granger ve Newbold (1974)'a göre sonucuna ulaşılması halinde sahte regresyondan şüphelenilmesi son derece zayıf bir ihtimal olarak değerlendirilmelidir. İki durağan olmayan zaman serisi arasında oluşturulan regresyon için standart ve F sınamalarıyla sınama süreçlerinin geçerliliği söz konusu olmayacaktır. (Enders, 2004:171). Bu hususa bağlı olarak, araştırmada kullanılan verilerde durağanlığın birinci fark seviyesinde sağlanması $R^2 > DW$ sonucunun oluşmasına bağlı olarak sahte regresyonun oluşmadığı söylenebilmektedir.

3.2.1.4. Nedensellik Analizi

Ekonometrik ölçüm yaklaşımlarında değişkenler arasındaki ilişkinin belirlenmesi noktasında ampirik uygulamaların kullanılması bir gereklilik niteliğindedir. Bu ampirik yaklaşımlar içerisinde değişkenlerin birbirleriyle olan ilişkilerini belirlemede kullanılan en bilinen ve önde gelen test yöntemi regresyon analizidir. Ancak regresyon analizi, yapısı itibarıyla ilişkisi değerlendirilen değişkenler arasındaki bağımlılığın tespiti için kullanılmakla sınırlı kalmakta ve bu ilişkinin bir nedensellik temelinde olup olmadığı hakkında bilgi üretmemektedir. Dolayısıyla değişkenler arasında mutlak bir nedenselliğin olup

olmadığının belirlenmesi için regresyon analizi yeterli olmamaktadır. Bir başka açıdan bakıldığında ise regresyon analizi ilişkisi değerlendirilen değişkenler arasındaki sebep-sonuç ilişkisinin yalnızca varlığının belirlenmesine yardımcı olmaktadır. Nedensellik bağının tespit edilmesi ise regresyon analizinin yapısıyla örtüşmemektedir. Bu sebeple ekonometrik yaklaşımlarda, değişkenler arasındaki etkileşimin bir nedensellik temelinde oluşup oluşmadığı ve bu nedenselliğin hangi değişkenden hangisine doğru olduğunun tespitinin de taşıdığı önem dikkate alınarak uygun test yaklaşımı kullanılmalıdır. Nedenselliğin belirlenmesinde oluşturulacak olan modelde nedensellik bağının tespiti de yetersizdir. Bunun yanı sıra kurulacak olan modelde içsel ve dışsal değişkenlerin tayini hususu nedenselliğin en önemli yönü olarak kendini göstermektedir. Nedensellik testi kullanılmak suretiyle yapılacak olan ekonometrik çalışmalarda modelin oluşturulması sürecine de içsel-dışsal ayrımı yön vermektedir (Tarı, 1998: 48).

Dışsallık kavramı ile nedensellik hususu arasında sıkı bir bağ söz konusudur. Özellikle nedenselliğin operasyonel bir yapıya bürünmesinden sonra bu kavramlar arasındaki ilişkinin önemi daha da artmış ve yapılan analizlerde bu ilişkinin oraya çıkarılmasına daha da önem verilir olmuştur. Böylelikle, X ve Y şeklinde tanımlanmış olan iki değişken arasında tek yönlü olarak X'ten Y'ye doğru bir nedenselliğin varlığını ortaya koyan çalışmalarda, X dışsal Y ise içsel değişken olarak nitelendirilmektedir (Işığık, 1994).

Nedensellik ilişkisine odaklanan ekonometrik analizlerde göz önünde bulundurulmuş hususu, dışsallığın tespit edilmesi ve model değişkenlerinin belirlenmesiyle birlikte modele dahil edilecek olan değişkenlerin belirlenmesidir. Ancak bu yönü itibarıyla nedensellik analizleri yapısal modellere dayalı analiz yöntemlerinden üstün sayılmamaktadır. Bunun dayanağı ise operasyonel tanımlamasının yalnızca zamanserilerine dayandırılması ve bir değişkenin gelecek dönemler için alacağı değerlerin geçmiş değerlerinden veya ilişkili sayılan bir başka değişkenin geçmiş değerlerinden öngörülebileceği düşüncesidir (Sargent, 1979: 406).

Ekonometrik zaman serilerinde sergilenen yaklaşımların bütüncül ve birbirini tamamlayıcı bir niteliğe kavuşturulmaları için yapılan çalışmalar neticesinde nedensellik ilişkisinin önemi de ortaya çıkmış ve böylelikle gelinen noktada zaman serilerine dair çözümleme yaklaşımıyla değişkenler arası ilişki belirlenebilmiş, teorik temellere dayalı olarak da model kurulabilmiştir. Bu durumda X ve Y gibi iki değişken arasında var olan nedensellik ilişkisinin araştırılmasında aşağıdaki temel yaklaşımlar karşımıza çıkmaktadır (Işığışık, 1994:90).

- Y olarak tanımlanmış değişkenin yalnızca geçmiş değerleriyle mi yoksa X olarak tanımlanmış olan bir başka değişkenin geçmiş değerleriyle mi daha iyi öngörülebilir?
- Değişkenlerin nedensellik yönü nedir?
- Değişkenlerden birindeki değişimin etkisi diğer değişken üzerinde kaç dönem sonra ortaya çıkacaktır? Diğer bir ifadeyle, bir değişkende yaşanan değişken ilişkili olan bir diğer değişkenin kaç dönem öncesinde sergilediği değişimlerle ilişkilidir?
- Eldeki verilerden hareketle X ve Y'nin gelecek dönemlerde sergileyebilecekleri değerlerin öngörülmesi
- Ekonometrik modelleme yapılırken içsel ve dışsal değişkenlerin hangisi/hangileri olduğunun belirlenmesi
- Dağılımlı gecikme genişliğinde veya parametrelerde meydana gelebilecek yapısal değişimin belirlenmesi.

Bu açıklamalar sonrasında araştırmada dahilde işleme ile ihracat arasındaki nedensellik ilişkisi; iç ve dış değişkenin belirlenmesi, nedenselliğin yönü ve gelecekte bu iki değişkenin sergileyebilecekleri ilişkinin belirlenmesi amaçları doğrultusunda ortaya konmuştur.

3.2.1.5. VAR Analizi

Bağımlı ve bağımsız değişkenlerin kendi gecikmeleri dikkate alınarak kurulan (otoregresif) VAR modelleri, etki-tepki fonksiyonlarıyla birlikte varyans ayrıştırmayı da bünyesinde barındırmaktadır. Beraberinde iki ya da daha fazla değişkenin kullanılabildiği teorik modellerdir. Yapılan analizlerde kullanılan değişkenler farklı seviyelerde durağan olabilmekle birlikte değişkenlerin analize tabi tutulabilmeleri için durağan olmaları gerek koşuldur.

VAR modelleri, değişkenler arasında çift yönlü ilişkinin açıklanması amacı doğrultusunda kurulmaktadır. Modelin oluşturulması sürecinde bu test büyük örnekler için gecikme uzunluğunun belirlenmesi amacıyla kullanılmaktadır. Elde edilen gecikme uzunluğu için etki-tepki analizi uygulandığı gibi bu analizin geçerliliği için de karakteristik denklemin kararlılığı esastır (Sevüktekin ve Nargeleçekenler, 2010:147).

VAR modellerinin temelinde güçlü bir ekonomi teorisi yatmaktadır. Buna bağlı olarak yapılan analizlerde değişkenler arasında içsellik ve dışsallık ayırımına gidilmemektedir. Tüm değişkenlerin içsel kabul edilmesi yapısal modellerde dışsal değişkenlere ilişkin varsayımları da gereksiz kılmış bu nedenle yapısal modellerde modelin çok iyi tasarlanmış olması durumunda bile modeli oluşturan analizcinin dışsal değişkenlere ilişkin başarısız yaklaşımı içsel değişkenlere ilişkin öngörüsünü de doğrudan etkilemekte ve geçersiz kılabilir. Bunun tersi olarak içsel değişkenlerdeki öngörüsünde başarısız olmaları halinde de dışsal değişkenlere ilişkin öngörüler de bundan etkilenecek başarısız olabilmektedir. Bu sebeplerden ötürü modelin uygulayıcısının başarılı bir öngörü oluşturabilmesi için değişkenlere ilişkin öngörü başarısıyla birlikte modelin doğru kurulumu da büyük önem taşımaktadır. (Köse, Uçar ve Aksoy, 2000:12).

VAR modeline dahil edilen bütün değişkenlere ait gecikmiş değerlere kendi gecikmeleri de dahil EKK (En Küçük Kareler) yönteminin uygulanmasıyla tahmine gidilmektedir. Bu tahmin neticesinde ortaya çıkan katsayıların

yorumlanması için etki-tepki fonksiyonları ve varyans ayrışımı uygulanır (Müslümov vd., 2002: 5).

Tahmin edilecek parametre sayısının fazla olması durumunda kısıtsız Kısıtsız VAR modelleri kullanışlı olmamaktadır. Beraberinde, tahmin hatalarının belirlenebilmesi, sisteme dahil edilmiş olan değişkenler arası ilişkinin/ilişkilerin çıkarımında son derece önemlidir. *“Tahmin hatalarının varyans ayrıştırması analizi ile herhangi bir değişkenin tahmin hata varyansına sistemdeki diğer değişkenlere ilişkin şokların katkısı ve bu katkıların toplam varyans içerisindeki payları bulunabilir. Varyans ayrıştırması, sistemdeki bir değişken üzerinde hangi değişkenin daha etkili olduğunun belirlenmesinde kullanılabilecek bir araçtır”* (Enders, 2004: 311)

3.2.1.6. Toda-Yamamoto Nedensellik Testi

Bu tez çalışmasında, dahilde işleme rejimi ile ihracat arasındaki nedensellik ilişkisinin araştırılması noktasında Toda ve Yamamoto (1995) tarafından literatüre kazandırılmış olan *“Toda-Yamamoto Nedensellik Testi”*’nin kullanılmasına karar verilmiştir. Granger nedensellik testine nazaran Toda-Yamamoto testinin daha avantajlı yönlerinin bulunmasıyla birlikte Granger nedensellik testlerinin araştırılması amacı doğrultusunda geliştirilen VAR modelinden hareketle oluşturulan tahmine dayalı daha basit bir uygulama imkânı sunması da bu testin diğer bir avantajıdır.

Toda-Yamamoto (1995) tarafından geliştirilen bu metotta serilerin koentegrasyon sergileyip sergilememelerinden bağımsız olarak VAR modeline bağlı nedensellik çıkarımlarına da imkân sağlaması diğer bir avantajı olarak öne çıkmaktadır. Beraberinde, birim kök testlerinin yapılmasında gerekli olan bir kısım ön testlerin kullanım zorunluluğunu ortadan kaldırması da yine Toda Yamamoto testinin tercih edilmesindeki sebeplerden bir diğeridir.

Serilerin düzey değerlerine uygulanabilen Toda Yamamoto testinin, ilgili prosedüründe, k gecikmeli VAR model parametreleri için kısıtlama testleri uygulamak maksadıyla geliştirilen Wald testi (MWALD) kullanılır. İki aşamalı bu prosedüre ilişkin ilk aşamada “optimal k gecikme uzunluğu” ve sistemde yer alan serilerin “maksimum bütünleşme derecesi (d_{max})” belirlenmektedir. Akaike (AIC) ve Hannan-Quinn (HQ) gibi bilgi kriterleri, VAR modelinde uygun gecikme uzunluğunun tespiti için kullanılabildiği gibi “optimal gecikme uzunluğu (k)” ve “maksimum bütünleşme derecesinin (d_{max})” tespit edilerek toplamda $k+d_{max}$ gecikme uzunluğunu ihtiva eden geliştirilmiş VAR modeli de kurulabilecektir. İkinci aşamadaysa Granger nedenselliğinden hareketle çıkarımlar elde edilebilmesi adına tespit edilen k gecikme uzunluğuna sahip VAR katsayı matrisi için Wald testi uygulanmaktadır.

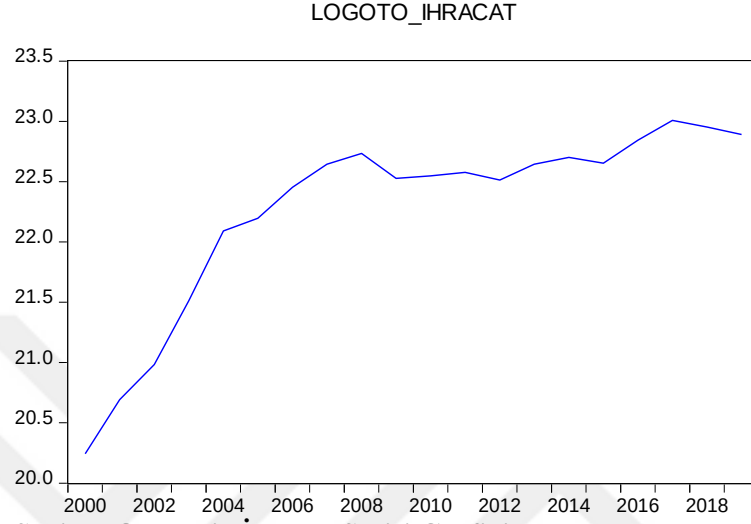
3.2.2. Veri Seti ve Model

Araştırmanın kurulan modeli doğrultusunda dahilde işleme ile ihracat arasındaki ilişkinin analizinde öncelikle Granger Nedensellik Testi yapılmalıdır. Bundan sonraki aşamada elde edilmiş sonuçların teyidi bakımından Toda-Yamamoto yöntemi uygulanabilecektir.

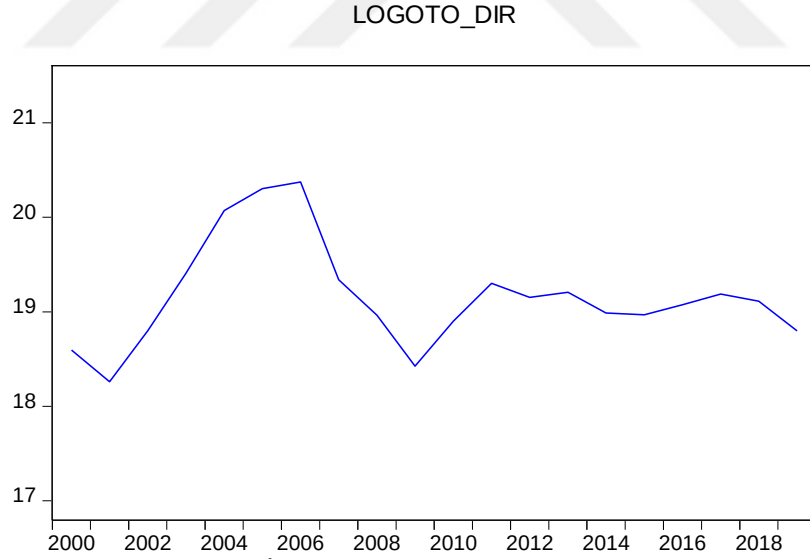
Araştırmada kullanılan verilerin oluşturulması aşamasında, beyaz eşya ve otomotiv sektörlerinin öncülerinden olan iki firma yetkilisiyle yapılan görüşmelerden elde edilen bilgiler doğrultusunda hareket edilmiştir. Dahilde işleme değişkeninin belirlenmesi için yıllık bazda işletmelerin beyaz eşya ve otomotiv üretimlerine konu ara mallarının ithal miktarları baz alınmıştır. Bu veriler, TÜİK üzerinden elde edilmiştir. İhracat değişkenini oluşturan veriler ise yıllık ihracat miktarının DİR kapsamında yapılan dilimine karşılık gelmektedir. Her iki sektörde de ihracatın yaklaşık olarak %95 ila %98 aralığında DİR kapsamında gerçekleştirilmesi söz konusudur.

Toda ve Yamamoto (1995) nedensellik testi kullanılarak değişkenler arasındaki nedensellik ilişkisinin analizi noktasında ilk olarak durağanlık mertebeleri belirlenmektedir. Bu çerçevede, araştırmada değişkenlerin durağanlık

düzeylerinin belirlenmesi adına “Genişletilmiş Dickey-Fuller (ADF)” ve “Phillips-Perron (PP)” birim kök testlerine başvurulmuştur. Değişkenlerin düzey değerleri için elde edilen ADF ve PP birim kök testlerine ilişkin grafik ve test sonuçları aşağıda verilmiştir.

Şekil 5: Otomotiv İhracat Serisi Grafiği

Şekil 6: Otomotiv DİR Serisi Korelogram Grafiği

Tablo 7: Otomotiv Sektörü İçin Değişkenlerin Düzey Değerlerinde ADF ve PP Birim Kök Test İstatistikleri

ADF		
Değişkenler	Gecikme Uzunluğu	t-İstatistiği
LN_DIR	3	-3.392416*
LN_IHRACAT	0	-2.986164*

PP		
Değişkenler	Bant Genişliği	t-İstatistiği
LN_DIR	1	-3.870566*
LN_IHRACAT	3	-2.985417*

*%5 güven aralığı için düzey seviyede durağan değildir.

Tablo 7 ile verilen ADF ve PP birim kök testi sonuçları incelendiğinde LN_DIR ve LN_IHRACAT değişkenlerinin düzey değerlerinde durağan olmadıkları görülmektedir. Değişkenlerin durağan hala dönüştürülmesi için birinci farkları alınarak birim kök testleri tekrar uygulanmış elde edilen analiz sonuçları Tablo 8 ile verilmiştir.

Tablo 8: Otomotiv Sektörü İçin Değişkenlerin Birinci Fark Değerlerinde ADF ve PP Birim Kök Test İstatistikleri

ADF		
Değişkenler	Gecikme Uzunluğu	t-İstatistiği
Δ LN_DIR	0	-5.486421*
Δ LN_IHRACAT	0	-4.886416*

PP		
Değişkenler	Bant Genişliği	t-İstatistiği
Δ LN_DIR	2	-5.475824*
Δ LN_IHRACAT	8	-4.980064*

*%5 güven aralığı için birinci fark seviyesinde durağandır. Gecikme uzunlukları Akaike Bilgi Kriteri (AIC) kullanılarak belirlenmiştir.

Tablo 8 verilerinden hareketle birim kök testi sonuçları doğrultusunda LN_DIR ve LN_IHRACAT değişkenleri %5 anlamlılık düzeyinde, birinci fark serileri için durağan hale gelmiştir denebilmektedir. Buna göre her iki seri I(1) olarak ifade edilebilmektedir.

Değişkenlerin durağanlık seviyelerinin belirlenmesinden sonra ardından dahilde işleme ile ihracat arasındaki nedensellik ilişkisinin varlığı Toda-Yamamoto analizi kullanılarak araştırılmıştır. Toda ve Yamamoto (1995) nedensellik analizinde kullanılan ve düzey değerlerle kurulan modellerin bu çalışma için düzenlenmiş biçimleri aşağıdaki gibidir:

$$LNDIR = \alpha_1 + \sum_{i=1}^{k+d_{max}} \beta_{1i} LNDIR_{t-i} + \sum_{i=1}^{k+d_{max}} \theta_{1i} LNIHRACAT_{t-i} + \varepsilon_{1t}$$

$$LNIHRACAT = \alpha_2 + \sum_{i=1}^{k+d_{max}} \beta_{2i} LNDIR_{t-i} + \sum_{i=1}^{k+d_{max}} \theta_{2i} LNIHRACAT_{t-i} + \varepsilon_{2t}$$

Bu sistemde;

k : VAR modeldeki uygun gecikme uzunluğunu,

d_{max} : Değişkenlerin bütünleşme mertebelerinin en büyüğünü ifade etmektedir.

$VAR(k + d_{max})$ modelinin tahmininden itibaren dahilde işlemeyen ihracata doğru bir nedensellik tespiti için nedensellik ilişkisinin olmadığını ifade eden $H_0 = \theta_{1i} = 0$ şeklinde ifade edilen nedenselliğin olmadığı yönündeki araştırma hipotezi düzeltilmiş (modified) WALD test istatistiği kullanılarak sınanır. Benzer şekilde ihracattan dahilde işlemeye doğru bir nedenselliğin olup olmadığı da test edilmiş; hesaplanmış olan MWALD test istatistikleri k serbestlik dereceli X^2 tablo değerinden büyük olması halinde H_0 hipotezleri reddedilmektedir.

Buna göre k ve d_{max} VAR model yardımıyla "1" belirlenmiş ve genişletilmiş VAR (2) modeli “Görünüşte İlişkisiz Regresyon (Seemingly Unrelated Regression)” yöntemiyle tahmin edilmiştir. Model ile elde edilen nedensellik sonuçlarına Tablo 9'da yer verilmiştir.

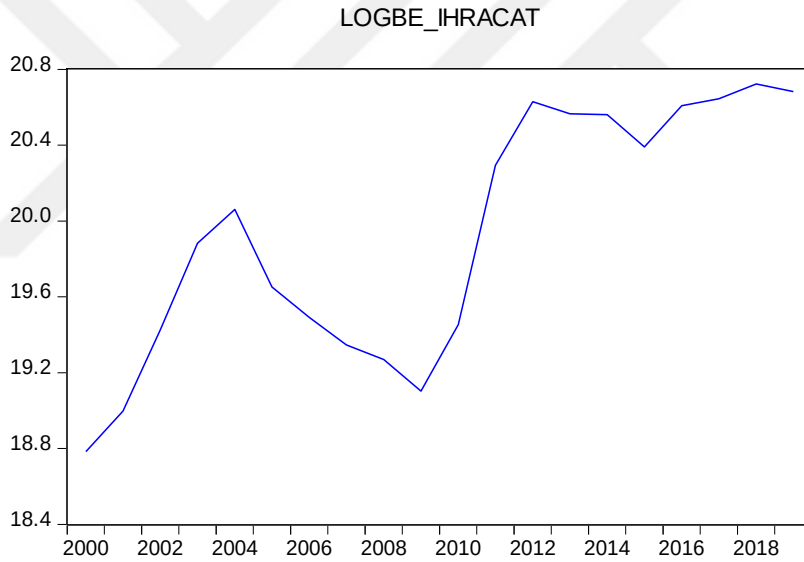
Tablo 9: Toda-Yamamoto Nedensellik Analizi Sonuçları

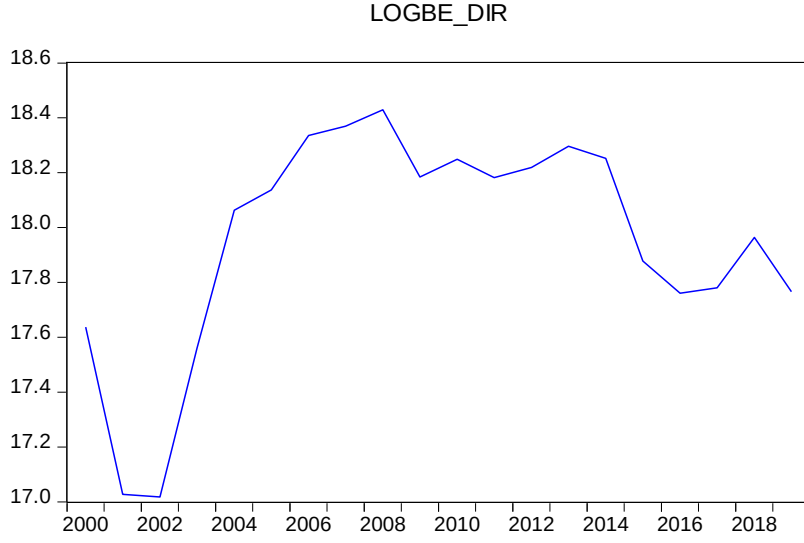
Sıfır Hipotezi	Genişletilmiş Gecikme Uzunluğu	MWALD İstatistiği	Olasılık
LN_IHRACAT $\nrightarrow$ LN_DIR	2	1.811412	0.172451
LN_DIR $\rightarrow$ LN_IHRACAT	2	8.736218*	0.003076

* %5 anlamlılık düzeyinde H_0 reddedilmiştir.

Benzer şekilde beyaz eşya sektörü için de aynı istatistikler uygulanmış ve elde edilen sonuçlara aşağıda yer verilmiştir.

Beyaz eşya sektörü için LOG_DIR ve LOGIHRACAT değişkenlerinin korelogram grafikleri aşağıdaki gibidir.

Şekil 7: Beyaz Eşya İhracat Değişken Grafiği

Şekil 8: Beyaz Eşya DIR Değişken Grafiği

Şekil 7 ve Şekil 8 ile verilen grafikler incelendiğinde değişkenlerin düzey değerleri için durağan olmadıkları söylenebilmektedir. Buna bağlı olarak değişkenlerin durağanlıklarının tespit edilebilmesi için birim kök testlerine (Unit Root Test) başvurulmuştur.

Tablo 10: Beyaz Eşya Sektörü İçin Değişkenlerin Düzey Değerlerinde ADF ve PP Birim Kök Test İstatistikleri

ADF		
Değişkenler	Gecikme Uzunluğu	t-İstatistiği
LN_DIR	2	-2.612417*
LN_IHRACAT	0	-3.081436*
PP		
Değişkenler	Bant Genişliği	t-İstatistiği
LN_DIR	1	-3.164247*
LN_IHRACAT	3	-2.634789*

*%5 güven aralığı için düzey seviyede durağan değildir.

Tablo 10 ile verilen ADF ve PP birim kök testi sonuçları incelendiğinde LNBE_DIR ve LNBE_DIR değişkenlerinin düzey değerlerinde durağan olmadıkları görülmektedir. Değişkenlerin durağan hale dönüştürülmesi için birinci

farkları alınarak birim kök testleri tekrar uygulanmış ve elde edilen analiz sonuçları Tablo 11 ile verilmiştir.

Tablo 11: Beyaz Eşya Sektörü İçin Değişkenlerin Birinci Fark Değerlerinde ADF ve PP Birim Kök Test İstatistikleri

ADF		
Değişkenler	Gecikme Uzunluğu	t-İstatistiği
$\Delta \text{LNBE_DIR}$	0	-6.745126*
$\Delta \text{LNBE_IHRACAT}$	0	-6.246719*
PP		
Değişkenler	Bant Genişliği	t-İstatistiği
$\Delta \text{LNBE_DIR}$	1	-5.948127*
$\Delta \text{LNBE_IHRACAT}$	9	-4.869914*

*%5 güven aralığı için birinci fark serviyesinde durağandır. Gecikme uzunlukları Akaike Bilgi Kriteri (AIC) kullanılarak belirlenmiştir.

Tablo 11 verileri incelendiğinde, birinci farklar için birim LN_DIR ve LN_IHRACAT değişkenlerinin %5 anlamlılık düzeyinde birinci fark serileri için durağanlaştıkları görülmektedir. Buna göre LNBE_DIR ve LNBE_IHRACAT değişkenleri I(1) olarak ifade edilebilmektedir.

Değişkenlerin durağanlık seviyelerinin belirlenmesinden sonra dahilde işleme ile ihracat arasındaki nedenselliğin tespiti için Toda-Yamamoto analizine başvurulmuştur. Toda ve Yamamoto (1995) nedensellik analizi için bu çalışmada kurulan model aşağıdaki gibi düzenlenmiştir:

$$\text{LNDIR} = \alpha_1 + \sum_{i=1}^{k+d_{\max}} \beta_{1i} \text{LNBE_DIR}_{t-1} + \sum_{i=1}^{k+d_{\max}} \theta_{1i} \text{LNBE_IHRACAT}_{t-1} + \varepsilon_{1t}$$

$$\text{LNIHRACAT} = \alpha_2 + \sum_{i=1}^{k+d_{\max}} \beta_{2i} \text{LNBE_DIR}_{t-1} + \sum_{i=1}^{k+d_{\max}} \theta_{2i} \text{LNBE_IHRACAT}_{t-1} + \varepsilon_{2t}$$

Bu sistemde de otomotiv sektörü için yapılan analizde ifade edildiği gibi

k : VAR modeldeki uygun gecikme uzunluğunu,

$d_{\max}$: Değişkenlerin en büyük bütünleşme mertebelerini ifade etmektedir.

$VAR(k + d_{\max})$ modelinin tahmininden itibaren dahilde işlemeyen ihracata doğru bir nedensellik ilişkisinin olmadığını ifade eden H_0 hipotezi düzeltilmiş (modified) WALD test istatistiği kullanılarak sınanır. Benzer şekilde ihracattan dahilde işlemeye doğru bir nedenselliğin olup olmadığı da test edilmiş; hesaplanmış olan MWALD test istatistiklerinin k serbestlik derecesine sahip X^2 tablo değerinden büyük olması halinde H_0 hipotezleri reddedilmiştir.

Yapılan analiz neticesinde, k ve $d_{\max}$ VAR modeli yardımıyla "1" olarak belirlenmiş ve genişletilmiş VAR(2) modeli “Görünüşte İlişkisiz Regresyon (Seemingly Unrelated Regression)” yöntemiyle tahmin edilerek, kurulan modelle elde edilmiş olan nedenselliğe ilişki sonuçlara Tablo 12’de yer verilmiştir.

Tablo 12: Toda-Yamamoto Nedensellik Analizi Sonuçları

Sıfır Hipotezi	Genişletilmiş Gecikme Uzunluğu	MWALD İstatistiği	Olasılık
LNBE_IHRACAT $\nrightarrow$ LNBE_DIR	2	1.811412	0.172451
LNBE_DIR $\rightarrow$ LNBE_IHRACAT	2	8.736218*	0.003076

* %5 anlamlılık düzeyinde H_0 reddedilmiştir.

3.2.3. Bulgular

Araştırmada elde edilen bulgular, “DİR-İhracat arasında nedensellik yoktur” ifadesiyle kurulan H_0 hipotezi ($H_0 = \theta_{1i} = 0$) doğrultusunda değerlendirilmiştir. Buna bağlı olarak Tablo 9 ve Tablo 12 verilerinden hareketle, otomotiv ve beyaz eşya sektörleri için dahilde işleme ve ihracat arasındaki nedensellik ilişkisinin araştırılması amacıyla yapılan nedensellik analizi neticesinde her iki sektörde de dahilde işlemeyen ihracata doğru olan nedenselliğin olmadığını ifade eden H_0 hipotezleri reddedilmiştir. Yani her iki sektör için de dahilde işlemeyen ihracata doğru bir nedenselliğin varlığı saptanmıştır. Öte yandan ihracattan dahilde işlemeye doğru olan nedenselliğin olmadığını ifade eden hipotez reddedilmemiş; ihracattan dahilde işlemeye doğru bir nedenselliğin varlığı saptanamamıştır. Diğer bir ifadeyle ihracattan dahilde işlemeye doğru olan nedenselliğin varlığı %5 anlamlılık seviyesi için reddedilmiştir.

Elde edilmiş olan nedensellik analizi sonuçları doğrultusunda, Türkiye’de otomotiv ve beyaz eşya sektörlerinde yoğunlukla uygulama bulan dahilde işleme rejimine bağlı olarak yapılan ihracatın dahilde işlemeyle nedensellik ilişkisi sergilediği söylenebilmektedir. Bir diğer deyişle, dahilde işlemenin artışına bağlı olarak ihracatın arttığını söylemek mümkün olmaktadır. Ancak, bu iki sektör için ihracatın artışına bağlı olarak dahilde işlemenin artış göstermesi beklenen bir sonuç olmakla birlikte bu anlamda bir bulgu tespit edilememiştir. Yani ihracattan dahilde işlemeye doğru bir nedensellik araştırma için söz konusu olmamıştır.

Özetle, Türkiye’de yıllar itibariyle otomotiv ve beyaz eşya sektörlerinde ihracat gittikçe artmakta ve uluslararası pazarda özellikle beyaz eşya sektörü söz sahibi bir konuma yerleşmektedir. Üretim bakımından Avrupa’da birinci sırada yer alan beyaz eşya sektörünün dünya genelinde 150 ülkeye ihracat yaptığı görülmektedir. Bu ihracat, üretimin %75’ine karşılık gelmekle birlikte dünya üretiminde de Çin’in ardından ikinci sırada yer almaktadır. Sektör, buzdolabı, bulaşık makinesi, çamaşır makinesi ve fırın olmak üzere 4 temel kalamde ihracatın büyük bir kısmını gerçekleştirmekte ve sektörün büyüme ortalaması da Türkiye ortalamasının çok üzerinde yer almaktadır (TÜRKBESE, 2020).

Öte yandan otomotiv sektöründe de ihracatın yıllara bağlı olarak gitgide arttığı ve döviz girdisi, istihdam, üretim teknolojilerinde gelişmeler gibi hususlarda da otomotiv sektörünün önemli bir yere sahip olduğu görülmektedir. Yıllık gelişim seyri içerisinde özellikle ihracatta ilk sıralarda otomotiv firmalarının varlığı da dikkate alındığında, ülke ekonomisi bakımından sektörün önemi açıkça kendini gösterecektir. Sektörün ihracatının önemli bir kısmını DİR kapsamında yaptığı düşünüldüğünde ise dahilde işlemenin hem otomotiv sektörü bakımından ihracatı artırıcı bir etki ihtiva ettiğini, hem de ülke ekonomisi bakımından önemli bir sonuç oluşturduğunu söylemek mümkündür.

Araştırmada elde edilen sonuçlar doğrultusunda dahilde işleme rejiminin otomotiv sektörünün üretimini artırarak dış ticarete ve ekonomiye sağladığı katkı da belirgin bir biçimde görülecektir. Dahilde işleme rejiminin üreticilerin maliyetlerini azaltma noktasında önemli bir fonksiyon üstlenmesi aynı zamanda

Üreticilerin uluslararası pazarda rekabet gücünü artırıacı bir etkiyi de beraberinde getirmektedir. Diğer taraftan sürdürülebilir bir üretim artışıının sağlanabilmesi noktasında devletin üstlendiği yk dahilde işleme teşvikleri olarak ortaya çıkmakta ve bunun geri dönüşü de ihracat artışıyla yine ülke ekonomisine olumlu yönde gerçekleşmiş olmaktadır.

Yüksek maliyetli üretim süreçleri ve teknoloji yatırımlarına ihtiyaç duyan beyaz eşya ve otomotiv sektörleri için dahilde işleme rejimi maliyetleri düşürmekte ve firmaların bu kapsamdaki ihtiyaçlarını daha kısa sürede karşılamalarını sağlayarak ihracatı artırıcı bir etki doğurmaktadır. Dolayısıyla dahilde işleme kapasitesi arttıkça ihracatın artması da mümkün olabilmektedir.

SONUÇ

Uluslararası mal akışında sanayi devrimi ile birlikte üretim alışkanlıkları ve sistemleri de hızlı bir değişim sürecine girmiştir. Bu süreç, gelişmiş ülkeler açısından pazar üstünlüğünü beraberinde getirirken, üretim mallarının uluslararası dolaşımı artmış, üretim öncüleri olan gelişmiş sanayiler ürünlerine geniş ihrac pazarları bulabilmişlerdir. Bu süreç, 18'nci yüzyıldan 2000'li yıllara kadar devam etmiş ve sanayide gelişmiş ülkelerin pazar hakimiyetleri süre gelmiştir.

20'nci yüzyıl itibariyle etkilerini birçok alanda gösteren küreselleşmeyle birlikte gelişmiş ekonomiler yüksek hacimli üretimlerine daha fazla ihrac pazarı yaratabilmek adına dış ticarete daha fazla serbestleşme çabasına girmişlerdir. Serbest ticaret anlaşmalarına ve temel ilkelerine uygun olarak; ekonomik sistemler için sınır ve engel oluşturan her türlü ticaret uygulamasını ortadan kaldıran ve yüzyılın uluslararası ticaretini şekillendiren bir sistem yaratmışlardır. Öncelikle de dış ticaretin serbestleştirilerek artırılmasını ve üye ülkelerin Gümrük Birlikleri ve Tek Pazar sürecine geçişlerine ilişkin amaçları içeren ekonomik birliktelikleri kurmuşlardır. Bu kapsamda gümrük tarifeleri gibi dış ticareti sınırlayan unsurların ekonomik etkileri farklı ülke gruplarını farklı ölçüde etkilemiştir. Gelişmiş ülkelerde gümrük tarifelerinin koruma ve gelir elde etme etkisi baskın değilken, gelişmekte olan ve az gelişmiş ülkelerde etkilerin baskın olduğu görülmektedir. Küreselleşme sürecinde ilerleyen yıllar içinde uluslararası duvarlar dış ticaret açısından her ne kadar indirilse de; gümrük vergileri geliştirmekte olan ülkeler ve özellikle az gelişmiş ülkeler açısından hala ekonomide ağır basan koruma ve gelir elde etme fonksiyonuyla birlikte varlığını sürdürmeye devam etmektedir. Gümrük vergilerinin ilgili ülkeler açısından yarattığı ekonomik etkileri minimize etmede en büyük aktörler başarılı bölgesel ekonomik entegrasyonlar ile uluslararası serbest ticaret anlaşmaları olmuştur. Çalışmada ele alınan gümrük rejimi, bu kapsamda Türkiye açısından ihracatı artırma amacıyla bölgesel bir anlaşmanın kurallarına uygun hareket edilerek gümrük duvarlarının yıkıldığına ilişkin teyit niteliği taşımaktadır. Türkiye'nin Gümrük Birliğine üye olması sebebiyle yapılan AB mevzuatına uyum çalışmaları çerçevesinde gümrük mevzuatı düzenlenmiş ve dahilde işleme sistemi son şeklini almıştır. Yine birlik

üyeyi olunması sebebiyle AB'den yapılan hammadde ithalinde rejimin şartları dahilinde gümrük vergileri kaldırılmıştır.

2000'ler itibariyle Çin'in ekonomide üretim ile yatırım politikalarında yaptığı değişiklikler, diğer ülkelere de ekonomi politikaları bakımından farklılaşmanın gerekliliğine işaret etmiştir. Önceki dönemin sanayi ve üretim devleri sayılabilecek ülkeler artık üretimde ihtisaslaşmış ve teknoloji ihracatına yönelmişlerdir. Gelişmekte olan ülkeler ise bu teknoloji ihracatının pazarını oluşturmuşlardır. Gelişmiş ülkelere alanan üretim teknolojileri ile sanayi üretimini kalkındırmaya çalışan gelişmekte olan ülkeler, üretimi ve üretime bağlı olarak ihracatı artırmak suretiyle döviz girdisi elde etmek için yeni yöntemleri uygulamaya sokmuşlardır. Öte yandan, gelişmekte olan ülkelere işgücü maliyeti, gelişmiş ülkelere nazaran daha düşük fiyatlarla oluşmuş ve gelişmekte olan ülkeler bu sayede doğrudan yabancı yatırımları ülkelerine çekebilmişlerdir. Gelişmiş ülkelerdeki üreticiler, ucuz iş gücünden yararlanma amacıyla üretimlerini az gelişmiş ya da gelişmekte olan ülkelere kaydırmak suretiyle maliyetlerini düşürme yoluna gitmişlerdir. Bu noktada gelişmiş ülkeler teknoloji, hammadde, yarı mamul ve aramaları ihracatçısı konumuna yükselirken gelişmekte olan ülkeler de uluslararası ticarete üretici olarak konumlanmıştır.

Sanayi üretimini artıran gelişmekte olan ülkelere, maliyetleri etkileyen sorunlar gelişmiş olan ülkelere benzer başlıkları içermenin yanı sıra vergi, gümrük tarifeleri ve enerji giderleri gibi farklı başlıkları da ihtiva etmektedir. Bu kapsamda ihracatını artırmak isteyen gelişmekte olan ülkeler, özellikle dış ticaret politikalarında revizyonlara giderek maliyet artışlarına ilişkin sorunlara çözüm üretmeye çalışmışlardır. Çin'in off-shore yatırım ve off-shore bankacılık uygulamaları hem üretim hem de ihracatta etkili olan en belirgin örneklerden sayılabileceği gibi, Türkiye'de uygulama bulan dahilde işleme rejimi de ihracatı artırıcı özelliği itibariyle kendini göstermektedir.

Dahilde işleme rejimi özet olarak ihraç taahhüdüne bağlı olarak ithalatta vergi muafiyeti sağlayan ve böylelikle üreticilerin maliyetlerini düşüren bir ihracat teşviği olarak ifade edilebilir. Dahilde işlemede üretici firmalar taahhüt

ettikleri ihracat miktarına göre ihracata konu ettikleri mamül/son ürün üretimi için ihtiyaç duydukları hammadde, yarı mamul ve ara malların ithalatında belirlenmiş vergilerden muaf tutulmakta ve ihracat teşviklerinden faydalandırılmaktadırlar. Böylelikle, girdi maliyetlerinin muafiyet miktarınca düşürülmesinin yanı sıra, ihraç fiyatında da esneklik oluşmakta ve uluslararası rekabette fiyat bakımından avantajlı konuma gelinebilmektedir. Bu noktada üreticilerin edindikleri avantaj özü itibariyle feragat edilen gümrük vergisi gelir kalemi ile devlet tarafından sağlanmış olmaktadır. Ancak, KDV muafiyetinin dahilde işleme için geçerli olmadığı düşünülürse, bu anlamda bir kaybın söz konusu olmadığı da söylenebilmektedir.

Türkiye'nin ihracatta öncü sektörleri içerisinde en büyük payı otomotiv sektörü almaktadır. Türkiye'deki otomotiv üreticileri özellikle otomotiv ürünlerinin ana parçalarını ithal etmek suretiyle bir montaj endüstrisi oluşturmuş durumdadır. Diğer bir ifadeyle, Türkiye otomotiv sektörü büyük oranda ithalata bağlı bir üretim yapısı sergilmekte ve ithal edilen önemli parçalara ek olarak ülke sınırları içerisinde üretilen parçaları da dahil etmek suretiyle son mamülü oluşturup ihraç eden bir ticaret akışı ortaya koymaktadır. Bu noktada üretime dahil edilen diğer önemli unsurlar sermaye ve işgücü olmaktadır. Öte yandan ülke içerisinde üretilen üretim parçaları için de yine hammadde ithalatı söz konusu olmakta ve bu üretim yapılarına işgücü, entelektüel sermaye ve emek sermayesi eklenmek suretiyle bütünün bir parçası oluşturulmaktadır.

Beyaz eşya sektörü için de benzer bir görünüm söz konusu olmasının yanı sıra hammadde ve teknoloji yine ithalata bağımlıdır. Beyaz eşya sektöründe de hammadde, yarı mamül ve teknoloji ithalatıyla birlikte son hali Türkiye'de verilen ürünler ihracata konu edilmektedir. Özellikle beyaz eşya ihracatında Avrupa'da birinci sırada yer alan Türkiye, üretimde dünya genelinde da Çin'den sonra ikinci sırada yer almaktadır. Bu potansiyel, ülke ekonomisi açısından bu iki sektörün ihracatta lokomotif konumunda olduklarının bir göstergesi niteliğindedir.

Diğer taraftan ihracata ek olarak istihdamda da büyük paylara sahip olan bu iki sektör bu anlamda da ekonomik katkı üretmektedirler. Otomotiv sektöründe

son beş yıllık (2015-2019) süreçte istihdam edilen toplam personel sayıları sırasıyla 48.748, 53.377, 54.595, 52.066 ve 50.104 kişi olarak belirtilmektedir (OSD, 2020). Dolayısıyla hem ekonomiyi hem de istihdamı destekleme bakımından kamu otoritesi dahilinde işleme rejimini hayata geçirmiştir. Öte yandan dolar bazında son beş yıllık (2015-2019) ihracat rakamları dikkate alındığında ise sırasıyla 13.181.475.078, 15.739.729.793, 20.117.104.696, 21.932.941.390 ve 21.314.674.683 dolar olan rakamlar ciddi artışların varlığını göstermektedir.

Dahilde işleme rejimi kapsamında yapılan ithalat, bir anlamda üreticiyi ihracata teşvik etmekte hatta zorunlu kılmaktadır. Zorunlu olarak ihracata yönelmek zorunda olan üretici, rejimin faydalarından yararlanabilmek için pazarda rekabet adına daha fazla mücadele sergilemekte ve beyaz eşya sektörü örneğinde olduğu gibi sektör öncülerinden olmaya gayret göstermektedir. Böylelikle yapılan ihracatın getirisi olan döviz girdisi artışıyla ekonominin sürdürülebilirliğine katkı sağlanmaktadır.

Bu çerçevede Türkiye'nin ihracata dayalı büyüme politikalarını işlettiği ve buna bağlı olarak da AB ile Gümrük Birliği mevzuatına uyumlu destekleyici teşvik uygulamalarına yöneldiği görülmektedir. Öte yandan ihracatçı firmaların hemen hepsinin temel hedefi uluslararası pazarda daha büyük paya sahip olmak ve rekabet edebilirliklerini sürekli kılmaktır. Böylelikle Pazar paylarını artırabildikleri gibi karlılıklarını, ekonomik değerlerini de artırabileceklerdir. Bunun yanı sıra, uluslararası boyutta bir rekabet gücü sağlayabilmek için teknolojik eksikliklerin giderilmesi adına yapılan çalışmalar sayesinde geliştirilebilecek etkin bir kalite kontrol sistemi ile ürün kalitelerini yükseltebileceklerdir.

Dahilde işleme rejimi, ihracata dayalı büyüme politikasının önemli uygulamalarındandır ve yerli üreticilerin hammadde, aramalı teminini destekleyen, rekabet üstünlüğü için imkan sağlayan ekonomik etkili bir gümrük rejimi niteliğiyle de karşımıza çıkmaktadır.

Bu araştırmada elde edilen sonuçlar ihracatın öncüleri olan beyaz eşya ve otomotiv sektöründeki ihracat artışlarını açıklar niteliktedir. Araştırmada her iki sektör için dahilde işleme ile ihracat arasındaki ilişki nedensellik temelli olarak analiz edilmiştir. Bu çerçevede, Toda-Yamamoto nedensellik testine başvurulmuş ve nedensellik ilişkisi %5 güven aralığında incelenmiştir. Analiz neticesinde elde edilen bulgular doğrultusunda otomotiv sektörü için dahilde işlemenin ihracatı artırıcı etkisinin varlığı tespit edilmiştir. Diğer bir ifadeyle sektör için dahilde işlemeden ihracata doğru bir nedensellik söz konusudur.

Beyaz eşya sektörü için yapılan nedensellik analizi neticesinde elde edilen bulgular otomotiv sektörüyle benzer niteliktedir. Yapılan analiz neticesinde %5 güven aralığında dahilde işlemenin ihracatı artırıcı etkisinin varlığı saptanmıştır. Bu durum da yine dahilde işlemeden ihracata doğru bir nedensellik şeklinde kendisini göstermektedir.

Sonuç itibariyle H_0 hipotezi ($H_0=\theta_{11}=0$), “DİR-İhracat arasında nedensellik yoktur” ifadesiyle kurulmuş ve bu doğrultuda nedensellik analizleri ile her iki sektörde de dahilde işlemeden ihracata doğru olan nedenselliğin olmadığını ifade eden H_0 hipotezleri reddedilmiştir. Yani her iki sektör için de dahilde işlemeden ihracata doğru bir nedenselliğin varlığı saptanmıştır. Öte yandan ihracattan dahilde işlemeye doğru olan nedenselliğin olmadığını ifade eden hipotez reddedilmemiş; ihracattan dahilde işlemeye doğru bir nedenselliğin varlığı saptanamamıştır.

Analiz sonuçlarından da hareketle DİR ve ihracat arasındaki sıkı bağı vurgulamak gerekmektedir. Dahilde işleme rejiminin temel amacı ihracata dayalı ekonomik büyüme politikalarına bağılı olarak ihracatı teşvik edici uygulamaları hayata geçirmek, üretimi desteklemek ve ithal ikameci ekonomilerde ihracatı gerekli kılan bir yaklaşım sergilmektedir. Bunun yanı sıra, üretimi destekleme noktasında maliyetleri düşürücü etki sergileyen vergi politikaları ile hem ihracatı hem de üretimi cazip hale getirerek ekonomiye döviz temini ve istihdam konularında destek sağlamaktadır.

Rejimin ara malı ithalatını artırıcı etkisi olsa da netice itibariyle ithal mallar ihracata konu edilmektedir ve rejim kapsamında gerçekleşen ithalat hacmine göre yaklaşık iki katı miktarıyla artan bir ihracatın gerçekleştirilmesi sebebiyle dış ticaret açığının olumsuz yönde etkilendiğini söylemek mümkün olmamaktadır. Bu çerçevede değinilmesi gereken en önemli husus üretilen malların katma değerinin olup olmadığıdır. Otomotiv sektörü üretiminde yoğun olarak kullanılan ithal hammadde kalemleri, otomobil aksam ve parçalarıdır. Dolayısıyla kimi zaman sektörün üretim yapısından da kaynaklanabilen ilgili ithalat işlemleri ve işleme faaliyetleri sonucunda; gerçekleştirilen üretim salt montaj hizmetleri olarak görülebilmektedir. Üretimde kullanılan temel aksam ve parçalar yurt içinde üretilmediği sürece ilgili ithalat süreçlerinin sektörde know-how birikimi açısından da olumsuz bir seyre yol açacağına inanılmaktadır. Temel üretim mallarının ve hammaddelerin ithalatı ile birlikte katma değerli kalem üretimlerinin ülke kaynakları ile yapılması dahilinde işleme rejiminden beklenen katkıyı daha da artıracak ve ekonomik geri dönüşüm daha da yüksek olacaktır. Örnek olarak; Türkiye’de üretilen bir tekstil ürününün üretiminde kullanılan kumaşın, kumaşı oluşturan tüm hammaddelerinin ve hatta ürünü üretmeyi sağlayan tekstil makinalarının Türkiye menşeli olmasının sağlanabilmesi halinde sektörün üretiminde ve dış ticaretinde sürekli bir gelişim yakalanabilir.

Teknolojinin ve ara malların ülke kaynakları ile üretilmesi aynı zamanda teknoloji ihracatını da gündeme getirecek ve sanayileşmenin ulaştığı son aşama olan bu alanda yeni gelir kaynakları ve iş sahaları oluşturulabilecektir. Bu kapsamda Çin örneğine değinmek gerekirse, ülke topraklarının yabancı yatırımcılara açılmasıyla birlikte ülkenin kendi mühendislerinin bu yatırımlarda çalıştırılması ülkenin birkaç koşulundan biridir. Bu yaklaşım günümüz Çin dünya markalarının doğmasının da önemli sebeplerindendir. Özellikle de otomotiv sektörünün üretim yapısı dikkate alındığında, üretici firmaların yabancı yatırım ağırlıklı olması ülke üretiminin önemini daha da belirginleştirmektedir.

Dünya uygulamaları dikkate alındığında dahilinde işleme ve benzeri ekonomik etkili gümrük rejimleri için vurgulanması gereken en önemli nokta

ihracatı artırma çabaları içinde teknoloji ve aramal üretiminin de desteklenmesi gerekliliğidir. Bu gereklilik ithalata bağımlı üretim ve ihracattan kurtulmanın yanı sıra katma değerli ürünlerin üretilmesi ve teknolojik bilgi birikimi açısından elzemdir. Bu sebeple dış ticaret politikaları ile sanayi politikalarının eş güdümlü olarak düzenlenmesi ve ekonomik faydanın artırılmasına katkı sağlayacak koşulların desteklenerek artırılması gereklilik sergilemektedir. Bu çerçevede analiz edilen dahilde işleme sistemi gibi ihracat teşvikleri içerecek düzenlemeler, ithalata minimum düzeyde ihtiyaç yaratan üretim ve ihracat sistemini destekleyerek daha güçlü ve sürekli gelişen bir dış ticaret düzenini oluşturabilirler.

KAYNAKÇA

- A&T Bank. (2019). Beyaz Eşya Sektörü. https://www.atbank.com.tr/documents/B EYAZ%20ESYA%20SEKTORU_EKI M%202019.PDF adresinden alındı
- Akbulut S. ve Terzi, H., (2013) “Türkiye’de İhracata Dayalı Büyümenin Sektörler İtibariyle Analizi”, Sosyal Bilimler Dergisi, 5:43-58
- Aksoy, Ş. (2011). Kamu Maliyesi, 4. bs., İstanbul, Filiz Kitabevi
- Andersson, Jens, Federico, Bonaglia Kiichiro, Fukasaku ve Caroline, LESSER; (2005), “Trade and Structural Adjustment Policies in Selected Developing Countries”, OECD Development Centre, Working Paper, No:245.
- Baltagi, B. H. (2003). A Companion to Theoretical Econometrics, UK, Blackwell Publishing.
- Başkol, M. O. (2016). Türkiye İhracatının İthalata Bağımlılığının Dahilde İşleme Rejimi Açısından Analizi. Ekonomik ve Sosyal Araştırmalar Dergisi, 12(2), 1-18.

- Cernat L. Ve Pajot M., (2012), “ ‘Assembled in Europe’- the role of processing trade in EU export performance”, EU Comission Chief Economist Note, 3, 1-9
- Ceyhan S. (2006). Dâhilde İşleme Rejiminin İşleyişi, Gümrük Dergisi, 54:48, Ankara
- Çak, D. & Çak, M. (2007). Gümrük birliği’nin getirdikleri ve götürdükleri: Dış ticaret vergileri ve ihracat gelirleri analizi, İstanbul, İstanbul Ticaret Odası Yayınları.
- Daşçılar, K. (2019). Dahilde İşleme Rejiminin İhracat Üzerine Etkileri: Halı Sektörü Analizi. Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü: Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi.
- Demir, İ. C. (2018). Mükellef Perspektifinden Vergi Tarifeler: Türkiye Örneği. Sosyoekonomi, 26(35), 11-26.
- Demirel, B. (2019a). Yeni Gümrük Kanunu Taslağı Neler Getiriyor? <https://www.verginet.net/dtt/1/yeni-gumruk-kanunu-taslagi.aspx> adresinden alındı
- Demirel, B. (2019b). Gümrük Kanunu Değişiklik Teklifi Neler Getiriyor? <https://www.verginet.net/dtt/1/Gumruk-Kanunu-Degisiklik-Teklifi.aspx> adresinden alındı

- Dölek, A. (2017). Gümrük İşlemleri. İstanbul: Umut Kitap.
- Duru, S., Konuşkan, D. B., & Parlakay, O. (2017). Inward Processing Regime Promotion System in Vegetable Oil Industry: A Case Study of Turkey. Turkish Journal of Agriculture - Food Science and Technology, 5(4), 435-440.
- Enders, W. (2004). Applied Econometrics Time Series, Newyork, John Wiley & Sons, 2004.
- Ercan, T. (2019). Gümrük Hukuku. Bursa: Ekin Kitabevi Yayınları.
- Ertuğrul, H. (2013). Gümrük. Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık.
- Eryüzlü, H. (2013). Dahilde İşleme Rejimi ve Cari Açık Üzerindeki Etkileri. İnönü Üniversitesi Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi, 2(1), 59-69.
- Esen, S., Şimdi, H., & Kocabaş, V. (2016). Dahilde İşleme Rejimi'nin Firmaların Finansal Performansına Etkisi: Dokuma Giyim ve Deri Sektörü Örneği. Kastamonu Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi(12), 393-409.

- EU Taxation Customs Union, "Inward Processing", https://ec.europa.eu/taxation_customs/business/customs-procedures/what-is-importation/inward_processing_en, 23.10.2020
- Gençosmanoğlu, Ö. T. (2016). Dahilde İşleme Rejiminin Türkiye’de Dış Ticaret, İstihdam ve Rekabet Gücüne Etkileri. Business and Economics Research Journal, 7(2), 83-102.
- Granger, C.W.J. ve Newbold, P. (1974). “Spurious Regressions in Econometrics”, Journal of Econometrics, C.II.
- Gujarati, Damodar N.(2004). Basic Econometrics, Newyork, The McGraw-Hill Comp.
- Gümrük Kanunu (1999), TC. Resmi Gazete, 4458, 27.10.1999
- Gümrük Yönetmeliği (2000), TC. Resmi Gazete, 31086, 01.04.2000
- İşığışok, E.(1994). Zaman Serilerinde Nedensellik Çözümlemesi, Bursa, Uludağ Üniversitesi Yayınevi.
- Karakahya, B. (2018). Türkiye’de Dahilde İşleme Rejiminin Tekstil ve Hazır Giyim Sektörü İhracatı Üzerindeki Etkileri. Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü: Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi.
- Kocaefe-Cebeci, A., & Yılmaz, M. (2013). Dahilde İşleme Rejimi ve Türk Dış Ticareti Üzerine Etkilerinin Analizi (1996-2011). Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 23(2), 205-224.

- Kocatürk, I. (2016). İhracata Yönelik Teşvik Politikalarının Bölgesel Gelişmeye Etkileri: Ekonomik Etkili Gümrük Rejimleri ve Dahilde İşleme Rejimi: Panel Data Analizi. Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü: Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi.
- Köse, Ne., Uçar, N. ve Aksoy, S. (2000). “Alternatif Modellerin Enflasyon Öngörü Performansı: Türkiye Örneği”, Gazi Üniversitesi İİBF Dergisi, C:III.
- KPMG. (2019). Otomotiv Sektör Raporu 2019. <https://assets.kpmg/content/dam/kpmg/tr/pdf/2019/04/sektorel-bakis-2019-otomotiv.pdf> adresinden alındı
- Kutlar, A. (2005). Uygulamalı Ekonometri, Ankara, Nobel Yayın Dağıtım.
- Müslümov, A. v.d. (2002). Döviz Kuru Sistemleri ve Türkiye' de Uygulanan Döviz Kuru Sistemlerinin Ekonomiye Etkileri, TUGGAD Ekonomi Ödülleri, İstanbul. Köksal, T. (2012). Uluslararası Ticaret Hukuku. İstanbul: Adalet Yayınevi.
- Nakiboğlu, A., & Aydın, D. (2018). Dahilde İşleme Rejimi'nin Türkiye Ekonomisi ve Dış Ticareti Üzerindeki Etkilerinin Analizi. Turkish Studies, 13(22), 373-400.
- Nural, Ali; (1996), “Ekonomik Etkili Gümrük Rejimleri, Dahilde ve Hariçte İşleme Rejimi Kararları”, Gümrük Birliği Sürecinde Türkiye Dergisi, Sayı: 21-22.

- Nural, Ali ve Remzi, Akçin; (1996), Ekonomik Etkili Gümrük Rejimle- ri, Gümrük Kontrolörleri Derneği Yayını, Yayın No: 7, İstanbul.
- Özeroğlu, A. İ. (2011). Dış Ticaret ve Antrepo Rejimi. ABMYO(22), 33-38.
- Parlakay, O., & Duru, S. (2017). Türkiye'de İşlenmiş Tarım Ürünleri Dış Ticaretinde Dahilde İşleme Rejiminin Etkilerinin Trend Analizi Yöntemiyle İncelenmesi. Harran Tarım ve Gıda Bilimleri Dergisi, 21(1), 62-72.
- Sargent, T.(1979). “Causality, Exogeneity and Natural Rate Models”, Journal of Political Economy,C:LXXXVI, 1979.
- Saygılıoğlu, N., & Gerçek, A. (2007). Dış Ticaret ve Gümrük: Kurallar, İşlemler ve Vergileme. Ankara: Yaklaşım Yayıncılık.
- Sayılğan, G., & Şenol, C. (2010). Dahilde İşleme Rejimi ve Türk İşletmelerinin İhracatı Üzerine Etkileri. Erciyes Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi(35), 37-53.
- Selen, U. (2005). Dış Ticaret Yardım Unsuru Olarak Dahilde İşleme Rejimi: Türkiye Açısından Değerlendirilmesi. Akdeniz İİBF Dergisi(20), 182-205.
- Sevüktekin, M. ve Nargeleçekenler, M. (2010). Ekonometrik Zaman Serileri Analizi, 3.bs., İstanbul, Nobel Yayınevi.

- Şahin, M. (2019a). Gümrük Vergileri. Ankara: Gazi Kitabevi.
- Şahin, Z. (2019b). Türkiye'de Dahilde İşleme Rejimi, Etkileri: Ambalaj Sektörü Örneği. Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü: Yayımlanmamış Doktora Tezi.
- Şenol, Coşkun; (2007), “Türkiye’nin İhracatı Üzerine Bir Değerlendirme”, Gümrük Dünyası Dergisi, Gümrük Kontrolörleri Derneği Yayını, Sayı 54, Ankara, ss. 30-37.
- Takım, A., & Ersungur, Ş. M. (2010). Dahilde İşleme Rejimi: İhracat ve İthalat Üzerindeki Etkisi. Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi, 24(2), 289-305.
- Tanyaş, M., & Baskak, M. (2012). Farklı Açılardan Depoların Sınıflandırılması. Ulusal Lojistik ve Tedarik Zinciri Kongresi. Konya.
- Tarı, Recep (1998). Ekonometri II, 2.bs., İzmit, Kocaeli Üniversitesi Yayınları.
- Tekin, U. E. (2017). Dahilde İşleme Rejimi'nin İhracat ve İthalat Üzerine Etkileri (1996-2016). International Journal of Academic Value Studies, 3(16), 192-206.

- Terzi, H. (2004). “Türkiye’de Enflasyon ve Ekonomik Büyüme İlişkisi (1924-2002)”, Gazi Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, Sayı: 3.
- TİM. (2020). Yeni Gümrük Kanunu Taslağı Hakkında Türkiye İhracatçılar Meclisi Görüşleri. <http://haber.evrin.com/files/9176.pdf> adresinden alındı
- TURKBESD. (2020). <http://www.turkbesd.org/bilgiler.php?P=3> adresinden alındı
- Ufuk, S. (2017). Gümrük İşlemleri ve Vergilendirilmesi. Bursa: Ekin Kitabevi Yayınları.
- Üyümez, E. M., & Gültekin, R. (2016). Gümrük Denetimi: Türkiye Uygulamalarının Analizi. Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 8(14), 343-365.
- Yeşilova, A. (2018). Gümrük Kanunu Taslağındaki Yeni Düzenlemeler ve Değişiklikler. <https://www.gumruktv.com.tr/kose-yazilari/gumruk-Kanunu-taslagindaki-yeni-duzenlemeler-ve-degisiklikler> adresinden alındı

<https://www.tuik.gov.tr/>, 26.08.2020

<https://egitim.ogib.org.tr/>, 15.02.2020

ÖZGEÇMİŞ

AYNUR ÖNÜR ASLAN

Öğretim Görevlisi/ Gümrük Müşavir Yardımcısı (B Karneli)

İstanbul Üniversitesi-Cerrahpaşa, Sosyal Bilimler Meslek Yüksekokulu Dış Ticaret Bölümü

Eğitim Bilgileri

- **Doktora** , İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, **İktisat** Bölümü, 2018 - 2021
- **Yüksek Lisans**, İstanbul Okan Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, **Uluslararası Ticaret**, 2017-2018
- **Yüksek Lisans**, İstanbul Ticaret Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, **Uluslararası Ticaret**, 2007-2009
- **Lisans**, Erciyes Üniversitesi, İİBF, **İktisat**, 2001-2004
- **Önlisans**, İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Myo, **Dış Ticaret**, 1999-2001

Tezler/Projeler

- Yüksek Lisans, DİŞA AÇIK BÜYÜME MODELİ VE TÜRKİYE
Danışman: Prof.Dr. Erdoğan ALKİN
İstanbul Ticaret Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Uluslararası Ticaret, 2009
- Yüksek Lisans, TÜRKİYE'DE DİŞ TİCARET POLİTİKA VE UYGULAMALARI: 2000-2016 DÖNEMİ
Danışman: Prof. Dr. Halit Targan ÜNAL
İstanbul Okan Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Uluslararası Ticaret , 2018

Yabancı Diller

İngilizce, B2 Orta Üstü

Araştırma Alanları

Uluslararası İktisat, Uluslararası Ticaret.